

United Nations
Educational, Scientific and
Cultural Organization

Regional Centre for the
Safeguarding of Intangible
Cultural Heritage in
South-Eastern Europe under
the auspices of UNESCO

ЖИВИ НАСЛЕДСТВА LIVING HERITAGE

РЕГИОНАЛЕН ЦЕНТЪР ЗА ОПАЗВАНЕ НА НЕМАТЕРИАЛНОТО КУЛТУРНО
НАСЛЕДСТВО В ЮГОИЗТОЧНА ЕВРОПА ПОД ЕГИДАТА НА ЮНЕСКО

REGIONAL CENTRE FOR THE SAFEGUARDING OF THE INTANGIBLE CULTURAL
HERITAGE IN SOUTH-EASTERN EUROPE UNDER THE AUSPICES OF UNESCO

Съставител: **Ирена Тодорова**
Compiled: **Irena Todorova**

Редакционна колегия
**Ирена Бокова (отговорен редактор), Ирена Тодорова,
Чаяна Истаткова**

Editorial board
**Irena Bokova (Editor-in-Charge), Irena Todorova,
Chayana Istatkova**

Технически секретар: **Чаяна Истаткова**
Technical secretary: **Chayana Istatkova**

Преводач от/ на английски език: **Боян Дамянов**
Translation into/ from English: **Boyan Damyanov**

Редактор на български език: **Соня Алексиева**
Bulgarian copy editor: **Sonya Alexieva**

Редактор на английски език: **Красимира Абаджиева**
English copy editor: **Krassimira Abadzhieva**

Графичен дизайн и прегнечат: ©**Стоян Бунджулов, Мартин Стойчев**
Graphic design and prepress: ©**Stoyan Boundjoulov, Martin Stoychev**

©**Издание на Регионалния център за опазване на нематериалното културно наследство в Югоизточна Европа под егидата на ЮНЕСКО – София, 2019**

© **Published by the Regional Centre for Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage in South-Eastern Europe under the Auspices of UNESCO – Sofia, 2019**

Корица снимка:
©**Васил Гарнизов. Минаване под венеца на Еньовден, с. Свирачи, община Ивайловград.**

Cover photo:
© **Vasil Garnizov. Минаване под венеца на Еньовден, с. Свирачи, община Ивайловград.**

ISSN 2683-0264

ЖИВИ НАСЛЕДСТВА

LIVING HERITAGE

---

*© Регионален център за опазване на нематериалното културно наследство
в Югоизточна Европа под егидата на ЮНЕСКО – 2019*

*© Regional Centre for the Safeguarding of Intangible Cultural Heritage
in South-Eastern Europe under the Auspices of UNESCO – 2019*

СЪДЪРЖАНИЕ

СТАТИИ / ARTICLES

Живите наследства в репрезентациите на музея	4
The Living Heritage in Museum Representations	4
<i>Николай Ненов, България / Nikolay Nenov, Bulgaria</i>	

За произхода на анатолските килими	19
On the Origin of Anatolian Rugs	19
<i>Ашхун Погосян, Армения / Ashkhunj Poghosyan, Armenia</i>	

Българското архитектурно наследство. Дневник на политическите трансформации в България ...	29
The Architectural Heritage of Bulgaria. A Chronicle of the Country's Political Transformations.....	29
<i>Ирена Тодорова, България / Irena Todorova, Bulgaria</i>	

ИНТЕРВЮ / INTERVIEW

„Насърчавам всички да опознават, обичат, опазват и ценят националната култура“ Евгения Калантарян, заместник-директор по научните въпроси на Центъра за народно творчество „Ованес Шарамбеян“	45
I would like to encourage everyone to acknowledge, love, preserve and value our national culture Evgenia Kalantaryan, the Deputy Director of Science at “Hovhannes Sharambeyan Centre of Popular Creation”	45
<i>Интервю на Гарик Аветисян, Армения / Interviewer Garik Avetisyan, Armenia</i>	

За езика, гостоприемството и други традиции - София Ялпачик, Украйна	49
About Language, Hospitality and Other Traditions - Sofia Yalpachuk, Ukraine	49
<i>Интервю на Валентина Демян, Олександр Буценко, Украйна / Interviewer Valentyna Demian, Oleksandr Butsenko, Ukraine</i>	

ПОРТРЕТИ / PORTRAITS

Костадин Илчев – гайдар, учител и майстор на каба-гайди	54
Kostadin Ilchev, Bagriper, Music instructor and Maker of Kaba Bagripes.....	54
<i>Таня Марева, България / Tanya Mareva, Bulgaria</i>	

Двоен портрет в рамките на нематериалното културно наследство в Украйна.....	62
A Double Portrait against the Background of the Intangible Cultural Heritage in Ukraine.....	62
<i>Валентина Демян, Украйна / Valentyna Demian, Ukraine</i>	

НА ФОКУС / ON FOCUS

Да откриеш богатото нематериално културно наследство на Република Молдова	69
Discovering the Intangible Cultural Heritage of the Republic of Moldova.....	69
<i>Андрей Прохин, Молдова / Andrei Prohin, Moldova</i>	

„Куренти“ в сърцата: обичаят като част от нематериалното културно наследство	74
They Are True Kurenti Under Their Skin: as Part of the Intangible Cultural Heritage	74
<i>Адела Пукл, Словения / Adela Pukl, Slovenia</i>	

Музей на нематериалното културно наследство – Анкара	78
Ankara Intangible Cultural Heritage Museum.....	78
<i>Очал Огюз, Турция / Öcal Oğuz, Turkey</i>	

КАЛЕНДАР / CALENDAR

Събития в Република Молдова, посветени на нематериалното културно наследство.....	81
Events Dedicated to the Intangible Cultural Heritage of the Republic of Moldova	81
<i>Андрей Прохин, Молдова / Andrei Prohin, Moldova</i>	

Събития в Република Украйна	85
Events in the Republic of Ukraine	85
<i>Валентина Демян, Олександр Буценко, Украйна / Valentyna Demian, Oleksandr Butsenko, Ukraine</i>	

12-годишна среща на експертната мрежа по нематериално културно наследство от Югоизточна Европа – Любляна, Словения	88
12th Annual Meeting of the South-East European Experts Network on Intangible Cultural Heritage in Ljubljana, Slovenia	88
<i>Аня Йерин, Словения / Anja Jerin, Slovenia</i>	

Пътуваща изложба „Нематериалното културно наследство на Словения в светлината на Конвенцията на ЮНЕСКО“	92
Travelling Exhibition „Intangible Cultural Heritage in Slovenia in the Light of the UNESCO Convention“	92
<i>Аня Йерин, Словения / Anja Jerin, Slovenia</i>	

Изложба „Шкороматия“ – празничната традиция в Хрушица	96
Exhibition Škormatija –Carnival Tradition in Hrušica	96
<i>Адела Пукл, Словения / Adela Pukl, Slovenia</i>	

Живите наследства в репрезентациите на музея The Living Heritage in Museum Representations

Николай Ненов, България / Nikolay Nenov, Bulgaria

Николай Ненов е професор по музеология и етнология, доктор по фолклористика, директор на Регионалния исторически музей в Русе, България, от 2001 г. Изследователските му интереси са в областта на наследството и музеите, градската етнология, фестивалите и културния туризъм и включват 150 научни публикации и 12 книги. Член е на Националния съвет за нематериално културно наследство към Министерството на културата.

Резюме

Музеите имат възможност да включат в експозиция много елементи от живо наследство, тъй като артефактите, валоризирани от конкретни общности, правят значима материя както в обектно-ориентирания свят, така и в царството на разказите и идеите за групата. Този текст проследява начините на неформалното образование, както и наръчниците и изданията на различни музеи. Фокусът е върху знанията и уменията на риболова. Плетените мрежи, познаването на лодките и местата за риболов са устойчиво наследствено знание и не разчитат само на опита на отделни хора. Представянето на риболовни умения е отразено в различни музеи, които интерпретират живо наследство пред широка публика. Традиционните храни, сред които рибената чорба, хилядолетно наследство, играят важна роля в тези презентации.

Музеите традиционно се мислят за обвързани с материалното културно наследство, вероятно заради факта, че съхраняват предмети и създават експозиции с предмети. Музеите имат възможност да представят форми на нематериално културно наследство на своите аудитории и по този начин да подкрепят неговото развитие и споделяне. В този процес облагодетелствани са всички, тъй като музеите живеят със своите ло-

Nikolay Nenov is a Professor of Museology and Ethnology, Ph.D. in Folklore studies, Director of the Rousse Regional Museum of History, Bulgaria, since 2001. His research interests are in the field of Heritage and Museums, Urban Ethnology, festivals and Cultural tourism, and include 150 scientific publications and 12 books. He is a member of the National Council for Intangible Cultural Heritage at the Ministry of Culture.

Summary

Museums have the ability to incorporate into the exhibit many elements of living heritage, as artifacts valorized by specific communities make significant matter in both the object-oriented world and in the realm of narratives and ideas. This text traces the ways of non-formal education as well as handbooks and editions of various museums. It focuses on the knowledge and skills of the fisheries. Knitting nets, knowledge of boat making and fishing places are sustainable inherited knowledge and do not rely solely on the experience of individuals. The presentation of fishing skills is featured in various museums that interpret living heritage in front of a wide audience. Traditional foods, among which soup, as a millennial heritage, play an important role in these presentations.

Museums are traditionally seen as institutions related to the tangible cultural heritage because of the fact that they store and display material objects. However, the same museums are also in a position to present forms of the intangible cultural heritage and support its continued development and sharing. This is a mutually beneficial process, a win-win situation where museums exist through their local audiences, maintaining the polyphony of a multitude of cultural messages.

According to Art. 2 of the Convention on the Intangible Cultural Heritage, it does not amount solely to the customs, the forms of presentation and expression, the knowledge and skills involved in it, it also relates to artefacts and cultural spaces recognized by the relevant

кални публики и поддържат полифонията на множество културни послания.

Според чл. 2 на Конвенцията за нематериалното културно наследство – то не се изчерпва единствено с обичаите, формите на представяне и изразяване, знанията и уменията, но се обвързва и с артефакти, и културни пространства, признати от общностите. Именно това ни дава възможност да потърсим присъствието на живите наследства в музеите – в експозиции, в обучителни програми, във форми на активизъм и в диалог с местни общности, които се разпознават в тези наследства и за които те се оказват ценност.

Музеите осигуряват жизнената трайност на нематериалното културно наследство чрез неформалното образование посредством музейната педагогика, с чиято помощ се предават знания за местни обичаи, празници, облекло, социални роли, както и истории на предмети, част от паметта на местните общности. Регионалният музей в Бургас например, е разработил учебни помагала, с които се опитва да привлече ученици към традиционно знание за обичаи, характерни за прехода от юноши/девойки в мъже и жени. Помагалото се фокусира върху обреден календар – „за момичета и ергени“, и така търси актуални, и сред тийнейджъри теми за социокултурната реализация на половете¹. От десетилетие музеят на открито „Астра“ в Сибиу, Румъния, също работи със свое етнографско помагало – етнографски речник, с което запознава и включва погростващите в кръговрата на социалния живот на румънския селянин².

Русенският музей също провежда обучения с музейното помагало „Предметите говорят“³ в местна всекидневна култура – използва предмети, съдържащи лична история за основа на музейния разказ. „Предметите говорят“ е проект на музея, който разгръща нов начин на работа в музея и предлага възможност за включване на представители на местните общности. Те могат да са дарители и стават дарители, могат да участ-

¹ Кирилова, П., Топалова, Р. 2019 Обреден календар за момичета и ергени, помагало за ученика. Регионален исторически музей – Бургас, с. 20.

² Vucur, C., Andrei, R. 2007 Abecedar și Dicționar etimologic, Astra Museum, 54 pp.

³ Трифонова, С., Трифонова, М., Друмева, В., Великов, И. 2018 Предметите говорят. Книга игра. Регионален исторически музей – Русе.

communities. This aspect prompts us to seek out the presence of elements of living heritage in the museums through exhibitions, curricula and in forms of public activism and dialogues with the local communities while recognizing the heritage elements and value them as worth preserving.

Museums ensure the viability and durability of the intangible cultural heritage through informal education by means of the discipline of museum pedagogy. It is instru-

Благославяне на обреден хляб в нощви, етнографска група „Капанци“, гр. Разград, 2019

The blessing of the ritual bread in the kneading through, Kapantsi ethno troupe in the town of Razgrad, 2019

Сн.: Николай Ненов / Ph.: Nikolay Nenov

mental in transmitting knowledge about local customs, festivities, traditional costumes, social roles and stories of individual objects as part of the collective memory of local communities. For example, the Regional Museum of Burgas has developed teaching aids that help recruiting students for acquiring traditional knowledge about customs and rituals of the rites of passage from adolescence to man/womanhood. It focuses on a calendar of rituals 'for maidens and swains', thus seeking to elaborate on topics that are attractive to teenagers and relevant to the sociocultural realization of the sexes¹. For decades the Astra open-air museum in Sibiu, Romania, has also used an ethnographic teaching aid of its own: an ethnographic glossary familiarizing teenagers with the social life cycle of the Romanian peasant through immersion².

¹ Кирилова, П., Топалова, Р. 2019 Обреден календар за момичета и ергени, помагало за ученика. Регионален исторически музей – Бургас, с. 20.

² Vucur, C., Andrei, R. 2007 Abecedar și Dicționar etimologic, Astra Museum, 54 pp.

ват в създаването на изложба и така да са част от авторите на разказ за местната история в последните сто години.

Проектът обхваща поредица от дейности, свързани с изучаване, осмисляне и визуализиране на паметта за миналото. Темите в изложбата се подчиняват на антроположните категории, формулирани в хода на изследването – детство, свободно време, модерност, пътуване. Концептуалната натовареност на изложбата си поставя значително по-големи задачи от това просто да съгради разказ. Експозицията всъщност е локален опит за вписване в новите тенденции на съвременната музеология, насочени най-общо към отваряне на музейните пространства за широката аудитория – не само като краен потребител на културен продукт, но и като активен участник в неговото създаване.

На публиките се предоставя възможност да оформят концепции и да реализират изложби, съвместно с музейните специалисти. С оглед на това експозицията „Предметите говорят“ може да бъде определена като своеобразен експеримент – чрез принципите на „participatory museum“⁴ се прави опит за „овластяване“ на публики за осъществяване на дейности, присъщи иначе на кураторите.

Одухотворяването, „вдъхването на живот“ на музейните предмети е позната практика за русенския музей. През 2013 г. в Нощта на музеите, като част от проекта „Десет чудеса на пъзела Европа“ на Сдружение „Приятел на музея – Русе“, бе създаден текст и пърформънс „Последните думи на Ернестина – спомен отпреди 6 400 години“. Основен персонаж в представлението е „Ернестина“ – праисторически персонаж, чиито предсмъртни думи са монолог, изпълнен от момиче на приблизителна до нейната възраст. Театралната миниатюра постига така необходимата реалистичност, драматизъм и въздействие върху публиката в музея, която преживява историята на младата жена. Плод на кураторска мисъл, а не на конкретна житейска картина, разказът „от първо лице“ е важен с оглед на възприемане и разбиране на музейната експозиция. Провокациите за постигане на взаимодействие между посетители и експозиция се оказват особено необходими за теми, които

The museum in Rouse also conducts training seminars through 'Objects Speak' (Trifonova 2018)³. They take place in an everyday local cultural setting and use objects telling a personal story as the foundation for the teaching narrative. 'Objects Speak' is a project of the Rouse museum that promotes a new manner of museum work, offering an opportunity for local communities to join in the process. It can be done through donations, helping out with the exhibition organization and co-authoring a narrative about the history of the place during the past 100 years.

The project encompasses a series of activities pertinent to the learning, internalization and visualization of the past. The themes of the exhibition are determined by the anthropological categories in the course of the study: childhood, leisure, modernity, travel. The conceptual charge of the exhibition pursues bigger tasks than creating a mere narrative. It is, a local attempt to absorb and put into practice the new trends in contemporary museology: the opening of the museum space to a wider audience, not just as the end user of a cultural product but as an active participant in its creation.

The audiences are given an opportunity to form concepts and organize exhibitions with the museum experts. To that end, the 'Objects Speak' exhibition can be defined as a kind of an experiment: by applying the principles of the 'participatory museum'⁴, the organizers attempt to empower the audiences for performing activities that would otherwise be the exclusive domain of the curators.

The spiritualization, the 'breathing of life' into museum exhibits is a familiar practice for the Rouse museum. On Museum Night 2013, the Friends of the Rouse Museum Society wrote a libretto and staged a performance under the title 'Ernestina's Last Words: a Memory of 6,400 years ago' as part of the project 'Ten Wonders of the Europe Puzzle'. The protagonist of the show is Ernestina, a prehistoric personage, who at her deathbed delivers a soliloquy that would become her last words. This theatrical miniature manages to achieve the much needed verisimilitude owing to the fact that Ernestina is played by a girl of approximately her age, so her words ring true, having the desired impact on the deeply moved audience. The product of the curator's imagination rather than any specific real life event and the 'first person narrative' is important for the proper perception and understanding of

³ Трифонова, С., Трифонова, М., Друмева, В., Великов, И. 2018 *Предметите говорят. Книга игра. Регионален исторически музей – Русе.*

⁴ Simon, N. 2010 *The Participatory museum, Museum 2.0, Santa Cruz, California, 388 pp.*

не са познати на посетителите или са ограничени като познание от научния дискурс.

Без да сме изчерпали възможностите за репрезентация на местни наследства посредством артефакти, признати от местните общности за ценни, ще обърнем поглед и на дейностите в музеите за представяне на живите наследства. Безспорно знанията и традиционните умения на местните общности са живи наследства, които музеите могат да употребяват в своите официални репрезентации. Твърде често свързваме знанията с информация за един или друг елемент от сферата на културното наследство, но всъщност знанието за всекидневните форми на устойчив начин на живот днес, се превръща във все по-голяма ценност.

Сред рибарските общности по река Дунав присъствието на множество животински видове и техните основни характеристики водят до конкретно адекватно поведение. Например, рибарите приемат, че кормораните изяждат толкова риба, колкото е собственото им тегло, което е невярно, но може да предизвика негативни реакции и би могло да е повод за агресия срещу птиците. В същото време знанието за места в близката околност, свързани с природни или културни феномени, е ценно, тъй като то не е плод на индивидуален опит, а е наследено знание, получено по пътя на традицията – чрез предаване между поколенията. Неформалното обучение в съвременността е един от начините за удряване на живота на традиционното знание като част от живите наследства, където музеите могат да бъдат особено активни. От своя страна уменията, като част от живите наследства на рибарските общности, представляват съществен момент от реализацията на различието на групата, тъй като подчертават нейната уникалност.

Плетенето на мрежи многократно е изтъквано като фундаментално умение на „истинския рибар“ – „не е рибар този, дет някой друг му плете мрежата“ (Стели Милушев, рибар, Оряхово). Днес то се оформя в професионално умение, вписано в локалната икономика. В миналото плетенето на мрежи е било занимание на рибаря и неговото семейство, а в процеса са се включвали съпругата и по-големите деца. В същото време от десетилетия са навлезли машинно изплетени рибарски мрежи, наричани „плат“, своеобразна основа, които майсторите

the museum exposition. Provocations seeking to prompt an interactive dialog between visitors and exposition turn out to be especially relevant for subjects that are not very well known to the viewers or limited in terms of familiarity by the scientific discourse.

Far from having exhausted all possibilities for representation of local elements of cultural heritage through artefacts recognized as valuable by the local communities, let us now look at the museum activities showing the living heritages. Without doubt, the knowledge and traditional skills of the local communities are living heritages which can be used in official representations. Quite often, we relate such information to one element of the sphere of the cultural heritage, while in actual fact knowledge of the everyday forms of a sustainable lifestyle are becoming of an ever greater value.

The existence of numerous wildlife species and their defining characteristics have given rise to a set of corresponding attitudes in the fishing communities along the river Danube. For example, the local fishermen believe that cormorants eat quantities of fish equaling their own body weight, which is not true but may lead to aggression against the birds. At the same time, familiarity with places in the close vicinity connected to natural or cultural phenomena is important and valuable. That is not the product of individual experience but is inherited knowledge, attained by tradition and being passed on from generation to generation. Nowadays informal education is one of the ways of prolonging the lifespan of traditional knowledge as part of the living heritages. The skills as part of the elements of the living heritage of fishing communities constitute a significant factor for the realization of what makes the group different, of what sets it apart from others and underscores its uniqueness.

The weaving of fishing nets has repeatedly been valued as a fundamental skill of the 'true fisherman' ('He is not a true fisherman who has someone else weave his net for him,' according to Steli Milushev, a fisherman from the town of Oryahovo.) Today, net weaving is acquiring the status of a vocational skill, integrated into the local economy. In the past, it was an activity performed by the fisherman and his family, with the wife and the elder kids joining in the process. At the same time, machine-woven fishing nets, called 'fabric', have been around for decades, and used by the fishermen as their own tool of the trade. This is done by adding on both sides of the factory-made net a 'radina', a different net with very large holes. The whole contraption is cut to size (e.g. 200 meters long) and floats are being attached to its top edge with weights to

употребяват, за да направят от този плат риболовен уред. Това означава, че към тази основна мрежа от двете страни се прибавя „радина“, друга мрежа с много широки отвори, оразмерява се (примерно – до 200 метра), поставят се поплавци в горната част, както и тежести в долната. В зависимост от употребата – за улов на „фаца“, плаваща мрежа или за „дъно“, мрежата се конструира по различен начин, а в зависимост от планирания улов се ползват и различни материали – най-вече според големината на отвора, наричан „око“ на мрежата. Понякога уменията за плетене се съсредоточават основно при кърпенето на мрежа, скъсана във водни препятствия – камъни, дървета и много по-рядко от риби.

Употребата на различни материали за мрежи води до различни начини за съхранение на мрежите – в миналото памучните мрежи не е трябвало да стоят много във вода, защото изгниват, докато днес найлоновите и капроновите мрежи не трябва да стоят на слънце, тъй като прегарят и се късат.

Плетенето на мрежи в България е регистрирано като нематериално културно наследство в Националната представителна листа „Живи човешки съкровища“ през 2014 г., но към момента – обвързано единствено с Южното Черноморие. Кандидатурата на Регионалния исторически музей – Бургас е озаглавена „Плетене на рибарски такъми – таляни, мрежи и винтери: хилядолетен занаят от Бургаския залив“, а носителят на традиционната дейност е Сталин Илиев и неговите приятели от Ченгене скеле до Бургас.

Кандидатурата на Бургаския музей е подкре-

bottom. Depending on its purpose and use, whether as a dragnet or a bottom net, the fishing net is structured in different shapes, while the size of the individual hole (also called an ‘eye’) is determined by the size of the intended catch. Sometimes the skills amount to a mere ability to patch up a net that has been damaged by rocks, tree trunks or, a lot more rarely, a larger fish.

The use of different net materials needs different methods for their storage: in the past cotton nets were not supposed to spend too much time submerged in the water or they could rot, whereas today nylon or capron nets must be kept away from direct sunlight, not to become brittle and easy to tear.

The weaving of fishing nets in Bulgaria has been registered as an element of the intangible cultural heritage and inscribed in the National Representative List of ‘Living Human Treasures’ in 2014, but today it is relevant solely for the southern Black Sea coast. The nomination proposed by the Regional History Museum in Burgas ‘The making or fishing tackle is about pound nets, drag nets and shrimp traps: a millennia-old craft from the Bay of Bourgas’. The registered practitioners of that traditional activity are Stalin Iliyev and his pals from Chengene Skele, near Burgas.

The nomination was proposed by the Burgas History Museum with the support of Burgas Municipality and the Morski Sgovor (Seamen’s Accord) Fishermen’s Association of Chengene Skele, Burgas, chaired by Dimitar Yanchev, who assisted with the description of the craft. The Regional History Museum of Burgas selected that characteristic activity of the local population because the skill of making ‘fishing tackle’ is threatened with extinction in its traditional form. Archaeological finds such as weaving hooks and weights for attachment to fishing nets found on Cape

Лазаруване, с. Иваново, обл. Русе, 2019 г.

On St. Lazarus Day in the village of Ivanovo, Russe region, 2019

Сн.: Николай Ненов / Ph.: Nikolay Nenov

Phoros near the neighborhood of Kraimorie provide evidence that the skill of weaving nets has been known in the Bay of Burgas since the depths of antiquity. Plamena

пена от Община Бургас, от Рибарско сдружение „Морски сговор“ – Ченгене скеле, гр. Бургас, с председател Димитър Янчев, който е съдействал за описанието на занаята. Регионален исторически музей – Бургас е избрал тази характерна дейност за местното население, тъй като плетенето на „рибарски такъми“ е на отмиране в традиционния си вид. Археологически находки – куки за плетене и тежести за мрежи, намерени на нос „Форос“ край квартал „Крайморие“, свидетелстват, че умението за плетене е било познато в Бургаския залив още от дълбока древност. Вносителят на кандидатурата и главен уредник в отдел „Етнография“ на Регионалния исторически музей – Бургас – Пламена Кирова, споделя⁵: „При изработването на рибарските мрежи все повече навлизат модерни технологии и материали, а старите бързо се забравят. Основната ни цел е този занаят да продължи да съществува в автентичния си вид и не само да продължи, но и да бъде предаден от сегашните му носители на идните поколения. Това е една голяма предпоставка да се съхрани самото рибарско селище „Ченгене скеле“, защото загине ли селището, това означава, че и занаятът на тези хора ще изчезне“.

Рибарят Сталин Илиев и Бургаският музей участват и в Прегледа на музейните анимации в Шумен през юни 2019 г., където демонстрират плетене на мрежа, практика, с която през летния сезон развличат туристи. Към момента музея няма експозиция и образователна програма, предназначена за различни възрасти и не акцентира на неформалното образование за предаване на уменията. Музеят обаче полага грижи за представянето на този елемент на нематериалното културно наследство, предпоставка за динамично развитие на процеса на ценностно преосмисляне и представяне в музейна среда на този тип наследство.

Рибарски умения са и знанията за логката – предназначението им за плаване в блато или в река, за броя ребра, които определят нейната дължина, обема на логката, който не бива да се надвишава, за да не потъне. Тук се вписва и грижата за логката – „калафатенето“ – набиване на конопено въже между отделните дъски по дължина на логката, „бланкосване“ – обмазване с катран, заменено по-късно с грундиране, подмяната на части – на ребра, изра-

Kirova, the person who filed the nomination and is the chief curator of the Ethnography Department of the Regional Museum of History, says⁵: ‘As modern technology and materials are increasingly used in the weaving of fishing nets, the old ones are rapidly being forgotten. Our main goal is to make sure that the craft of fishing net weaving will continue to exist in its authentic form, and moreover, that it will be transmitted from its present-day practitioners to the future generations. This is a major prerequisite for keeping alive the very fishing settlement of Chengene Skele. If we let it die, this would spell the death of the livelihood of these people.’

The fisherman Stalin Iliyev and the Burgas History Museum also participated in the Festival of Museum Animations held in Shumen in June 2019, where they demonstrated the craft of net weaving. They show their skill every summer season to entertain the tourists. To date, the museum has no exposition or curriculum designed for different ages and does not focus on informal education as a means of transmission of skills. However, it is trying to showcase that element of the intangible cultural heritage as a prerequisite for speeding up the process of re-thinking the value and allocating proper attention to the promotion of that type of heritage in a museum environment.

Fisherman’s skills always include a good knowledge about the fishing boat: its design according to its use in a swamp or a river and the number of frames (commonly known as ribs) along the hull that determine its length and the volume of the catch, which should always be taken into account or the boat may sink. The ability to take proper care of the vessel is very important: to waterproof it by dry-caulking the cracks with hemp rope, to tar the hull (replaced in more recent times with applying primer), to replace defective or worn-out parts such as frames (made from acacia) or hull boards (from pine). In recent decades, boats are most commonly made from fiberglass, which requires a coat of paint every now and then.

Different types of boats with their characteristic shapes and structures are put on display at the fishing boat repair workshop in Tutrakan, on the Danube, as a part of the permanent exhibition of the Fishermen’s Quarter. The boats are displayed both chronologically, by phases in their evolution, and in classes according to their functionality.

‘The kalafat-ing (dry caulking) of the fishing boats is

⁵ <https://dariknews.bg/regioni/burgas/pleteneto-na-mrezhi-e-zhivo-choveshko-sykrovishhte-1256698> (19.08.2019)

⁵ <https://dariknews.bg/regioni/burgas/pleteneto-na-mrezhi-e-zhivo-choveshko-sykrovishhte-1256698> (19.08.2019)

ботени от акация, подмяна на гъски (от бор), а в последните десетилетия съвременните лодките от стъклопласт се нуждаят от боядисване.

Типовете лодки и тяхното устройство са изложени на показ в рибарската работилница в Тутракан, част от експозициите на музея в Рибарската махала в града, където се представят в исторически контекст на поява функционалност. „Калафатенето“ на лодките не само е местно наследство, казва директорът на музея за народно изкуство в град Калафат, Румъния – Дан Вана, *то стои в основата на името на нашия град. На това място е имало работилници и майстори, които са поправяли лодките на рибарите, както и на другите пътешественици по Дунав. Предполага се, че генуезки търговци са основали града и са донесли този начин за изработване и ремонт на лодки*“. В новата история на България дунавската лодка е приела названието „тутраканка“, по името на града Тутракан, разпознаван като най-голямото рибарско селище у нас. Но в същото време лодки са се изработвали на много места по Долен Дунав. И днес се пазят спомен за местни майстори в Козлодуй, Оряхово и Никопол, а в миналото местата са били много повече.

Безспорно сред рибарските умения присъстват и начините за работа с различните рибарски уреди – такъми, мрежи, винтери. В миналото сред тях е присъствало и строенето на „гарда“ – заграждение при блатата, където се улавя рибата. Според наблюденията на български етнограф Христо Вакарелски, „гарда“ се строи и през 50-те години на ХХ век. Малко по-късно по Дунав започват крупни иригационни инициативи на държавата, отводняват се множество блатата, строят се напоителни станции, укрепва се дунавския бряг, с което става невъзможно да се употребяват този тип заградителни съоръжения⁶. Забраните, налагани постепенно във времето оказват влияние върху изоставянето и забравата на характерни умения. Това са например забрани върху „кармаците“ – големи куки, на които се очаква да се закачат големи риби, „кармакуците“, по-малки куки, държани от въже, но все така ефективни за улов на есетрови риби („...и добре, че ги забраниха, за да има и за другите поко-

Въже с куки „кармаци“ за улов на есетри, с. Долни Вадин, обл. Враца

A rope with 'karmantsi' hooks used in fishing for sturgeon, village of Dolni Vadin, Vratsa region

Сн.: Николай Ненов / Ph.: Nikolay Nenov

not exclusively local heritage,' says Dan Vana, the curator of the Folk Art Museum in the city of Kalafat, Romania, 'but it has given my city its name. Here, in this area, there were workshops and craftsmen who built boats for the fishermen, as well as for other travelers up and down the Danube. The city is thought to have been founded by Genoese merchants, who brought this method of building and repairing boats.' In Bulgaria's recent history, the fishing boat used on the river Danube has been given the name Tutrakanka, after the town of Tutraкан, recognized as the foremost fishing settlement on the Bulgarian bank of the river. However, boats were built at many other locations along the lower reaches of the Danube. There is a living memory of local craftsmen around the towns of Kozloduy, Oryahovo, Nikopol and many other boat building centers in the past.

Without doubt, a fisherman's skills include the ability to use fishing tackle: pound and drag nets, shrimp traps, etc. In the past, a valuable skill was that of setting up the 'garda', an enclosure erected in swamps to catch fish. According to the observations of the Bulgarian ethnographer Hristo Vakarelski, 'gardas' continued to be built and used well into the 1950s. A short time thereafter, major irrigation projects were launched using water from the Danube, swamps were drained, pumping stations were built and the banks of the river were reinforced. As a consequence, it became impossible to use such enclosures⁶.

⁶ Вакарелски, Хр. 1954 Битовата веществена култура в Добруджа и промените в нея през последните десетилетия. – В: Комплексна научна Добруджанска експедиция през 1954 г. Доклади и материали, София, 19-54.

ления...“, Георги Ангелов, Видин, рибар).

В последните години е забранено и ползването на мрежата „серкме“, за която също е необходима специфична техника за употребата ѝ, която днес е почти невъзможно да бъде видяна. „... Видиш ли рибар без зъби – специалист е по серкме – то така се хвърля, че едно от оловните топчета е в устата ти. И ако забравиш да зяпнеш навреме – цялата сила на замаха ти, заедно с всичките килограми олово по мрежата падат във водата. Със зъбите, естествено...“ (Стели Милушев). Музеите в Тутракан и Русе освен мрежите, показват в експозиция кратки филмчета за употребата на различни ловни приспособления и капани, специално поръчани от тях, и по този начин визуализират своите специфични разкази за местното наследство.

Рибарско знание е познаването на местата за риболов – къде, на кое място каква риба може да се улови. Мнозина, които живеят край реката, познават отделните места, където ходят рибарите – те се грижат за тях, чистят ги от чукани, довлечени от реката, за да не се късат рибарските мрежи. Но понякога познанието за местата за риболов следва друга логика: „Имаше един дядо, стар рибар, все сам ходеше. Единия ден ще излезе с лодката, ще обиколи до острова, по брега така, ще мине фарватера, ще се пусне по течението и ще се прибере. Тия, които го познават, го следват – и като замине, пуснат мрежите. Обаче пък нищо не хващат обикновено, та се ядосват. А дядото пуска мрежи на другия ден. Значи как е предвидил кога ще дойде рибата и на кое място, какво гледа, като минава по реката така, само той си е знаел. Но вагеше риба“ (Стели Милушев).

Приготвянето на риба на пръв поглед не е само рибарско умение, тъй като рибата присъства на трапезата често и е част от обредната кухня. Но в случая рибарските умения за улов се съчетават с необходимостта от приготвяне на храна – специфично поле за съревнование, което има и своите многобройни верификатори. В същото време познаването на вкусовите качества на отделните риби, както и начините за приготвянето им, отново е резултат и от наследено познание, а не единствено на индивидуален опит, независимо, че един от рибарите предпочита едно, а друг – друго. Така например, за печене е отредено първо място на карагьоза – дунавската скумрия, последвана от мряната. Пърженето на риби се приема като пог-

Some administrative bans imposed over the years also caused the abandonment of characteristic skills, which faded into oblivion. Examples of such bans included the outlawing of the karmak, a large hook tied at the end of a rope, baited and laid to catch very large fish, and the karmakuk, a somewhat smaller but deadly efficient hook for fish like sturgeon ('... and a good thing they did ban them, or there would've been no fish left,' says Georgi Angelov, a fisherman from Vidin). In recent years, a ban was also imposed on the serkme, or a lift net, which required a special skill for its use that is nowhere to be seen nowadays. 'You see a fisherman without front teeth, chances are he is a serkme man. The way you cast it, you need to hold one of the lead weights in your mouth. And if you forget to open your mouth at the right moment, what with so many pieces of lead weighing more than a few kilos, and the momentum of the net, there go your teeth...' (Steli Milushev, a fisherman from Oryahovo). In addition to the fishing nets placed on display, the museums at Tutraкан and Rouse show nets placed on display, brief videos demonstrating the use of different types of fishing tackle and traps visualizing the narrative.

An important part of a fisherman's knowledge is his familiarity of the fishing places, i.e. those parts of the river where you have the best chance of catching a certain kind of fish. Many people who live by the river recognize these places by their tidiness, as the fishermen clear them of rocks and driftwood that could rip the nets. However, knowledge of the best locations for fishing may follow a different logic: 'There was this grandpa, and old fisherman, he'd always go fishing alone. So one day he would take his boat, go out on the river, cross the fairway, drift a little way downstream, then turn the boat around and come home. Those who knew him would follow, and as soon as he left, they'd cast their nets. Only to come back empty-handed, and quite mad. Then, on the next day, Gramps would cast his own nets. He simply knew, somehow figured out, when the fish would arrive and where, just by looking at the river the way he did. And always had a good catch...' (Steli Milushev).

The cooking of fish may not, at first glance, be a fisherman's skill. Fish has a lasting presence in the Bulgarian diet and is part of our ritual cuisine. In this case, however, the skills needed to catch fish are supplemented by the necessity of preparing food as a specific field for competition with its own numerous verifiers. At the same time, familiarity with the taste of different kinds of fish and the

Доклади и материали, София, 19-54.

Фолклорен танцов състав „Найден Киров“, Русе, 2018

The Nayden Kirov folk dance ensemble, Russe, Russe, 2018

Сн.: Николай Ненов / Ph.: Nikolay Nenov

ходящо за всички видове.

Приготвянето на рибена чорба е умение, което представлява стародавна традиция по река Дунав. Според едни – трябва да е от един вид риба (сом), според други – няма ли определен вид риба (мряна), не става. Според трети – не се ползва гребна риба (уклей, облез), а някои правят чорбата от каквото имат – понякога само от уклей. Често се твърди, че чорбата трябва да се прави от повече от един вид риба, например от три до пет вида, а според други – само от главите на рибата. В действителност направата ѝ зависи от сезона и от конкретния улов за деня. Като част от специфичните употреби на рибата е направата на популярната на Балканите шкембе чорба, но от шкембето на голям сом.

На изток от вливането на река Янтра в Дунав по българския бряг е известна рибена чорба, в която рибата и зеленчуците се варят. На запад от река Янтра са популярни два начина за направа – традиционният с варена риба и т.нар. „саламура“, в която рибата и зеленчуците се некат или се пържат предварително. „Саламурата“ е разпознавана като „влашка“ чорба, която пък северно от Дунав почти не се среща.

Според някои от рибарите се ползва прясна вода от Дунав – от течението в средата, където е най-чиста, а други добавят борш, ферментирал продукт, подобен на зелевата чорба. Рибари споделят, че „...всяка седмица, когато тръгне микробус от Румъния с различни пратки за Италия или за Испания, където вече живеят много румънци, в него има няколко стека с пластмасови бутилки с борш – домашен борш. Не могат без него – как ще гот-

methods of their preparation is again part of an inherited collective knowledge and not just a personal experience. For instance, the best fish for roasting is the shad, or Danube mackerel, closely followed by barbell, whereas any fish is suitable for frying.

The cooking of fish soup is a skill constituting an ancient tradition in its own right along the river Danube. Some people say that a good soup is made from a single kind of fish (e.g. catfish). According to others, no soup is worth the bother without a bit of barbell. There are cooks who never make fish soup with small fish (such as Danube bleak), while others throw in the pot whatever they catch (that is often Danube bleak). There is a fairly common theory that fish soup must be prepared from several (three to five) kinds of fish. Some experts insist that only fish heads must be used. As a matter of fact, what goes into a fish soup depends on the season and the catch of the day. One aspect of the specific uses of fish is in the cooking of the Balkan delicacy of fish tripe soup from the belly of a big catfish.

East of the Yantra estuary, along the Bulgarian Danube bank, the common method of making fish soup involves boiling fish and vegetables from raw. The tradition changes to the west with the so-called ‘brining’, where fish and vegetables are roasted or fried before being put in the pot to boil. The ‘brine’ is also referred to as ‘Wallachian’ (i.e. Romanian) soup and it is virtually unknown north of the Danube.

Some fishermen use fresh water straight from the Danube, drawn from the fairway where the current is fastest and the water is cleanest, while others add borscht, a fermented product similar to sauerkraut brine. Fishermen say that ‘...every week, as another van departs from Romania laden with various parcels bound for Spain or Italy and their large Romanian expat communities, among the other goodies are a few crates of plastic bottles full of homemade borscht. For, without borscht, how would they cook their meals?’ Says a stall keeper from the Giurgiu farmers’ market, ‘...if you see people buying celery, carrots and lovage, this means they’ve already bought the fish and will be making fish soup.’ Further eastwards downstream the soup is not thickened with egg, but fish roe may be added. Vegetables are important, but potatoes simply have no place in fish soup. ‘Ciorba de peste este un secret. Fish soup is a secret,’ confides Marin Hodoroju, a fish farmer from the village of Ciocănești. ‘You put in the same ingredients every time, but it always turns out different!’ To Romanian fishermen, borscht is a key ingredient for a tasty fish soup. At the same time many of them admit that old style

вят?” Според прогавач на пазара в Гюргево – „...когато видиш, че купуват целина, моркови и дивисил, значи вече имат риба и ще правят чорба“.

На изток – по течението на Дунав, чорбата не се застроива с яйце, но е възможно да се добави хайвер. Зеленчуците са важни, но картофът няма място в супата. „Ciorba de peste este un secret“ – рибената чорба е тайна, споделя Марин Ходорожу от фермата в село Чокънеш, съставките са едни и същи, а винаги става различна!“. За румънските рибари използването на борш е от ключово значение за вкуса на рибената чорба. В същото време мнозина от тях признават, че старият тип ястие се прави с дунавска вода. Чорбата с борш се нарича „по липовански“ и се свързва с групите от руснаци – старообрядци, настанили се в селища по река Дунав в последните 300 години. В България днес има две такива села – едното е Татарлица, до Силистра, а другото е Казашко, до Варна. В Румъния липованци живеят основно в региона на Дунавската Делта. Високият статус на Делтата, като част от световното природно наследство под закрилата на ЮНЕСКО, постепенно налага в широк географски диапазон локалния тип рибена супа „по липовански“, която се поднася като съставките – риба и зеленчуци, се разделят от бульона. Тази супа вече прониква все по на запад по румънския дунавски бряг и поради спецификата на приготвянето си и начина си на поднасяне, придобива по-висок статус, тъй като е различна.

Ще отбележа специално фермата за риба на Марин Ходорожу при село Чокънеш, която функционира като местен екомuseum, без да е обозначена по този начин. Фермата отглежда различни видове риби в рибарници и по местата на стари блатата. В нея работят местни хора, които използват логки и мрежи. Поради специализираното си образование собственикът селектира и някои видове риби, включително специален вид шаран. Едновременно с това фермата предлага множество услуги – има места за настаняване, включена е в проект за прегостяване на електровелосипеди, а в околностите има десетки километри обозначени маршрути. Разбира се, там се предлага риболов, разходки с лодка, както и фотосафари, тъй като една значителна част от мястото обхваща дунавския бряг, където човешката намеса е минимална, а животинският свят е изобилен.

Фермата на Ходорожу се намира на румънския

soup is always made with Danube water. Fish soup with borscht is called ‘Lipovani style’ and is traced back to the Old Believers – Russian settlers who came to live in villages along the Danube in the past 300 years and there are still two left: the village of Tataritza, near Silistra, and Kazashko, near Varna. In Romania, Lipovani inhabit mostly the areas around the Danube Delta. The high conservation status of the Delta as part of the world natural heritage under UNESCO protection accounts for the wide spread of the local type of ‘Lipovani style’ fish soup, Intangible Cultural Heritage is served by separating the ingredients – fish morsels and vegetables – from the stock. This soup recipe is increasingly spreading westwards along the Romanian bank of the river, and because of the specificities of its preparation it has acquired a somewhat higher status for being different from the rest.

The fish farm of Marin Hodoroju at the village of Ciocănești, Intangible Cultural Heritage also functions as a local eco-museum without being designated as such, is of a very special interest and significance. The farm produces different kinds of fish at accordingly built fisheries and on the sites of old swamps, employing local people who use boats and nets. Thanks to his expertise, the proprietor is able to select and breed certain kinds of fish, including a special type of carp. In addition to that, the farm offers various hospitality services: accommodation, e-bike rental, and access to dozens of kilometers of clearly marked hiking routes in the surrounding area. There is also a nice variety of fishing trips, outings by boat, as well as a photographic safari, since a considerable part of the grounds is located along the river bank, where wildlife is abundant and varied. Hodoroju’s farm is on the Romanian bank of the river, across from the Bulgarian lake Srebarna, Intangible Cultural Heritage is a protected wetland and part of the world natural heritage under UNESCO protection. Birds do not recognize national borders and they often visit the farm for food. Their regular visits are problematic and the proprietor asked for the support of some environmentalist organizations in regards to the environmentally safe and sound methods of repelling the birds. Maintaining the environmental balance is part of the policy of this farm, as Hodoroju is aware that without wildlife diversity, the flow of tourists onto his land will soon dry out. Therefore scarecrows, sound signals and all other technical repellents are only located around the water basins where the fish is destined for market, while everywhere else it is left for the birds to help themselves to.

The farm has a sustainable policy of presenting the skills possessed by fishermen as a form of cultural herit-

бръг срещу езерото „Сребърна“ в България, което е част от световното природно наследство, защитено от ЮНЕСКО. Птиците не познават държавните граници и твърде често пристигат във фермата, където храната за тях е изобилна. Този проблематичен момент е особено важен за разбирането на фермата като екомузей – не само защото собственикът е потърсил съдействие от природозащитни организации, с чиято помощ е въвел поетапно през годините всички познати щадящи методи за прогонване на птиците. Екологичното равновесие е част от политиката на това стопанство, тъй като собственикът съзнава, че без разнообразието от птици няма да има висок посетителски поток. Поради това плашилата, звуковите сигнали и другите технически устройства, се разполагат само при водоемите, в които рибата е предназначена за пазар, докато в други – са оставени и за птиците.

Фермата има устойчива политика за представяне на рибарските умения като форма на наследство, а включването ѝ в различни европейски програми само увеличава капацитета за управление. Там могат да се демонстрират плетене на мрежи и начините им на употреба на място, да се видят стари риболовни уреди, лодки, заграждения, свързани със специфика на риболова в блата край реката, както и риболов в река. Фермата, макар да не представлява непременно публична институция на паметта, всъщност активно съдейства в тази насока и реално служи на местната общност като място за представяне на традиционни местни практики и познания, свързани с рибарската общност по Дунав и тяхното валоризиране и ценностно преосмисляне.

Важен елемент от нашия разказ е примерът с екомузея „Батана“ в Ровин, Хърватска. „Батана“ е названието на местна рибарска лодка. Този музей представя начин на изграждане на лодки, работа с мрежи – за какви риби какви мрежи се употребяват. Включил е устни разкази, записани в местна кръчма, в които основен момент е „изчезването“ на рибата – екологичен проблем, деклариран от множество рибарски общности и у нас, представил е местни рецепти. Музеят е поместен в минималистична територия на бивша рибарска кръчма, поддържан е от местна неправителствена организация. С нейна помощ музеят организира различни конкурси, регати, обучения. Сред най-важните от

age, while its inclusion in various EU sponsored programs increases its capacity to manage that function. Visitors can see a demonstration of fishing nets being woven and used, they can view old fishing boats, specific enclosures for swamp fishing and observe the fishing process. The farm may not exactly be a public institution promoting the cultural heritage, but it actively contributes to keeping alive the memory of things past. It is a place where traditional local knowledge, skills and practices about fishing on the Danube are preserved, validated and valued.

Another important element of our story is the example of the Batana Eco-Museum in the town of Rovinj, Croatia. 'Batana' is the name of a local fishing boat. The museum presents methods of boat building as well as the intricacies of using fishing nets or appropriate nets. The presentations feature oral narratives recorded in the local tavern, mostly focusing on the disappearance of fish – an environmental issue raised by many fishing communities, including some in Bulgaria. There are local fish recipes on display, too. Squeezed into the minimalistic space of an old fishermen's drinking hole, the museum is supported by a local non-governmental organization, which helps in the organization of various contests, regattas and training seminars. Among the most exciting topics are the specific 'secret' fishermen's language and the family markings on the batana boats. Knowledge of that secret code set the locals apart from the thousands of tourists and underscores their uniqueness.

While the Rovinj museum is closely modelled on the classic 'eco-museum' known from Peter Davis's book (Davis 2001)⁷, it is also a town museum that keeps alive the memory of the fishermen's community. The museum at the Bulgarian town of Tutrakan is similar: its close interaction with the local communities, as well as its joint competences and research projects with the Regional Museum of History in Rouse, contribute to the positive attitude towards the local heritage that transcends the purely museological framework and creates a whole new product. It works jointly with the Eco-museum in Rouse and is a model of interaction with the communities along the Lower Danube that sustain traditional practices and knowledge in the context of a modern way of life. Their active participation has been successfully reflected and implemented in living heritage museums.

Mali Admiral, a photographic exhibition at the Mar-

⁷ Davis, P. 2001 *Ecomuseums: A Sense of Place*, Continuum International Publishing Group Ltd.; 2nd Revised edition edition, 288 pp.

тях са изучаването на специфичния, „таен“ език на рибарите, на фамилните знаци по платната на лодките „батана“ и с това се поддържа връзката с местната общност. Познаването на конкретни изображения също е форма на „тайно“ знание, което отличава местните хора от хилядите туристи, а така се подчертава тяхната специфика и уникалност, основа за местната идентичност.

Музеят в Ровин стои близо до класическия „екомузей“, познат от книгата на Питър Дейвис⁷ и едновременно с това е градски музей, съхранил паметта на рибарската общност. Подобно на него функционира и музеят в Тутракан, България, където активната дейност на музея с местните общности, съвместните компетенции и проучвателски проекти с Регионалния исторически музей в Русе, формират отношение към наследството, което надхвърля музеоложките рамки и създава нов продукт. Новият продукт е резултат и продължава да се създава съвместно с екомузея в Русе и се трансформира в модел за работа с общностите по Долен Дунав. Тези общности поддържат традиционни практики и знания в контекста на съвременен начин на живот, отразявани и в мислене за природата и околния свят, чието познание и представяне в музеите го превръща в наследство с тяхното активно участие.

Морският музей в град Котор „Мали адмирал“ е съсредоточен да представя множество капитани и адмирални на флотата на Черна гора, тъй като тяхното присъствие е важен сюжетобразуващ фактор за съществуването на държавата. Черногорският флот е част от разказите за отпора срещу османците, както и основа на независимостта на страната в дълги периоди от време. В този музеен разказ не е останало място за рибарите – в експозицията няма мрежи и лодки, куки или риби. Но музеят е съхранил паметта за местния празник „Малкият адмирал на Бокелския флот“, който се утвърждава като част от градските празници от 1903 до 1946 г. По традиция всяка година по време на празниците на Свети Трифон, покровител на града, се избира юноша на 12 години от моряшките семейства. „Девето участва в празниците на Св. Трифон и символично представя продължение-

⁷ Davis, P. 2001 *Ecomuseums: A Sense of Place*, Continuum International Publishing Group Ltd.; 2nd Revised edition edition, 288 pp.

Трипо Луј, малък адмирал през 1923 г., Морски музей град Котор, Черна гора

Tripo Luj, The Little Admiral, 1923, Maritime Museum in Kotor, Montenegro

Сн.: Николај Ненов / Ph.: Nikolay Nenov

itime Museum of the Republic of Montenegro's Kotor, focuses on showcasing the captains and admirals of the Montenegrin Navy, an institution whose presence has been a major defining factor for the country's existence. Montenegro's Navy is part of the history of its resistance against the Ottomans and a mainstay of its independence. The museum narrative leaves no room for the fishermen and the exposition contains no mention of fishing boats, nets, hooks or fish. Instead, the museum keeps alive the memory of the local holiday 'The Little Admiral of the Bokelj Navy', established as part of the town's calendar of holidays between 1903 and 1946. According to local tradition, every year on the day of St. Trifon, the town's patron saint, a young boy of 12 is selected from the sailors' families to symbolically present the continuity of

то на славното минало на Бокелския флот от миналите векове⁸.

В снимки са проследени по години юношите, определени за „адмирал“, показани са костюми, а в табло от началото на ХХ в. са описани стъпките на мъжкия танц, който съпровожда своеобразната инаугурация. Днес празникът е възобновен, а филм илюстрира събитието, където погледът основно се спира на костюмите и на танца. Така музеят, който е съхранил памет за някогашната традиция за определяне на „малък адмирал“ от средите на моряшки семейства в града, днес вписва живото наследство, като част от репрезентацията си за ценностите на местната общност.

Пиранска сол. В Порторож, Словения, при бивш склад за сол (Nekdanje skladišče soli Monfort) на брега на Адриатическо море, е създаден музей на солницата,

Възглавница, традиционна техника: „Жътва“, 30-те г. на ХХ в., с. Иваново, обл. Русе

Pillow – traditional technique: Harvest, Ivanovo village, Russe, 30s of XX century

Сн.: Николай Ненов / Ph.: Nikolay Nenov

част от морския музей на град Пиран. За местната общност солницата представлява еманация на локалното домодерно производство, част от богатството на Венеция в миналото. Издирени са видео-документи, направени са интервюта на работници от солницата, които са част от дигиталния сегмент в експозицията. Солницата е част от жизнената околна среда (lifescape), където се пресичат, както местни умения и устойчиви практики, така

the Bokelj Navy's glorious history from centuries past⁸. A photographic display traces the identities of the boys and their special "Admiral costumes". There is also an early 20th-century poster board showing a diagram of the steps of the all-men's dance that accompanied the original inauguration. Today the holiday has been revived and a video demonstrates the event, drawing the viewer's eyes primarily to the costumes and the dance. The museum keeps alive the memory of the old tradition of nominating a 'Little Admiral' from among the children of sailors in Kotor, and integrates the living heritage as part of its presentation of the value system of the local community.

"Piran Salt". In the coastal town of Portorož, Slovenia, on the site of a former sea salt warehouse (Nekdanje skladišče soli Monfort) on the Adriatic shore, there is a museum of salterns, part of the Maritime Museum of the nearby town of Piran. To the local community, the Saltern is the epitome of the pre-industrial economy, part of the past wealth of Venice. The museum collection of documents and interviews from workers are in the digital segment of its permanent exhibition. The Saltern is part of the lifescape where local skills intersect with sustainable practices. It is also a cultural landscape of the coastal area, currently nominated for the UNESCO list of world cultural properties. Irrespectively of whether the nomination will be accepted or not, the Saltern has already been highly valued by the local community as well as nation-wide, and it will be an important national asset in the future of the country. The specific sustainability of the area is attributed to the main livelihood of the town of Piran and essentially determines its economy and prosperity: the extraction and export of sea salt. Directly related is the history of the place, dating from the times of the Venetian Republic, as epitomized in one of the town houses (a listed monument of culture), which gave rise to the urban myth of the love story between a local beauty and a wealthy salt merchant. Today the place is known as the Venetian House, its rooms are rented out to tourists and on the ground floor there still exists the old shop selling salt and salt-based cosmetics under the trade name 'Piranske Soline' (Piran Salterns).

The different subplots of the all-encompassing story of the Saltern as part of the cultural landscape, the Salt Museum as a representative part of its existence, together with the urban myth and the stories about salt as the mainstay of the local economy come together and inter-

и културен пейзаж, част от брега и морето, която днес е кандидат за Списъка от световни културни обекти на ЮНЕСКО. Независимо от резултата на този акт в бъдеще, Солницата вече е валоризирана от местната, а и от националната общност, което и занапред ще я прави важна.

Специфичната устойчивост на този обект се свързва с местното градско битие на Пиран, чиято икономика и богатство се дължи именно на добива и износа на сол. В пряка връзка с темата е, както местната история от времето на Венецианската република, така една от къщите – паметници на културата, съсредоточила градски мит за любовта на местна красавица с богат търговец на сол. Къщата е позната като Венецианската къща, днес резиденция за гости, с магазин за сол на първия етаж, както и козметични продукти със сол, обединени от марката „Пиранска солница“. Така отделните фабули на общия разказ – Солницата, като част от културния пейзаж, музеят на Солницата, като репрезентативна част от нейното съществуване, заедно с градския мит и разказите за солта – част от местното богатство, се насладват и обединяват в общия разказ за локалното наследство.

Средата, в която се намират музеите, се изменя бързо, което създава нови предизвикателства пред тяхното успешно съществуване. Технологичните промени, които разширяват достъпа до наследството посредством дигитално устройство, нагласите в образованието, които предполагат излизане от класическите рамки, заплашват съществуването на онези институции, които не се приспособяват. Средата на живот, където се реализира музейната дейност, би могла да се припознае и като музейна „околна среда“ (museum environment), която днес все повече се превръща в дигитална, заради необходимостта от създаване на подходящи начини за достъп до информационно съдържание за нематериалното наследство чрез технологиите.

Разпознаването на музейната околна среда е процес на създаване на контекст и е форма на интерпретация, а не единствено на осигуряване на правилно съхранение на артефактите в музейните пространства⁹. Дигиталната среда превръща посетителите на музея в ползватели на предоставеното съдържание и дава възможност за тяхното

weave with one another into the narrative of this valuable local heritage.

The setting of the museums changes rapidly, raising fresh challenges to their continued successful existence. Advances in technology, which facilitate access to the heritage using digital devices and educational trends breaking traditional molds, threaten the very existence of those institutions that fail to adapt. The cityscape in which the

Мартеници върху напрестолен кръст. Скална църква, Магара, гр. Шумен, 2019

Martenitzas (March 1st decorations) on a throne crucifix. The Rock Church at Madara, Shumen, 2019

Сн.: Николай Ненов / Ph.: Nikolay Nenov

museum operates could also be recognized as a museum environment that is becoming increasingly digital. This is due to the necessity to provide suitable access to the information by means of technology.

The identification of the museum environment is a process of creating a context and a form of interpretation. It does not solely amount to ensuring the proper storage of artefacts (Thomson 1986)⁹. A digital environment turns the museum visitors into users of the available content, enabling their involvement in joint activities. One advantage of the museum environment is its ability to use digital content in order to unite tangible and intangible cultural heritage by allowing access not just to artefacts but also to their context, which can be unknown, i.e. intangible. The museum highlights elements of that heritage that are relevant to the present day, visualizing the changes that have occurred as a result of the evolution of the cultural practices of conservation and sharing.

⁸ Нагнис от експозицията в Морския музей на Котор, Черна гора

⁸ A caption from the permanent exhibition of the Kotor Museum, Montenegro

⁹ Thomson, G. 1986 *The Museum Environment*, 2nd Edition, edit. Andrew Oddy, Butterworth-Heinemann, 312 pp.

⁹ Thomson, G. 1986 *The Museum Environment*, 2nd Edition, edit. Andrew Oddy, Butterworth-Heinemann, 312 pp.

Музей на дунавския риболов и лодкостроене, Тутракан, 2018.
Danube Fishing and Boatbuilding Museum, Tutrakan, 2018
Сн.: Николай Ненов / Ph.: Nikolay Nenov

Включване в съвместни дейности. Предимство на музейната околна среда е, че чрез дигитално съдържание обединява материално и нематериално културно наследство – предоставя достъп до артефакти, но и до техния контекст, който може да бъде непознат, неосезаем. По този начин музеят изважда на показ важни за съвременността елементи на наследството и онагледява промените, настъпили в резултат на промяната в културните практики за съхраняването и споделянето му.

Живите наследства са важна част от репрезентациите на музеите – те оживяват експозиции, осмислят артефакти, поставят в контекст места и атрибути, хора и умения. В процеса на установяване на регулацията на живите наследства се създават взаимовръзки, които рефлектират в последствие, както върху институцията на паметта, така и на самия регистриран елемент на наследство, приемани като част от устойчивостта на практиката. Тяхното присъствие в експозициите показва водещата роля на институцията, която успява не само да разпознае тези специфични наследства, но и да намери партньори – съучастници в дейността по регистрация, по намирането на средствата за съхраняване на съответния елемент на нематериалното културно наследство, на изграждането на система за приемане и предаване на знания и умения.

Living heritages constitute an important part of museum representations. They bring expositions to life, add meaning to artefacts, place in context locations and attributes, people and skills. It is in the process of defining the regulation of living heritages that a set of interrelations are created. They subsequently impact both the museum institution and the actual registered elements of the heritage as part of the sustainability of the practice. Their presence in the expositions comes as evidence of the leading role of the institution, which manages not only to identify those specific heritages but to find partners and 'co-conspirators' in the efforts pertinent to the registration, the necessary means for safeguarding of the relevant elements and the building of a sound system for the transmission of knowledge.

Дунавският бряг с рибарски лодки, Оряхово, 2019
The bank of the Danube with fishing boats, Oryahovo town, 2019
Сн.: Николай Ненов / Ph.: Nikolay Nenov

За произхода на анаголските килими On the Origin of Anatolian Rugs

Ашхун Погосян, Армения / Ashkhunj Poghosyan, Armenia

Ашхун Погосян, историк и етнограф, е ръководител на Отдела за декоративно ръкоделие и текстил в Държавния етнографски музей в Армения (1982-2003). Той работи като главен експерт по декоративен текстил в Центъра за експерти по културни ценности - нестопанска организация. Неговите изследвания са насочени към средновековните арменски килими, за които има много публикации. Изучавал е и историческата демография на Армения.

Резюме

Гледните точки в изследванията за произхода на килимите от Анатолия и Мала Азия са разнообразни и противоречиви. Някои изследователи предполагат, че този регион е един центровете, от които произхожда културата на тъкане на килими, други изследователи правят връзка между тъкането на килими и културата на селджукските турци и по-нататъшното развитие на тяхната култура. В периода от XI в. до XVII в. центровете за тъкане на килими са в зона на активна миграция на арменци от източните и североизточните провинции на историческа Армения, което води до установяване на традицията за тъкане в цитираните провинции или на арцах-сюникските традиции в Мала Азия. Липсата на значими демографски промени в регионите на Мала Азия и Кавказ подсказват традицията на тъкане, която не би могла да се повлияе, но би могла да се разпространи към Кавказ.

Гледните точки при изследването на килимите от Анагола и Мала Азия и най-вече по въпросите на техния произход са много и взаимно противоречиви. Някои изследователи смятат този регион за един от центровете на килимарството; други свързват традициите в производството на анаголски килими с настъпването на селджукските турци, като резултат от по-нататъшното развитие на селджукската култура. Според привържениците на тази теория,

Ashkhunj Poghosyan - a historian and an ethnographer, was the head of the Department of decorative Needlework and Textiles at the State Museum of Ethnography of Armenia/1982-2003/. He works as a chief expert of decorative textiles at the «Expert center of cultural values» state nonprofit organization. His research interests are focused primarily on Armenian medieval carpets, on which he has published widely. He also has studies on Armenia's historical demography.

Resume

Viewpoints on study and on issues of origin of Anatolian or Asia Minor rugs are varied and contradictory. A number of researchers believe this region to be one of the centers of origin of rug-weaving culture, others link the traditions of Anatolian rugs to encroachment of Seljuks and consider as a result of further development of Seljuk culture. In the 11th-17th centuries rug-weaving centers of Asia Minor have constantly been in the zone of regular migrations of Armenians from Eastern and North-Eastern provinces of historical Armenia, the consequence of which, as is seen, is the establishment of rug-weaving traditions of Eastern and North-Eastern provinces or Artsakh-Syunik traditions of Armenia in several rug-weaving centers of Asia Minor. Since no significant demographic shifts have occurred from Asia Minor rug-weaving centers to Caucasus and Asia Minor, in general, therefore rug-weaving traditions of Asia Minor may not have influenced or spread in the Caucasus.

Viewpoints on the study of origin of Anatolian or Asia Minor rugs are varied and contradictory. A number of researchers believe this region to be one of the centers of origin of rug-weaving culture, others link the traditions of Anatolian rugs to the encroachment of Seljuks and considerate it as a result of the further development of Seljuk culture. According to the supporters of this theory, the origin of Western Asian, including Caucasian rugs, is linked to Anatolian rugs, that is, to the cultural traditions of Seljuks. Actually, the "Seljuk" or "Nomadic" hypothesis continues to remain the major one in terms of the origin

произходът на килимите в Западна Азия, включително в района на Кавказ, е свързан с анадолските килими, т.е. с културните традиции на селджукските турци.

Всъщност, „селджукската“ или „номадската“ хипотеза остава централна по отношение на произхода на килимарските традиции в Западна и Мала Азия. По отношение на културните традиции в производството на килими сред местните етнически общности, кюрджските племена¹ са смятани за важен фактор за произхода на анадолските килими. В името на справедливостта, следва да се отбележи, че през последните десетилетия редица изследователи, ангажирани в тези процеси, повдигат въпроса за необходимостта от изучаване на арменската килимарска култура, с което способстват за разрешаването на основни въпроси относно произхода на така наречените анадолски килими².

В контраст с тези теории, обясняващи произхода на килимарската култура в Западна Азия със „селджукски“ или „номадски“ фактори, настоящата статия се опитва да представи приноса на местните етнически общности, населяващи арменските планини и Мала Азия, за зараждането и развитието на килимарските традиции в изследваната територия. Предвид факта, че влиянието на кавказката килимарска традиция е значително в някои центрове на килимарството в Анадола, ще се фокусираме и върху взаимовръзките между анадолските и кавказките килимарски центрове.

Всъщност, основният проблем е да се разбере дали произходът на килимарската култура в Анадола и Западна Азия е свързан по някакъв начин с появяването на селджукски турците или на тюркските племена

of Western Asian and Asia Minor rug-weaving traditions. With regard to rug-weaving cultural traditions of native ethnic communities, Kurdish tribes¹ are also considered important. It should be noted that in recent decades a number of researchers mention the presence of Armenian traditions and raise the question of studying the Armenian rug-weaving culture, this way enhancing the resolution of some primary issues related to the origin of the so called Anatolian rugs².

As opposed to the theories regarding Seljuk or Nomad origin of rugs in Western Asia, this report makes an attempt to present the contribution of native ethnic communities of the Armenian Highland and Asia Minor in the formation and further development of rug-weaving traditions. Taking into consideration the fact that the influence of Caucasian rug-weaving traditions is considerable in some of the Anatolian rug-weaving centers, we will focus on the interconnections of Anatolian and Caucasian rug-weaving centers as well.

Actually, the major issue is to understand whether the origin of rug-weaving culture in Anatolia and Western Asia is in any way connected to Seljuks or of Turkish tribes in this region. Naturally, the answer can be found in some historical resources. Arab sources of the 7th-10th centuries provide such information, partly included in the work (1922)³ of Adam Mets. He points out that during that time a developed rug-weaving culture existed in Western Asia, including Asia Minor, and the leading role was attached to the Armenian community and the trade with Armenian rugs on the Arab Caliphate market.

Finds of archeological excavations bear witness to the rug-weaving traditions of Asia Minor and the Armenian Highlands to be traced since the Neolithic Era and well into

¹ Michael Wendorf, *Kurdish Rugs and Related Weavings - an 8000-Year Weaving Tradition* - http://turkotek.com/salon_00088/salon.html?; http://www.turkotek.com/misc_00053/blindness.htm Posted by R. John Howe on 08-23-2006 10:10 PM, *An introduction to Kurdish Rugs and other Weavings*, vol. IX, No. 2 December/January; 1989, Book Review by Murray L. Eiland, <http://www.rugreview.com/orr/9-2-42.htm>; William Eagleton, *An Introduction to Kurdish Rugs and other Weavings*, Brooklyn; 1988. Id., *An Introduction to Kurdish Rugs*, Interlink Books, New York; 1988, Marla Mallett, *Woven Structures Update*, <http://www.marlamallett.com/updates.htm>:

² See e. g.: Murray L. Eiland, «Handwoven Rugs of the Armenians», in Lucy Der-Manuelian and M. L. Eiland, *Weavers, Merchants and Kings: The Inscribed Rugs of Armenia*, Fort Worth: Kimbell Art Museum; 1984, pp. 54-59. Yan Bennett and Malcolm Haslan, *Rugs and Small Rugs. Antiquities*; *Encyclopedia of World Art, Belih gorod, Moscow*; 2003, pp. 158-159. Brian Morehouse, *Yastiks-Cushion Covers and Storage Bags of Anatolia*, Philadelphia; 1996

³ Mets, A. *Muslim Renaissance*, Moscow; 1973, p. 369

в региона. Естествено, отговорът на въпроса следва да се търси в исторически писмени и материални източници. Такава информация се съдържа в арабски източници от VII-X в., част от които са включени в труда на Адам Мец (1922)³, който посочва, че през споменатата епоха в Западна Азия, включително и в Мала Азия, е съществувала развита култура на килимарство. Според същите източници, основна роля за това се приписва на арменската общност, като „арменските“ килими са имали важно присъствие на пазара на Арабския халифат.

В допълнение към писмените източници, находки от археологически изследвания също свидетелстват, че килимарските традиции в Мала Азия и арменските планини могат да бъдат проследени до Новокаменната епоха, като са просъществували без прекъсване до много по-късни периоди. По-конкретно за това свидетелстват материали, намерени в Чатал Хьоюк – части от бродерии и килими, разкрити при разкопки в крепостта Кармир Блур край Ереван, датиращи от VIII-VII в. пр.н.е., както и в Арени, от VII-VI в. пр.н.е.⁴ Съответно местните народи – арменци, турци, асирийци и кюрджи, са били добре запознати с техниките на килимарския занаят, както и с формите и областите на неговото приложение.

Задължително трябва да споменем заслужаващата внимание констатация на Марко Поло, който при пътуванията си през Мала Азия разказва, че туркоманите (събирателно име на тюркските племена – А.П.) „живеели в планините и долините, навсякъде, където знаели, че има подходящи пасища, тъй като се занимавали с отглеждане на добитък. Там се размножавали коне и мулета от туркоманска порода“. Към края на повествованието си, пътешественикът посочва, че „има също и арменци и гърци, които живеят в градове и укрепени селища, като се занимават със занаяти и търговия. Тук се тъкат най-изящните и красиви килими, както и пищни платове в червено и други цветове. Имената на градовете са Комо (Икония), Касери (Кесария), Севасто (Себастиа), и др.“⁵. Марко Поло написва

³ Mets, A. *Muslim Renaissance*, Moscow; 1973, p. 369

⁴ Verkhovskaya, A. S. *Textiles from Excavations at Karmir Blur. Karmir Blur III; Excavation Season of 1951-1953, Yerevan; 1955, p. 67. These samples are kept at State History Museum of Armenia under the following accession numbers: 2113/6013 (Haritj); 2051/39 (Karmir Blur)*

⁵ Marco Polo, *Journey. Translation from Old french by Minaev, I. P.; introduction, annotations and editing by Kunin, K. K., Leningrad; 1908, p. 18*

Жан-Батист Ван Мур. «Арменски жени бродират в един от султанските дворци», платно на Жан-Батист Ван Мур, датирано около 1710-1720 г.

"Armenian women engaged in embroidery at a sultan's palace are depicted", Jean-Baptiste's Van Mour's canvases, painted in 1710-20s

Сн.: Ашхун Погосян / Ph.: Ashkhunij Poghosyan

later times. The evidence is in materials found in Chatal Hoyuk, fragments of embroidery and rugs - in the fortress of Karmir Blour, located in the vicinity of Yerevan, dating back to the 8th-7th centuries BC as well as in Areni, dating to the 7th-6th centuries BC⁴. Accordingly, the native peoples – Armenians, Greeks, Assyrians and Kurds – were well aware of the production technologies. Travelling through Asia Minor, the famous Marco Polo notes that the Turkoman people (the collective name for Turkish tribes) "lived in mountainous and lowland areas, wherever they knew there were suitable pastures, as they were involved in cattle breeding. Here horses and mules of Turkoman breed are propagated." At the end of his story, the traveler states that, "There are also Armenians and Greeks living in towns and fortresses, and engaged in crafts and trade. Here the most exquisite and beautiful rugs are woven, as well as luxurious fabric of red and other colors. Multifarious and numerous other objects are made here. The names of the towns are Komo / Iconia

⁴ Verkhovskaya, A. S. *Textiles from Excavations at Karmir Blur. Karmir Blur III; Excavation Season of 1951-1953, Yerevan; 1955, p. 67. These samples are kept at State History Museum of Armenia under the following accession numbers: 2113/6013 (Haritj); 2051/39 (Karmir Blur)*

това свидетелство през 1271-1272 г., без какъвто и да било намек, че селджукски турци или други новодошли са били ангажирани не само в килимарство, ами и в каквито и да било други занаяти. С други думи, няма никакви основания да се намесват селджукски турци и техните наследници в произхода на килимарските традиции в Мала Азия.

Що се отнася до арменското килимарство, за най-големи центрове са били смятани Двин, Ани, Партаве, Арташат, Ван и Карин, чиято продукция, според арабски историци – напр. Ибн Хаукал – „няма равна на себе си по всички краища на света“⁶. Какво са могли да донесат със себе си тюркските племена, дошли от Изток, след като се знае, че владетелите на Хорасан и съседните региони са предпочитали да си разменят като дарове арменски килими.⁷ Макар тази информация да се отнася за X-XI в., такава традиция е съществувала и в по-стари времена, за което свидетелства гръцкият историк Ксенофон (V в. пр.н.е.). Най-вероятно появяването на килима „Пазирек“, изтъкан с арменски възел в планините на Алтай, е било в резултат от подобен дар⁸.

Няколко века преди Марко Поло, килимите на историческа Армения, Мала Азия и ориенталските килими като цяло са внесени в Европа през пристанищата на Арменска Киликия и Трабзон. През онази епоха в Европа придобива гражданственост думата „килим“ (carpet) като обобщително понятие за всички килими и постилки, идващи от Ориента, докато под „килим“ (carpet) в арменския контекст се разбира по-скоро черга – плоско тъкана постелка с две лица. В действителност, понятието „киликийски килим“ също е било в обръщение, като е изписано на латински език в църквата Свети Аполинарий в Равена, където през

/ Kasseri / Caesarea, Sevasto / Sebastia, etc.“⁵. There is no mentioning that Seljuks or any other newcomers were engaged in rug-weaving and other local crafts. In other words, there are no grounds to involve Seljuks and their successors in the origin of rug-weaving traditions of Asia Minor.

As for the Armenian rug production, Dvin, Ani, Partave, Artashat, Van and Karin were considered the largest centers, and according to the Arab historian Ibn Haukal, “they cannot be found in any corner or in any direction of the world”⁶. It seems that Armenian rugs were considered as very special gifts of high quality⁷. This information relates to the 10th-11th centuries, but is also mentioned much earlier, in the 5th c. BC, by the Greek historian Xenophon. Most probably the result of this work was the appearance of “Pazyryk” rug, woven by a special Armenian knot in Mountainous Altai⁸.

A few centuries before Marco Polo, the rugs of historical Armenia, Asia Minor and oriental rugs in general, were taken to Europe mainly from the ports in Cilician Armenia and Trabzon. It was during this era that the Europeans adopted the word “carpet” as a general name for oriental rugs. In Armenian it means reversible flat rug. The notion of “Cilician rug” was also popular. It is inscribed in Latin on the wall of the Church of St. Apolinari in Ravenna, where, in the year of 1000, Holy Roman Emperor Otto 3rd (983-1002) has confessed for 40 days, sitting on a Cilician rug⁹. At the same time it is also known that since the 16th-17th centuries the rugs of the above mentioned regions were being accepted as “Turkish”, “Persian” or “Ottoman”.

The thing is that after 14th c. the stately mansions were

⁵ Marco Polo, *Journey. Translation from Old french by Minaev, I. P.; introduction, annotations and editing by Kunin, K. K., Leningrad; 1908, p. 18*

⁶ Abu-Iskhak al-Istakhri, *A Book of Routes and Kingdoms. Translation and Annotations by Karaulov, N. A. Miscellany of Materials for Description of Localities and Tribes of Caucasus 29, Tiflis; 1901, p. 19. Abu'l Kassim ibn-Haukal, A Book of Routes and Kingdoms. Translation and Annotations by Karaulov, N. A. Miscellany of Materials for Description of Localities and Tribes of Caucasus 38, Tiflis; 1901, p. 112*

⁷ Bartold, V. V. *Turkestan at the Period of Mongol Invasion. Monography, vol. 1, Moscow; 1963, pp. 345-346. Abu'l Fasl Beykhaki, Tarikh and Beykhaki. (ed.) RomaskevIntangible Cultural Heritage, A. A. Materials about Turkmen and Turkmenistan, vol. 1, Arab Sources of 8-15th Centuries, Moscow-Leningrad; 1939, p. 238*

⁸ On this rug see: Poghosian, A. *On the Origin of «Pazyryk» Rug. «Etchmiadzin»12, November-December 2008, pp. 63-79. Id., On the Origin of «Pazyryk» Rug in English and Armenian, Yerevan; 2013*

⁹ See: http://www.alleng.ru/d/hist_vm/hist086.htm, Oscar Yeger, *World History in 4 volumes, vol. 2, Medieval Ages, p. 89, http://www.krotov.info/history/00/eger/eger_19.htm*

⁶ Abu-Iskhak al-Istakhri, *A Book of Routes and Kingdoms. Translation and Annotations by Karaulov, N. A. Miscellany of Materials for Description of Localities and Tribes of Caucasus 29, Tiflis; 1901, p. 19. Abu'l Kassim ibn-Haukal, A Book of Routes and Kingdoms. Translation and Annotations by Karaulov, N. A. Miscellany of Materials for Description of Localities and Tribes of Caucasus 38, Tiflis; 1901, p. 112*

⁷ Bartold, V. V. *Turkestan at the Period of Mongol Invasion. Monography, vol. 1, Moscow; 1963, pp. 345-346. Abu'l Fasl Beykhaki, Tarikh and Beykhaki. (ed.) Romaskevich, A. A. Materials about Turkmen and Turkmenistan, vol. 1, Arab Sources of 8-15th Centuries, Moscow-Leningrad; 1939, p. 238*

⁸ За повече информация относно този килим вж.: Poghosian, A. *On the Origin of «Pazyryk» Rug. «Etchmiadzin»12, November-December 2008, pp. 63-79. Id., On the Origin of «Pazyryk» Rug in English and Armenian, Yerevan; 2013*

1000 г. императорът на Свещената римска империя Ото III (983-1002) се изповягвал в продължение на 40 дни, седнал върху киликийски килим⁹. Същевременно се знае, че от XVI-XVII в. килимите от горепоменатите региони са били възприемани в страните на Европа като „турски“, „персийски“ или „османски“.

Кое обуславя една такава ситуация? След XIV в. в историческите земи на Армения и Мала Азия арменските царски дворове, а с тях и богатите, импозантни дворци на аристокрацията, постепенно изчезвали. В резултат от това производството на килими и изобщо на стоки, предназначени да задоволяват нуждите на елита, започнало да замира. Естествено, успоредно с това явление излезли от употреба и наименованията, показващи арменския произход на тези килими.

Нещо повече – сред кюрдите производството на черги било особено добре развито, а що се отнася до килими, такива се тъчели най-вече в работилници към харемите на аширетските владетели. Една такава работилница – тази към харема на Абдала Хан в Битлис (Багдеш) се споменава в записките на турския пътешественик Евлия Челеби, датиращи от първата четвърт на XVII в.¹⁰. Някогашните византийски традиции продължавали да удовлетворяват нуждите от културни ценности на османския султански двор и елита на обществото. В султанските дворци и стопанските сгради към тях се помещавали различни работилници: килимарски, златарски, оръжейни (тлюфекчийски), за бродерия и пр.

По време на своите завоевателни кампании султаните пленили и довели хиляди умели занаятчии в Константинопол и околните градове, за да работят в тези работилници. И в този случай основна роля играели местните християни, за което по особено убедителен начин свидетелстват платната на френско-фламандския художник Жан-Батист Ванмур, изобразяващи живота в дворците на аристокрацията през първите десетилетия на XVIII в. Сред тях е прочутата картина „Арменки бродират“, на която се виждат няколко арменски жени, заети в бродерия в един от султанските дворци¹¹. Това означава, че са-

⁹ Вж.: http://www.alleng.ru/d/hist_vm/hist086.htm, Oscar Yeger, *World History in 4 volumes, vol. 2, Medieval Ages, p. 89, http://www.krotov.info/history/00/eger/eger_19.htm*

¹⁰ Вж. напр.: Evlia Chelebi, *Travel Notes. Turkish Sources 3. Translation from the original, foreword and annotations by Safrastian, A. Kh., Yerevan; 1967, p. 203.*

¹¹ Nefedova, O. *Oriental Motifs in «Tyurkri» Style. Antiquities; Art Objects and their Assemblage, January-February 2007, Moscow,*

gradually disappearing in historical Armenia and Asia Minor. As a result, the production of the rug manufactures started also to disappear. Naturally, the names, indicating the Armenian origin of these rugs, were out of use, too.

Carpet weaving was especially developed among the Kurds. Rugs were mainly woven in the workshops of the harems of Ashiret leaders. The workshop in Abdalla Khan's harem of Bitlis, Baghesh is mentioned in the notes of the Turkish traveler Evlia Chelebi in the first quarter of the 17th century¹⁰. The former Byzantine traditions continued to satisfy the needs of the Ottoman court and the elite. In the Sultan palaces and in the adjacent buildings there were plenty of various rug-weaving, silversmithing, gunsmithing, and embroidery workshops. During their numerous invasions the sultans brought thousands of skilled craftsmen to Constantinople and the surrounding towns. Native Christians dominated and a striking evidence are the 1710-1720 paintings of the French-Flemish artist Jean-Baptiste Van Mour. One of them is the famous “Armenian Women Embroidering”¹¹. All this means that the concept “Ottoman embroidery” is a legend. It is obvious that among the creators of the latter the Armenian women and the Armenian embroidery traditions had an important role¹².

The data in the written sources point out to rug-weaving by Armenians in the regions of Dersim, Caesarea, Kurin, Sebastia, Yevdokia, Marzvan as well as in Kharberd, and Iconia. This also relates to Sparta, Ushak, Ladik, Denizli and the Aegean coastal rug-weaving centers, where since the second half of the 19th century, the commodity production of rugs by predominantly Armenian arisans has been developed.¹³. This also refers to the raw material, including the making of dyes and drawing rug samples. Greeks, Turks, and Kurds

¹⁰ E. g. see: Evlia Chelebi, *Travel Notes. Turkish Sources 3. Translation from the original, foreword and annotations by Safrastian, A. Kh., Yerevan; 1967, p. 203.*

¹¹ Nefedova, O. *Oriental Motifs in «Tyurkri» Style. Antiquities; Art Objects and their Assemblage, January-February 2007, Moscow, pp. 74-79: https://en.wikipedia.org/wiki/Jean_Baptiste_Vanmour*

¹² In this respect, we would like to draw researchers' attention to the fact that in the 18th century there existed Armenian guilds of «Susane» embroidery in Constantinople; see Ghukas Karnetsi, *Originals. Archives of the Armenian History, New series 1/1: 1780-1785. Compiled by Grigorian, V., Yerevan; 1984, p. 483.*

¹³ Cherkezian K. H., *The Armenians of Afion-Karahisar. Historico-Philological Bulletin 1; 1981, p. 297. History of the Armenians of Syvri-Hisari (topographical, historical and ethnographical), compiled by Grigor Ter-Hovhannesean, Beirut; 1965, pp. 518-521. See also A. Alpan, *The Economic Impact of the 1923 Graeco-Turkish Population Exchange upon Turkey; 2008, pp. 95-96; <http://etd.lib.metu.edu.tr/upload/12609803/index.pdf>**

мото понятие „османска бродерия“ също е мит; очевиден е фактът, че сред създателите ѝ арменските жени и арменските традиции са играли важна роля¹².

Данните в писмените източници, с които разполагаме, сочат наличие на арменски килимарски практики в регионите и селищата Дерсим, Кесария – Курия – Себастиа – Евдокия – Марзван, както и в Харберг, Икония и другаде. Казаното по-горе се отнася и до Спарта, Ушак, Ладиж, Денизли и килимарските центрове по крайбрежието на Егейско море, където от втората половина на XIX век се развило производството на килими като стока, в което, както се знае, са участвали и много арменци¹³. Нещо повече – това се отнася и до използваната суровина, включително приготвянето на боите и очертаването на шарките за килимите. В този процес, разбира се, участвали също и гърци, турци и кюрди, но въпреки всичко търговците са предпочитали да се снабдяват от арменци. Във връзка с това ми се струва уместно да спомена, че през 1915 г., след арменското клане в Урфа, производството на килими в „Мацпане“ – известната германска килимарска фабрика, било преустановено поради липса на квалифицирани специалисти, макар в града и околностите да живеели хиляди мюсюлмански семейства, сред които кюрди, юруци и пр., които също имали известни умения в тъкането на килими¹⁴.

Важно е да насочим вниманието си към взаимовръзките между Анадола и Кавказкия регион в тъкането на килими. По отношение произхода на килимарската култура, какви са били взаимоотношенията между такива крупни центрове на килимарското производство като Кавказ и централните области на Мала Азия, най-вече Себастиа, Кесария и Икония? Разпространение

Килим с ромбоиден мотив, Кесария-Нигде, начало на XVIII в.
Rug with a diamond pattern, Kesaria-Nigde beginning, of XVIII c.
Сн.: Ашхун Погосян / Ph.: Ashkhunj Poghosyan

were also involved, but the Armenian masters were preferred. In this regard, I find it appropriate to mention that in 1915, after the massacre of Armenians in Urfa, the rug production at “Mazpane”, a well-known German rug company, was shut down due to lack of qualified specialists, even though there were thousands of Muslim families living in the city and in the vicinity, (among them Kurds, Yuruks, etc.) who had mastered rug-weaving skills¹⁴.

I would also like to draw your attention to the Anatolia-Caucasus rug-weaving interconnections among large rug-weaving centers in the Caucasus and central regions of Asia Minor, particularly Sebastia, Caesarea and Iconia. The general concept among professional circles is that the affinities in the design and technology of Anatolian and Caucasian rugs are the result of the influence of the Seljuk culture, which penetrated the Caucasus through Anatolia¹⁵.

In the earlier historical periods those two centers of rug-weaving culture had their closed economic system, which was able to meet the demands of the rulers and the

ното схващане сред професионалните изследователи е, че сходствата в дизайна и техниките на изработване между анадолските и кавказките килими са в резултат от влиянието на селджукската култура, проникнала в Кавказ през Анадола¹⁵.

Очевидно е, че в по-ранните исторически периоди тези два центъра на килимарската култура са следвали, всъщност, всеки свой собствен път на развитие, доколкото икономиките им са представлявали затворени системи, способни да удовлетворят всички потребности на владетеля и социалния елит. Едва от началото на XI-XII в. насам започнали мощни демографски процеси, изразяващи се в преселение от Изток към Запад. Тук става дума не толкова за селджукските турците и останалите номадски племена, които са ги следвали по техните миграционни маршрути, а за арменската емиграция, започнала непосредствено след тяхното нахлуване в историческите арменски територии. Засегнати били източните и централните провинции на историческа Армения, в резултат от което към коренното население се прибавили стотици хиляди имигранти, населявали преди гореспомнатите области в Мала Азия. Това означава, че последиците от този фактор следва да бъдат отчитани при взаимодействието на местните и привнесените от Изток традиции, имали пряко отражение върху арменската общност.

През XVI-XVII в. също са протичали подобни демографски процеси, макар и не в такъв огромен мащаб, както в предишните векове. През близо 200-те години на опустошителни турско-персийски войни, водили се най-вече в историческите територии на Армения, султан Селим I, Сюлейман I Великолепни и техните наследници са депортирали десетки хиляди арменци, главно занаятчии, от източните арменски провинции и земите на северозападна Персия в западните територии на Мала Азия. Това насилствено преместване на население е засегнало също Арцах и Сюник, както и други територии в Кавказ, включително Сирван, където исторически са съществували много арменски селища. Ехото от тези процеси е продължавало да отеква чак до недалечното минало.

От съществена важност като източници на информация са топонимите, гравирани върху надгробни камъни в множество населени места в Мала Азия. През XIX в. историкът Хакоб Косян изследвал гробищата в градовете Денизли, Зиле, Авдън, Бурдур, Спарта, за-

elite. The majority of demographic shifts from the East to the West began only from the beginning of the 11th-12th centuries. Here we speak not of Seljuks and other nomads who followed them, but of the Armenian immigration that started immediately after their invasion of historical Armenia. They included the Eastern and Central provinces of historical Armenia and as a result, hundreds of thousands of immigrants joined the Armenian population, previously living in the above mentioned territories of Asia Minor. In terms of interactions, we must take into consideration the consequences of this factor, when new traditions were introduced from the East to the West, and directly related to the Armenian community.

In the 16th-18th centuries similar demographic shifts took place, although not as massive as the former ones. During the two hundred years of devastating Turkish-Persian wars, which were mainly taking place in the territory of historical Armenia, there were tens of thousands of deported Armenians, especially craftsmen from the Eastern provinces of Armenia and the territories of North-Western Persia to the Western territories of Asia Minor. This included Artsakh, Syunik and other territories of the Caucasus, including Shirvan with lots of Armenian populated settlements. Echoes of these shifts continued well into the recent past.

In particular, toponyms inscribed on the tombstones of a number of settlements of Asia Minor are a great source. The famous armenologist Hakob Kosyan recorded the birthplaces of the deceased in the inscriptions on tombstones in 17th-18th centuries in Shvanidzor, Bekh, Shikahogh, Shishkert, Tatev, Khndzoresk, Haghori, Sarushen, Kaler, Agulis, Paraka, Astapat, Khoshkashen. All villages were populated by Armenians in the regions of Artsakh, Syunik, Goghtan and Nakhintangible Cultural Heritage¹⁶.

The same information is provided by the publisher of “Secret of Gharabagh” Makar Barkhutarean, who took notes of the birthplace names of the deceased in Syunik-Artsakh (Meghri, Ghapan, Kaler, Kchoghut, Hatsu, Hadrut, etc.)¹⁷. “The author of “Secret of Gharabagh” notes that in the 1790s, because of Agha Mohammad Shah Chajar’s invasions and the accompanying diseases and enduring hunger, “most of the people of Kyulistan, lower Khachen, Varanda and Dizak migrated, whereas upper Khachen, Zarist, Ghapan and Meghri were entirely deserted. Some of the inhabitants died and many migrated”¹⁸.

pp. 74-79: https://en.wikipedia.org/wiki/Jean_Baptiste_Vanmour

¹² В този смисъл, бихме желали да обърнем внимание на изследователите върху факта, че през XVIII в. са съществували гилдии на арменските майсторки на бродерии „Сузана“ в Константинопол; Вж. Ghukas Karnetsi, *Originals. Archives of the Armenian History, New series 1/1: 1780-1785. Compiled by Grigorian, V., Yerevan; 1984, p. 483.*

¹³ Cherkezian K. H., *The Armenians of Afion-Karahisar. Historico-Philological Bulletin 1; 1981, p. 297. History of the Armenians of Syvri-Hisari (topographical, historical and ethnographical), compiled by Grigor Ter-Hovhannesean, Beirut; 1965, pp. 518-521. See also A. Alpan, The Economic Impact of the 1923 Graeco-Turkish Population Exchange upon Turkey; 2008, pp. 95-96; <http://etd.lib.metu.edu.tr/upload/12609803/index.pdf>.*

¹⁴ Bruno Eckart, *The Days I Lived in Urfa, Potsdam; 1922 (translation from German by Gasparian, A.; introduction, annotations, editing and publication by Avetisian, Zh.), Yerevan; 1990, pp. 6, 15, 19, 47*

¹⁴ Bruno Eckart, *The Days I Lived in Urfa, Potsdam; 1922 (translation from German by Gasparian, A.; introduction, annotations, editing and publication by Avetisian, Zh.), Yerevan; 1990, pp. 6, 15, 19, 47*

¹⁵ *Of Carpets and Paintings, http://www.turkotek.com/salon_00080/t2s80.htm*

¹⁵ *Of Carpets and Paintings, http://www.turkotek.com/salon_00080/t2s80.htm*

¹⁶ See: H. Hakob V. Kosian, *The Armenians of Smyrna and Surroundings, vol. 1, pp.311-312; vol. 2: Major Towns of the Smyrna Province and Armenians, Venice; 1899, pp. 9, 13, 14, 27, 69, 92.*

¹⁷ *Secret of Karabakh, p. 242.*

¹⁸ *Secret of Karabakh, p. 241.*

писвайки родните места на погребаните в тях през XVII-XVIII в.: Шванидзор, Бех, Шикахог, Шишкерт, Татев, Хнджореск, Хазорти, Сарушен, Калер, както и Азулис, Парака, Астанат, Хошгашен и др. – имена на села, населени някога от арменци в областите Арцах, Сюник, Гохтан и Нахичеван¹⁶.

Същата информация предоставя и авторът на книгата „Тайната на Карабах“ Макар Бархутерян, който посочва, че неведнъж през периода 1878-79 г. върху надгробни камъни в села и градове в областите Никомедия и Смирна е виждал и си е записвал имената на родните места на погребаните под тях, принадлежащи към областите Сюник-Арцах (Мегри, Гапан, Калер, Кчозут, Хадрут и др.)¹⁷. Авторът на „Тайната на Карабах“ ни информира също, че през 90-те години на XVIII в., в резултат от завоевателните походи на Ага Мохамед, Шах Каджар и съпровождащите ги епидемии от заразни болести и глад, мнозинството от населението на Кюлистан, Долен Хачен, Варанга и Дизак се изселило, докато Горен Хачен, Зарист, Капан и Мегри буквално запустели поради изселване или измиране на цялото население¹⁸.

Около 26 500 семейства емигрирали в Тачкастан¹⁹ (Турция) през този период. В резултат от масовата миграция, арменското население в териториите в Мала Азия, исторически населявани от арменци, се увеличило с новодошлите имигранти. Значителен дял от тях идвали от източна Армения, най-вече от Кавказ. До края на XIX в. с населените с арменци области в Мала Азия все още се говорело на карабахския диалект. Като свидетел на тези събития, Макар Бархутерян споменава за възрастни арменки, живели в село Денизъл в област Смирна²⁰. По отношение на диалекта, професор Храчия Ачарян констатира, че говоримият език на арменците в Бурдур и Спарта бил напълно запазеният карабахски диалект²¹.

В по-късни изследвания Н. Мкртчян стига до извода, че в допълнение към горните две области, на карабахски диалект са говорили и арменците²² в Денизъл, Ео-

During that time, around 26,500 families migrated to Tachkistan¹⁹ (Turkey). As a result of mass migrations, the territories of Asia Minor (previously inhabited by Armenians), became even more densely populated by Armenians. A considerable number came from Eastern Armenia, particularly from the Caucasus. At the end of the 19th century many of the elderly Armenians were still speaking the Gharabagh dialect. Makar Barkhuterean gave relevant examples of elderly women living in the Denizli village of Smyrna²⁰, and Professor Hrachya Acharyan found out that the spoken language of the Armenians of Burdur and Sparta was the intact Gharabagh dialect²¹.

The researcher N. Mkrtychyan came to the conclusion that the Gharabagh dialect was spoken by the Armenians²² of Denizli, Eodemish, Zonguldagh, Antalya, Gasabay, Nazili, Kirk-Aghadj, Dovrek, Duzdje and some other fifteen settlements. Based on the available data, the linguist believes that these communities, particularly the Burdur community, was probably formed in the 1610s²³. Thus, the linguistic studies confirm the presence of Artsakh-Syunik traditions in the populated by Armenians territories of Asia Minor. All this explains the Artsakh-Syunik rug-weaving style in Asia Minor rug-weaving centers, and gives clues to their spreading areas. There is no doubt that the rug-weaving tradition was well-developed in the Armenian ethnic settlements of these territories. They include the cities and settlements of Sparta, Yodemish, Burdur, Denizli, Ushak, Iconia, Kir-Shehir, Caesarea, Sivri-Hisar, Sebastia, Zara, Kyurin, Arabkir, Akn and Aphion-Karahisar, all known as famous centers of rug-weaving culture²⁴. Especially noteworthy are the small rugs (yastik) published by Denis Dod, which bear obvious elements of the design of rug-weaving centers of Eastern Armenia²⁵. It is a fact that tens of thousands of Armenians, who were displaced from Vaspurakan and the central provinces of historical Armenia, moved to and settled down in the cities of Asia Minor.

¹⁹ Secret of Karabakh, p. 241.

²⁰ Secret of Karabakh, p. 242.

²¹ Acharian, Hr. Armenian Dialectology, Moscow-Nor Nakhidjeva; 1911, p. 61. Id., History of the Armenian Language, vol. 2, Yerevan; 1952, p. 332.

²² Mkrtychyan, N. Morphology of the Dialect of Burdur. Bulletin of Social Sciences 1; 1966, p.49. Id., Dialect of Burdur, Yerevan; 1971, p. 7.

²³ Mkrtychyan, N. Dialect of Burdur, Yerevan; 1971, p. 6.

²⁴ History of the Armenians of Syvri-Hisari (topographical, historical and ethnographical), compiled by Grigor Ter-Hovhannesean, Beirut; 1965, p. 451. Cherkezian, K. H. id., p. 297.

²⁵ <http://rjohnhowe.wordpress.com/2007/12/13/the-anatolian-yastiks-of-dennis-dodds/>

гемиш, Зонгулдаг, Анталия, Гашабай, Назилъ, Кирк-Агадъ, Дъоврек, Дуждие и още няколко населени места, общо 15 на брой. Въз основа на наличните данни, лингвистът е на мнение, че въпросните общности, особено тази в Бурдур, са се сформирали през първите две десетилетия на XVII в.²³. Така с лингвистични изследвания е потвърдено присъствието на арцахско-сюникски традиции на населените с арменци територии в Мала Азия. Този фактор позволява да се разберат причините за появяването на арцахско-сюникски традиции и в тъкането на килими в килимарските центрове на Мала Азия, като дава представа за обхвата на тяхното разпространение.

Всъщност, очевидно е, че във въпросните територии килимарският занаят е бил особено силно застъпен в селища, където са живеели компактни арменски общности. Това включва градовете и селата Спарта, Йогемшиш, Бурдур, Денизъл, Ушак, Икония, Кир-Шехир, Кесария, Сиври-Хисар, Севастия, Зара, Кюрин, Арабкър, Акн и Афион-Карахисар, които са се прочули като центрове на килимарската култура²⁴. В това отношение, особено внимание заслужават малките килимчета (ястък), описани от Денис Додс, по които изпъкват шарки и мотиви, характерни за централните на килимарството в Източна Армения²⁵. Няма съмнение, че градовете на Мала Азия също са били населявани от десетки хиляди арменци, прокудени от родните си места във Васпуракан и централните провинции на историческа Армения.

Традициите от Арцах-Сюник са най-ярко изразени в дизайна и техниката на тъкане, прилагани в килимарските центрове Пергама, Бурдур, Денизъл, Демирчи, Спарта, Нидже, Икония, Зонгулдаг, Бюлю, Огемшиш, Анталия, Бандърма и някои други²⁶. Въз основа на горните показания на историци, можем да заключим, че килимарската култура на Мала Азия е сложна смесица от местни традиции и такива, дошли от източните провинции на историческите арменски земи, в които, разбира се, основна роля е отредена на Арцах. Нашите сравнителни исторически изследвания показват, че това е особено ясно изразено в килимите, характеризиращи се с назъбени ромбоидни (Фиг. 2) и многоъгъл-

Social Sciences 1; 1966, p.49. Id., Dialect of Burdur, Yerevan; 1971, p. 7.

²³ Mkrtychyan, N. Dialect of Burdur, Yerevan; 1971, p. 6.

²⁴ History of the Armenians of Syvri-Hisari (topographical, historical and ethnographical), compiled by Grigor Ter-Hovhannesean, Beirut; 1965, p. 451. Cherkezian, K. H. id., p. 297.

²⁵ <http://rjohnhowe.wordpress.com/2007/12/13/the-anatolian-yastiks-of-dennis-dodds/>

²⁶ В този смисъл, вж. напр.: Heinrich Jacoby, How to know Oriental Carpets and Rugs, London; 1974, p. 31.

Килим със змей „Джраберд“, Спарта-Нидже, XVIII в. (Мъри Ейланд, фиг. 293)

Rug "Jraberd dragon rug", Sparta-Nigde, XVIII c. (Murray Eiland, fig. 293)

Сн.: Ашхун Погосян / Ph.: Ashkhunj Poghosyan

Artsakh-Syunik traditions are typical both in design and technology of the rug-weaving centers of Pergama, Burdur, Denizli, Demirchi, Sparta, Nigde, Iconia, Zonguldagh, Bolu, Odemish, Antalya, Bandirma and a number of other centers²⁶. Based on the above, we may conclude that the rug-weaving culture of Asia Minor is a complex mixture of local traditions and traditions of the Eastern provinces of historical Armenia, where Artsakh plays an important role. Our historical-comparative studies show that it is particularly obvious in the type of serrated diamond-shaped and polyhedral motifs²⁷. Artsakh rug-weaving cultural traditions are mostly present in the design of rugs with large stylized patterns. It is worth mentioning a remarkable rug from 1870, whose design is a proof of the Artsakh-Syunik rug-weaving cultural traditions²⁸.

Analogous motifs in Caucasian and Asia Minor rugs are especially present in rug borders: conjunct star patterns, "snake coil" stylizations, "wine glass" pattern, etc. The rugs woven in these centers date back to the 12th-13th centuries and have the characteristic design of the mentioned ancient Artsakh traditions. In some cases, the typical motifs of Artsakh rugs are observed in complete sets with hook-shaped polyhedral, large diamond-shaped figures, column-patterned and arched elements, and the "Jraberd" type dragon²⁹.

²⁶ In this respect, e. g. see: Heinrich Jacoby, How to know Oriental Carpets and Rugs, London; 1974, p. 31.

²⁷ <http://www.rugrabbit.com/Item/konya-area-long-rug-3rd-quarter-19th-century-42-x-103>.

²⁸ <http://www.orientalrugs.com/CLOSEUP%20PAGES/7121%20konya.htm>

²⁹ Murray L. Eiland, Oriental Rugs, New York; 1976, fig. 18 with an attached explanation. See also Hali, International Magazine of Antique Carpet and Textile Art 98, London; 1998, p. 143; 17/18th.c. Anatolian rug fragment. 141cmx105cm. Cut and rejoined top and bottom and through the center. Please email for more images and

ни мотиви²⁷. Културните традиции на килимарите от Арцах, както бе споменато по-горе, присъстват най-вече в оформлението на килимите с големи стилизирани шарки. В това отношение забележителен е един образец от 1870 г., чийто дизайн е съставен изцяло от елементи, характерни за арцахско-сюникската килимарска традиция²⁸.

Аналогични мотиви в стиловете от Кавказ и Мала Азия са особено силно застъпени в бордюрите на килимите, напр. навързани една за друга звезди, стилизирани „навити на кълбо змии“, елементи с формата на винена чаша и пр. Струва си да се спомене, че някои изработени в тези килимарски центрове образци, датирани от XII-XIII в., имат характерна форма, дизайн и изработка, типични за древните арцахски традиции, упоменати по-горе. В някои случаи се наблюдават пълни комбинации от мотиви, типични за килимите от Арцах. Характерни в този смисъл са закривените като кука многоъгълници, големите мотиви с форма на ромб, както и бордюри, оформени като сводести колони, и особено с фигури на змейове „Джраберг“ по килимите, изработване в тези центрове²⁹.

От всичко казано може да се заключи, че през XI-XVII в. центрите на килимарството в Мала Азия са следвали миграционните вълни на арменците от източните и североизточните провинции на историческите арменски територии. Последница от това е установяването на традициите в килимарството, характерни за тези провинции, другояче казано, на арцахско-сюникските традиции на историческа Армения. В няколко килимарски центъра в Мала Азия. Доколкото не са регистрирани значими демографски движения в обратната посока – от Мала Азия към Кавказ, може да се заключи, че килимарските традиции от Мала Азия не са се разпространили до Кавказ, нито са повлияли по някакъв начин региона.

We can conclude that in the 11th-17th centuries the rug-weaving centers of Asia Minor have constantly been in the zone of regular migrations of Armenians from the Eastern and the North-Eastern provinces of historical Armenia. All this resulted in the establishment of the rug-weaving traditions of the Eastern and the North-Eastern provinces or Artsakh-Syunik traditions of historical Armenia in several rug-weaving centers of Asia Minor. Since no significant demographic shifts have occurred from Asia Minor rug-weaving centers to Caucasus and Asia Minor, rug-weaving traditions of Asia Minor may not have influenced or spread in the Caucasus.

²⁷ <http://www.rugrabbitt.com/Item/konya-area-long-rug-3rd-quarter-19th-century-42-x-103>.

²⁸ <http://www.antiqorientalrugs.com/turkish.htm>; <http://www.antiqorientalrugs.com/CLOSEUP%20PAGES/7121%20konya.htm>

²⁹ Murray L. Eiland, *Oriental Rugs*, New York; 1976, fig. 18 with an attached explanation. See also Hali, *International Magazine of Antique Carpet and Textile Art* 98, London; 1998, p. 143; *Anatolian rug fragment. 141cmx105cm. Cut and rejoined top and bottom and through the center. Please email for more images and a price;*

a price;

Българското архитектурно наследство. Дневник на политическите трансформации в България

The Architectural Heritage of Bulgaria. A Chronicle of the Country's Political Transformations

Ирена Тодорова, България / Irena Todorova, Bulgaria

*Ирена Тодорова е бакалавър по Политически науки (на френски език), магистър по Дипломация и международни отношения, с успешно защитена дисертация по политически науки в Нов български университет, посветена на политическата култура на новите поколения. От 2012 г. е главен асистент в НБУ. Съветник е в политическия кабинет на министрите на образованието и науката (2014–2016) и на външните работи (2016–2017) на Република България. Главен редактор е на теоретичното списание за политика и култура *Conservative quarterly*. През 2016 г. печели стипендия на Държавния департамент на САЩ за специализация по американска политическа мисъл (*Study of the U.S. Institutes on U.S. Political Thought*). В момента е изпълнителен директор на Регионален център за опазване на нематериалното културно наследство в Югоизточна Европа под егидата на ЮНЕСКО.*

Резюме

Секлектичната си и хаотична архитектура, българските градове представляват своеобразен дневник на политическите трансформации през модерната и съвременната история на страната. В статията си, Ирена Тодорова поглежда различните архитектурни стилове през призмата на различните етапи в политическото развитие на модерна България. И проследява последователно разрушаването на османските архитектурни паметници с цел да се утвърди новата европейска идентичност на българите, навлизането на историцизма и сецесиона, утвърдили въпросната идентичност, краткия период на имперско самочувствие на българите, довел до разцвет на неовизантиката и пр. Както и кризата след войните

*Irena Todorova, Ph.D, holds a Bachelor's degree in political science (in French) and a Master's in diplomacy and international relations from the New Bulgarian University. In 2012 she defended a Doctoral thesis at the Department of Political Science of New Bulgarian University on 'the political culture of the new generations'. In 2012 she was appointed chief assistant professor with the same department. Serves as an adviser in the political offices of the Minister of Education and Science (2014–2016) and the Minister of Foreign Affairs (2016–2017) of the Republic of Bulgaria. Editor-in-Chief of *Conservative Quarterly*, a theoretical journal about politics and culture. In 2016, she won a scholarship from the US Department of State for a Study of the U.S. Institutes on U.S. Political Thought. Dr. Irena Todorova is the Executive Director of the Regional Centre for the Safeguarding of Intangible Cultural Heritage in South-Eastern Europe under the auspices of UNESCO.*

Summary

With their eclectic and chaotic architecture, Bulgarian cities present an original chronicle of the political transformations of this country throughout its modern and contemporary history. In her article, Irena Todorova views the various architectural styles through the lens of different stages in the political development of modern Bulgaria. She traces successively the razing of Ottoman architectural monuments, undertaken with the aim of establishing the new European identity of the Bulgarian people, the spread of historicism and Art Nouveau that helped consolidate that identity, the brief period of imperial conceit of the Bulgarians that led to the emergence of the Neo-Byzantine style, etc. Also presented are the post-war crisis and the birth of the mass human and of mass ideologies, the totalitarian experiments and the

и раждането на масовия човек и масовите идеологии, тоталитарните експерименти и затъването в псевдо авангардността на късното комунистическо безвремие.

Човешките общества напомнят пружина, принуждавана от енергията на отделните исторически периоди да заема различна форма. Когато обаче въпросната енергия се изгуби, обществото обикновено се връща в първичното си състояние, с едва забележими следи от отминалата епоха. Всичко това води до загуба на континюитет, заради която мъдростта и опитът на предходните поколения се забравят, за да могат „прогресивните сили“ отново и отново да подлагат обществото на преустройство. Загубата на историческа памет превръща човешките общества в опитно поле на социалното инженерство и по тази причина всеки съхранен символ от миналото може да има ключова роля в спасяването на човека от поредната криза. Именно тук се крие изключителната политическа стойност на материалното и нематериалното културно наследство, играещо ролята на цимент при съграждането на поредната нестабилна социална структура. В най-голяма степен това важи за най-видимите реликти от миналото – архитектурните паметници.

Изградена на кръстопътя между няколко цивилизации и в район с твърде бурна политическа

sinking of Bulgaria into the pseudo-avant-garde of the late communist stagnation.

Human societies are like a clockwork spring, pressed into various shapes by the energy of different historical periods. What happens when that energy is lost, however, is that society reverts to its primordial state, with barely noticeable traces of past epochs. All of this leads to a loss of continuity, where the wisdom and experience of the preceding generations get forgotten, only to be replaced by renewed attempts of the 'progressive forces' to subject society to yet another bout of restructuring. The loss of historical memory reduces human societies to a testing ground for social engineering; therefore each preserved symbol of the past can play a crucial role in saving the human race from yet another crisis. And here lies the exceptional political value of the tangible and intangible cultural heritage, which serves as the cement holding together the next unstable social structure that gets built. This applies best of all to the most visible relics of the past: the architectural monuments.

Built at a crossroads between civilizations, in a region of rather turbulent political history, Bulgaria does not have that many well preserved architectural monuments pre-dating the 19th century to boast of. This places one of the oldest states in Europe in the paradoxical situation of having lost its tangible, material connection with the past, to the extent that Bulgaria has such a connection at all, or it is rather imaginary and based not on authentic but

Национална художествена галерия, София, 2019

The National Gallery of Art, Sofia, 2019

Сн.: Лиляна Караджова / Ph.: Lilyana Karadjova

rather, on restored and to some extent falsified architectural monuments and buildings. And yet, the above observation does not include the past one hundred and fifty

Елемент от Орлов мост, София, 2019

Details of the Eagles' Bridge, Sofia, 2019

Сн.: Лиляна Караджова / Ph.: Lilyana Karadjova

история, България не може да се похвали с много и достатъчно добре запазени паметници на архитектурата отпреди XIX в. Това води до парадоксалната ситуация, в която една от най-старите държави в Европа, на практика е изгубила материалната си връзка с миналото, а когато я има – тя е по-скоро имагинерна, доколкото стъпва не върху автентични, а върху реставрирани и в някаква степен „фалшифицирани“ архитектурни паметници и сгради. И все пак, за последните 150 години тази констатация не важи. Разрушавани от времето и от човешките действия, българските градове, въпреки всичко, са запазили архитектурна памет, която да илюстрира превратния ни исторически път. Затова с еkleктичната си и хаотична архитектура, те представляват своеобразен дневник на политическите ни трансформации през новата и най-новата ни история, дневник на прочитането, който може поне в някаква малка степен да ни предпази от прекомерни политически експерименти. Защото всеки архитектурен стил е предупреждение, завещано ни от предците.

Затова поглеждайки през призмата на сменящите се архитектурни стилове назад във времето, ние много лесно ще открием различните етапи в политическото развитие на нова България. Изграждането и утвърждаването на новата европейска идентичност на българите е свързано с промяна на архитектурния пейзаж, характерен за османското владичество, с нахлуването на западните

years. Razed by time and human action, the cities of Bulgaria have nevertheless preserved enough architectural memory to illustrate our turbulent path through history. Thus, with their chaotic planning and eclectic architecture, they represent the kind of a chronicle of the political transformations in the course of our most recent history, which can, albeit to some modest extent, dissuade us from further excessive political experiments. And it is just because each architectural style is a warning bequeathed to us by our forefathers.

This is why, looking back in time through the lens of the changing architectural styles, we can very easily distinguish between the different stages in the political evolution of modern Bulgaria. The shaping up and consolidation of the Bulgarians' new European identity has involved a transformation of the architectural landscape that was characteristic of the centuries of Ottoman rule, with an influx of Western styles and fashions as the foundation of that new identity. At that time, we were yet to witness the brief, gone-in-the-blink-of-an-eye period of the Bulgarian imperial conceit, followed by the post-war crisis and the birth of the mass human being and mass ideology, the ensuing totalitarian experiments and our being mired in the pseudo-avant-garde of late Communist inertia and stagnation... It is enough to raise our eyes and look at the scarred, peeling fronts of the buildings and read the messages encoded in their architectural shapes.

The Ottoman heritage

It is the accepted wisdom that the architectural heritage of the Ottoman Empire has been relatively modest and therefore has left few monuments worthy of note in Post-Liberation Bulgaria. Such an observation is both truthful and false. On the one hand, with the decline of the Empire after the 17th century, the major urban centers entered a period of crisis and the once impressive building spree of the Ottoman architects ground to a halt. On the other hand, however, on the eve of the Liberation (1878), the Bulgarian towns and cities already displayed the kind of architecture that was intrinsically rooted in Balkan and Ottoman tradition. The architecture of the Revival Period population centers was the product of a long-standing dialog between heritages and trends of development in the Balkans and the empires lying both to the East and to the West of here. So, what happened to the buildings and public spaces shaped in accordance with the dominant ideas of the Ottoman Empire in the Balkan Peninsula?

The simplest answer was that the period architecture was razed and new urban spaces were created in its

стилове и моди, които са в основата на новата идентичност. По-сетне ще видим дори краткия, продължил само един исторически миг, период на имперско самочувствие на българите, кризата след войните и раждането на масовия човек и масовите идеологии, тоталитарните експерименти и затъването в псевдоавангардността на късното комунистическо безвремие... За да видим всичко това е достатъчно само да вдигнем поглед нагоре към олющените фасади и да разчетем посланията, изразени чрез архитектурни форми.

Османското наследство

По принцип е прието да се смята, че архитектурното наследство на Османската империя е било сравнително скромно и по тази причина не оставя особени паметници в следосвобожденска България. Тази констатация е колкото вярна, толкова и невярна. От една страна, действително с упадъка на империята от XVII в. насетне големите градски центрове изпадат в криза и впечатляващите строежи на османските архитекти секват. От друга обаче, в навечерието на Освобождението, българските градове показват архитектура, свързана с балканските и османските традиции. Архитектурата на възрожденските селища е резултат от продължителен диалог между наследства и тенденции на развитие на Балканите и империите на изток и на запад. Какво се случва със сградите, с публичните пространства, изградени според властващите идеи на Османската империя на Балканския полуостров?

Най-простият отговор е, че архитектурата от този период се заличава и на освободеното място се изграждат нови градски пространства. Една от причините – архитектурното наследство е от първостепенна важност за конструирането на националната памет, т.е. за онзи избор измежду целия набор от исторически факти, който предопределя големия национален разказ. Османската архитектура твърде много напомня за травматичното минало и затова новосъздаденият държавен елит моментално се захваща да заличи неговите белези в стремежа си да присъедини България към европейската цивилизация¹.

Още с обявяването на София за столица започ-

place. One reason for that 'clean slate' approach was that the architectural heritage is of paramount importance for constructing the collective memory of a nation, i.e. for the choice of that whole set of historical facts that determines the big national narrative. The Ottoman architecture was too strongly reminiscent of the traumatic past, and therefore the newly created national elite instantly got busy erasing all traces of it in its drive to make Bulgaria part of the European civilization.¹

From the moment of being declared capital of Bulgaria, Sofia saw a new central core being built to replace the by then abandoned Turkish houses. As a first step, already in 1878 the contender for the Bulgarian throne, Prince Alexander Dondoukov, ordered the demolition of almost all Muslim temples in Sofia. To avoid a diplomatic scandal, he waited until a particularly devastating thunderstorm hit the city to have their minarets blown up with dynamite. Then Russian engineers were hired to transform the konak (seat of the Ottoman authority), only recently

Жилищна сграда, София, 2019

A residential building, Sofia, 2019

Сн.: Лиляна Караджова / Ph.: Lilyana Karadjova

built by Mizhar Pasha, into a royal palace in the European style. The process of Europeanization continued further, gradually attaining its desired goal: the modern appearance of Bulgarian cities.

The road to Europe

In 1881, the elected Bulgarian prince, Alexander Battenberg, endorsed with his signature the first street and the general zoning plan of Sofia. To translate it from paper into reality, the court invited some of the leading names

ва изграждане на новата централна част на мястото на изоставените турски къщи. Като първа стъпка през 1878 г. претендентът за българския престол княз Александър Дондуков разрушава почти всички мюсюлмански храмове в София. Разказва се, че за да избегне дипломатически скандал изчаква една особено страшна гръмотевична буря, в която чрез динамит срутва минаретата им. Последва и преобразяване с помощта на руски инженери на построяния съвсем наскоро от Махзар паша софийски конак в дворец по европейски тертип. Процесът на европеизация продължава и по-нататък и постепенно постига начертаната си цел – да изгради модерен облик на българските градове.

Пътят към Европа

През 1881 г. изборният за български княз Александър Батенберг утвърждава с подписа си първия улично-регулационен план на София. За неговата реализация в столицата са поканени някои от водещите европейски архитекти, сред които на първо място трябва да се спомене австриецът Виктор Румпелмайер. В характерния за онази романтична епоха² стил на историцизма, който пресъздава и комбинира различни предходни архитектурни стилове (класицизъм, ренесанс, барок и др.), поканените архитекти започват строежа на най-важните за самочувствието на изграждащата се нация сгради – княжеските резиденции и седалищата на основните власти.

След няколко месеца усилия да обитава ремонтирания от княз Дондуков конак, княз Батенберг го напуска и нарежда неговия основен ремонт. Последва пълна реконструкция като на практика от първоначалната сграда оцеляват в автентичен вид само подземията и част от главната фасада. Всичко останало е издигнато наново под ръководството на Румпелмайер като полученият резултат наподобява френските дворци от XVIII в. – заради съчетанието изцяло в духа на историцизма на динамичния виенски необарок със спокойствието на неоренесансовите елементи. Дворецът е тържествено открит с новогодишното тържество

in European architecture at the time, prominent among whom was the Austrian architect Viktor Rumpelmayer. As soon as they arrived, the architects got down to business and the key edifices of the city – the royal residence and the seats of the main bodies of government – began to rise in the then fashionable style of historicism, the concoction of architectural styles: classicism, renaissance, and baroque, so characteristic of that romantic age².

After a few months of struggling to settle down in the former konak, though renovated by Prince Dondoukov, Prince Alexander Battenberg moved out and ordered a general overhaul of the place. What followed was a complete rebuilding of the structure and only the basements and part of the main facade survived in their original form. Everything else was built from scratch under the direct supervision of Rumpelmayer, and the final result, a combination between the dynamic Viennese neo-baroque and the tranquility of neo-renaissance elements that was entirely in the spirit of historicism, was strongly reminiscent of the French 18th century chateaux. The palace was inaugurated with a gala celebration of the New Year 1883, welcoming Sofia's high society in a magnificent enfilade of ballrooms decorated with stucco moldings in the rococo style. The reconstruction of the royal palace went in parallel with a re-zoning of the surrounding area, which became a spacious park surrounded with elegant wrought-iron fences.

Besides the royal palace of Sofia, Viktor Rumpelmayer was also commissioned to build a second, summer royal palace near Varna, to be called Sandrovo (later renamed Euxinograd). The design was done in the style of the French Louis XIII chateau, characterized by its open-jointed brickwork, a steep mansard roof with copper cladding and a clock tower. Another eminent Austrian architect, Friedrich Grünanger was tasked with building a third royal palace on the site of the Ottoman vilayet administration in Rouse, which had been destroyed in the Russo-Turkish war. As the neo-classical Battenberg Palace was only completed after the abdication of Prince Alexander, it has never been used for its intended purpose as the home of a Bulgarian ruler.³ The period 1882-1884 also saw the

² E. Lucie-Smith. *The Thames and Hudson Dictionary of Art Terms*. London: Thames & Hudson, 1988. For more about the atmosphere of the restoration and revival of the taste for the past see: Todorova, I. *As a useless Cassandra. The French reactionary conservatism of the 19th century*, In: *Conservative Quarterly*, Г. II, Issue. 1-2. Sofia, 2016.

³ According to some scholars, the story of the building being intended as a royal palace was an urban legend in the first place;

¹ Лори, Б. *Съдбата на османското наследство: Българската градска култура 1878-1900*. Изг. *Amicitia*, С., 2002.

през 1883 г., посрещнало софийското висше общество в разкошната анфилада от бални зали с богата декоративна украса от щукатурни орнаменти в стил рококо. Едновременно с реконструкцията на двореца се извършва и нова регулация на околното пространство като се обособява обширен дворцов парк, ограден с красива желязна ограда.

Освен със софийския дворец, Виктор Румпелмайер е натоварен и със строителството на втори летен княжески дворец край Варна, наречен Сандрово, по-късно преименуван на Евксиноград. Проектът е изготвен във френски шато-стил „Луи XIII“ характеризиращ се с фугирана тухлена зидария, висок мансарден покрив с медна обшивка и часовникова кула. Един друг забележителен австрийски архитект – Фридрих Грюнгангер е натоварен със задачата да построи трети княжески дворец на мястото на разрушеното Вилаетско управление в Русе по време на Руско-турската война. Тъй като издържаният в неокласически стил дворец Батенберг е завършен след абдикацията на княз Александър, той никога не бива използван за седище на българския владетел³. В периода 1882-1884 г. е построена и впечатляващата с огромния си размер сграда на Държавната печатница в София.

Друга важна постройка от този първи, издържан в естетическите канони на историцизма етап в изграждането на архитектурния облик на нова България, е сградата на българския парламент... Първоначално заседанията на законодателния орган се провеждат на различни места из града, но през 1884 г. правителството взема решение да възложи на сръбския архитект от български произход Константин Йованович да подготви план за строителството на здание, което да може да се използва, както за нуждите на парламента, така и за обществени развлечения. Още същата година Йованович е готов като проектът му е решен в стил неоренесанс. Самата сграда е построена в покрайнините на тогавашна София, на мястото на т.нар. позорни гробища, където турците погребвали екзекутираните престъпници.

Може би няма по-подходящ стил от историцизма за изграждането на първите, натоварени с

Регионален исторически музей (бивша минерална баня), София, 2019

The Regional Museum of History (former Mineral Bathhouse), Sofia, 2019

Сн.: Лиляна Караджова / Ph.: Lilyana Karadjova

completion of the State Printing House in Sofia, an edifice impressive with its enormous size.

The last building we shall look at in this first chapter dealing with the aesthetic canons of the historicist period in shaping the architectural outlook of new Bulgaria, is Parliament House. At first, the national legislature convened for its plenary sessions at different locations in Sofia, until in 1884 the government passed a resolution to commission Konstantin Jovanov, a Serbian architect of Bulgarian origin, to prepare the design and blueprints for a building that could be used as both seat of the legislative branch and a venue for public events. The mission was accomplished by the end of the same year and the actual building in a neo-renaissance style was erected on the outskirts of the city, at the site of the so-called 'cemetery for the disgraced', where the Turkish authorities used to bury convicted felons after their executions.

Perhaps, no style was more appropriate than historicism for the earliest seats of government authority and statehood. It was a time when the Bulgarian Principality, newly free from the bondage of its Ottoman past, was trying its best to start resembling the free European world, something that it accomplished brilliantly thanks to the revival and mixing together of the most iconic styles of European architecture from ages past. That period would soon end, however, with the abdication of Prince Alexander Battenberg.

in actuality, it was designed from the start to house the district administration, a purpose it has served ever since.

³ Според някои изследователи, това че сградата е била предназначена за княжески дворец е градска легенда и всъщност тя изначално е била предвидена да помещава окръжното управление в Русе, както и става.

толкова много надежди седища на българската държавна власт. Защото това е времето, в което откъсването се от османското минало българско княжество се опитва максимално да заприлича на свободния европейски свят, нещо което по блестящ начин се осъществява благодарение на възраждането и комбинирането на най-емблематичните европейски архитектурни стилове от предходните епохи. С абдикацията на княз Батенберг този първи етап приключва.

Българската Belle Epoque

Belle Epoque (от фр. „красивата епоха“) е онзи период от европейската история, който започва с края на Френско-пруската война от 1871 г. и завършва с началото на Първата световна война през 1914 г. В политически план този безгрижен и оптимистичен период се характеризира с продължителен мир, липса на сътресения и ускорен икономически и технически прогрес. В културен план – с незапомнени ръст на науката, с възхода на фотографията и зараждането на киното, със сензационните археологически открития... И най-вече, със златното време на поезията и живописата, създавани в ателиетата и кабаретата на Париж⁴. В България това време е свързано изключително с фигурата на втори български княз Фердинанд Сакскобургготски.

Новият княз е пълна противоположност на своя непретенциозен предшественик, за когото носенето на короната е по-скоро продължение на войнската служба, отколкото царуване. Наречен от английският крал Едуард VII „най-изисканият човек в Европа“, княз Фердинанд превръща Двора си в умалено копие на Двора на Луи XIV – „Краля-Слънце“, от династията на Бурбоните, чийто потомък е действително. Следвайки го, постепенно в България се установяват десетки предимно френски аристократи, които пренасят в София духа на парижката Belle Epoque. Така, много скоро старомодният историцизъм с неговото подражателство и липса на оригиналност е изоставен и в културата и изкуството се налага модерният за епохата стил, наречен Ар нуво (от фр. Art nouveau – Ново изкуство) или Сецесион (от лат. Secessio – Отделяне).

⁴ Повече за политическия контекст на Belle Epoque в цялата история на Европа вж. в: П. Николов-Зиков, Т. Краевски. Краят на либералния консенсус и неговите неоспорими очевидности. – В: сп. Conservative Quarterly, 2007, кн. 3-4, 50-51.

Черква „Св. Седмочисленици“, София, 2019

The Church of the Seven Holy Apostles, Sofia, 2019

Сн.: Лиляна Караджова / Ph.: Lilyana Karadjova

Bulgaria's Belle Epoque

Belle Epoque was the popular moniker used for that period in European history that commenced with the end of the Franco-Prussian War in 1871 and ended with the outbreak of the Great War in 1914. Politically, it was a care-free and optimistic period of lasting peace, lack of turmoil and accelerated economic and technical progress. Culturally, it was to be remembered for unprecedented scientific developments, the advancement of photography, the birth of the cinema and some sensational archaeological discoveries. But, above all, it was a golden age for poetry and painting as created in the salons, art studios and cabarets of Paris⁴. In Bulgaria, that period was connected exclusively with the personality of the second Bulgarian Prince, Ferdinand Saxe-Coburg and Gotha.

The new Prince was the exact opposite of his unassuming predecessor, for whom wearing a crown was an extension of his military service rather than an actual reign. Described by King Edward VII of England as 'the most distinguished man in Europe', Ferdinand would soon turn his court into a scaled-down copy of the Court of Louis XIV, the Sun King, whose descendant he actually was. In his decision to move to Bulgaria, he was followed by scores of mostly French aristocrats, who would bring to Sofia the spirit of the Parisian Belle Epoque. Thus, very

⁴ For more on the political context of the Belle Epoque in the general history of Europe see: П. Николов-Зиков, Т. Краевски. Краят на либералния консенсус и неговите неоспорими очевидности.

В същността си сецесионът е опит да се създаде тотален стил с проявления във всички сфери на пластичните изкуства, архитектурата, интериорния дизайн, плаката, илюстрацията и др. Той черпи вдъхновение от модерния по това време литературен стил на символизма, от импресионизма на художниците в Париж, а също и от японското, византийското и ориенталското изкуство. Най-специфичната черта на сецесиона обаче, е любовта към орнамента и кривата линия, декоративността и използването на стилизирани флорални мотиви и виещи се преплетени линии, оприличавани на камшични извивки. Използват се и съчетани в асиметрични композиции човешки образи. В архитектурата сецесионът напълно отхвърля историческите архитектурни стилове с тяхното декориране на сградите чрез прилепване на взети наготово барокови или класически елементи. Наместо тях следовниците на сецесиона търсят органичната цялост на конструкцията и декорацията, за което им помагат новопоявилите се технологични възможности. Единната образност на интериора и екстериора също е изведена като основен естетически принцип.

За разлика от княз Александър, чиято цел е просто да създаде сгради, в които да работят основните български институции, княз Фердинанд си поставя амбициозната задача да промени из основи всички по-значими български градове, като напълно скъса с ориенталския им облик и го замени със сецесионов. За тази цел той привлича над 50 архитекти, техници и декоратори, възпитаници на най-престижните европейски академии и университети. През 90-те години на XIX в. в страната се завръщат и първите, завършили във Виена, Прага и Париж български архитекти, които веднага се включват в кипящата строителна дейност. Макар повечето от тях да са възпитаници на историцизма, архитектите Петко Момчилов, Никола Лазаров, Георги Фингов, Никола Торбов, Антон Торньов, Киро Маричков и пр., заедно със старите австрийски майстори смело започват да експериментират, формирайки една уникална българска вариация на виенския сецесион, която спечелва на София прозвището Малката Виена. През 1907 г. центърът на столицата е застлан с оригиналните жълти керамични павета, направени от Варовика мерзел, добиван единствено в унгарска мина в близост до Будапеща.

Новият облик на София е в пълно съзвучие с ця-

soon the by now obsolete historicism with its imitiveness and lack of originality would be abandoned in favor of the then fashionable Art Nouveau (French for 'New Art'), also known as Secession (from the Latin secessio, 'a separation/split away from').

In its essence, Secession was an attempt to create a 'total' style, one that would manifest itself in every sphere of the visual arts, in architecture, interior design, in the art of the poster and illustration. It drew inspiration from the then modern literary style of symbolism, from the impressionism of the Paris painters, as well as from Japanese, Byzantine and Oriental art. The defining feature of the Art Nouveau, however, was its affinity to ornamentation and the curved line, its decorativeness and the use of stylized floral patterns and interlaced ribbons resembling the curves of a whip. Human images combined in asymmetrical compositions were another hallmark. In architecture, Art Nouveau did away with the historicist styles and their facade decorations using ready-made baroque or classical stucco elements. Instead, the proponents of the Secession sought an organic unity of structure and decoration, which was enabled by the latest advancements in building techniques and technology. The unified imagery of the interior and exterior of buildings was also postulated as an underlying aesthetic principle.

Unlike Prince Alexander, whose goal was simply to create the buildings that would house the principal Bulgarian institutions, Prince Ferdinand had taken upon himself the ambitious task of a complete and total makeover of every Bulgarian city or town of any importance, one that would constitute a clean break with their Oriental appearance and its replacement with Art Nouveau. To that end, he hired over 50 architects, building engineers and decorators, all of them alumni of the most prestigious European academies and universities. The 1890s also saw the return of the first Bulgarian graduates carrying diplomas in architecture from the universities of Vienna, Prague or Paris, eager to join in the building boom. And, although most of them had been brought up in the historicist tradition, architects like Petko Momchilov, Nikola Lazarov, Georgi Fingov, Nikola Torbov, Anton Tornov, Kiro Marichkov and others worked side by side with the old Austrian masters and bravely began to experiment, ultimately arriving at a uniquely Bulgarian version of the Viennese Secession that earned Sofia the nickname 'Little Vienna'. In 1907 the city center was paved with the original yellow ceramic bricks made from marl, a type of limestone mined exclusively from a quarry near Budapest.

Sofia's new look was fully in unison with the all-round

лостната културна и политическа среда. Уверени в успеха, българските политически елити правят все по-мощни планове за бъдещето, писателите създават гръбнака на българската литературна класика, специално поканените чешки художници поставят началото на академичната живопис, световно известният италиански скулптор Арнолдо Дзоки изработва красивия конен паметник на цар Александър II пред парламента, а чехите Антонин Колар и братя Прошек имат заслуга за изграждането и декорирането на Орлов и Лъвов мост. Фердинандовата епоха намира своя апогей с достигането до София на строящата се железопътна линия, която трябва да свърже Изтока и Запада на Европа. С пускането на Ориент експрес разстоянието между България и Европа се скъсява.

Блясъкът на Византия

Възпитан от дъщерята на последния френски крал, княз Фердинанд няма таван на своите амбиции. В началото на XX в. славата му в Европа е толкова голяма, че след десетилетия на внимателно опипване на почвата, той най-сетне се осмелява да посегне към реализирането на истинските си политически цели – превръщането на България в суверенна монархия и освобождаването на старата византийска столица Константинопол от властта на турците. През 1908 г. на емоционална церемония в друга средновековна столица – Търново, княз Фердинанд официално провъзгласява българската независимост присвоявайки си царската титла на древните български владетели. През следващите няколко години царят поръчва за себе си и цялото си семейство официални портрети в костюмите на византийските автократи и започва да формира обща балканска коалиция, която да изхвърли турците от Европа, доближавайки го максимално близо до константинополския престол⁵.

Фикс идеята на монарха по чудесен начин съвпада с появата на едно от значимите архитектурни течения на сецесиона, т. нар. византика или неовизантийския стил. Затова, когато през 1904 г. софийската община възлага на Фридрих Грюнгер и Петко Момчилов да изработят проект за сграда на

⁵ За фикс-идеята на цар Фердинанд да възстанови Византийската империя, вж. повече в: Х.Р. Магол. Фердинанд – цар на българите. Мечтата за Византия. Изд. Карина М, С., 1992.

cultural and political environment. Confident of their success, Bulgaria's political elites were making ever bolder plans for the future, and as Bulgaria's writers were forming the backbone of the country's classic literature, specially commissioned Czech artists laid the foundations of Bulgarian academic painting, the world-famous Italian sculptor Arnaldo Zocchi cast in bronze the magnificent equestrian monument to Czar Alexander II in parliament Square, and the Czech builders Antonin Kolar and the Prošek brothers created the Lion Bridge and the Eagle bridge with their exquisite bronze statues of the regal beasts and birds of prey. The Age of Ferdinand reached its climax with the arrival in Sofia of the railway, which was supposed to connect the West and the East of Europe. With the launch of the Orient Express, distances between Bulgaria and Europe shrank considerably.

The allure of Byzantium

Raised by the daughter of the last King of France, Prince Ferdinand grew up with the kind of ambition that knew no limits. In the early 20th century, his standing in Europe was so solid that after decades of carefully testing the waters, he ultimately mustered the courage to make a move towards the realization of his true political goal: the proclamation of Bulgaria as a sovereign monarchy and the liberation of the ancient Byzantine capital Constantinople from Turkish rule. In 1908, at an emotional ceremony held in another medieval European capital, the city of Veliko Tarnovo, Prince Ferdinand officially proclaimed Bulgaria's independence, assuming the title Czar (King) of Bulgaria, which was inherited from its ancient rulers. In the following years, he would commission official portraits for himself and his entire family in the costumes of Byzantine aristocrats and would start building a pan-Balkan coalition whose goal was to kick the Turks out of Europe – an act that, if accomplished, would bring him as close as possible to the throne of Constantinople⁵.

The Monarch's obsession wonderfully coincided with the appearance of one of the more significant variations of the Art Nouveau, the so-called Byzantica, or Neo-Byzantine style. Thus, when in 1904 the Sofia City Council contracted Grünanger and Petko Momchilov to design a public bathhouse, they confidently interwove the principles of Byzantine architecture into the new Art Nouveau style. The bathhouse was followed by the Synodal Palace,

⁵ For more on Ferdinand's obsession with restoring the Byzantine Empire, see: Х.Р. Магол. Фердинанд – цар на българите. Мечтата за Византия. Изд. Карина М, С., 1992.

градска баня, архитектурите уверено впитат принципите на византийската архитектура и в новата сецесионна естетика. Започват строежите на Синодалната палата, на софийските Хали, на Духовната академия, на Синагогата, на църквите „Св. Седмочисленици“, „Св. Георги Софийски“ и „Св. Параскева“, на мавзолея и банята в Плевен. Всяка една от сградите е в подчертан неовизантийски стил, което превръща по този начин България в една от водещите страни в развитието на стила. Малко по-различни, но отново вдъхновени от византийската и старобългарската архитектура са новопостроените дворци на цар Фердинанд във Врана и Царска Бистрица.

Върховно постижение на неовизантизма става Патриаршеската катедрала „Св. Александър Невски“, проектирана от руския архитект Александър Померанцев и издигнатата на най-високото място в София. Храмът представлява внушителна петко-рабна кръстополна базилика с множество златни и медни куполи, полукуполи и малки цилиндрични сводове. Величественият външен вид на катедралата се допълва от богата вътрешна украса като погребете са покрити с разноцветни италиански мрамори във вид на мозайки, а пишно декорираните стени и колони с оникс, алабастър и пъстроцветен мрамор от бразилски, марокански, италиански и немски произход. В централния кораб на храма в южната му страна, непосредствено преди архиерейския трон, е поставен великолепият трон на цар Фердинанд, издигнат на четири стъпала над основното ниво и покрит с балдахин от алабастър. Балдахинът се крепи от четири колони, изработени от тъмнозелен мрамор, като две от тях лежат върху легнали лъвски фигури. В арката на вътрешната страна на балдахина са монтирани ктиторските образи на цар Фердинанд и царица Елеонора в пълно византийско владетелско облекло. Покривът на трона е увенчан с българската царска корона.

Всяка приказка обаче има своя край. Фердинандовата епоха свършва внезапно в катастрофата на Първата световна война, когато коалицията на Централните империи, част от която е и България, рухва, за да възвести началото на една напълно нова прогресивна епоха, в която историята ще се ръководи не от царе и императори, а от народа. Времето на пищните аристократични архитектурни стилове приключва.

Патриаршеска катедрала „Св. Александър Невски“, София, 2019

The St. Alexander Nevsky Patriarchal Cathedral, Sofia, 2019

Сн.: Лиляна Караджова / Ph.: Lilyana Karadjova

the Sofia Market Hall, the Seminary, the Synagogue, the churches of the Seven Holy Apostles, St. George of Sofia and St. Paraskeva, the Mausoleum and the Public Bathhouse in Pleven, each built in a markedly Neo-Byzantine style, thus making Bulgaria one of the leading countries in its development and use. Somewhat different but still inspired by Byzantine and ancient Bulgarian architecture were the newly built palaces for King Ferdinand at Vrana and Tzarska Bristitza.

The crowning achievement of Neo-Byzantine architecture, however, is the Cathedral of St. Alexander Nevsky, built at the highest point within the Sofia city limits to a design by the Russian architect Alexander Pomerantsev. This is an impressive, five-nave cross-domed basilica, with numerous gold-plated or copper-clad domes, half-domes and small cylindrical vaults. Its imposing exterior is complemented by its opulent interior decoration, the floors covered with multi-colored mosaics from Italian marble, and the lavishly ornamented walls and columns clad with alabaster, onyx, as well as Brazilian, Moroccan, Italian and German marbles of many different colors. In the central nave, a little off-center to the right, immediately before the bishop's throne, is the magnificent throne of King Ferdinand, set on a platform four steps above floor level and covered with a canopy of pure alabaster. The canopy is supported by four dark green marble columns. Two are placed on the backs of couchant lions. In the arch underneath the canopy are the images of King Ferdinand and

Формата следва функцията

През 1896 г. американският архитект Луис Съливан произнася фразата „Формата следва функцията“, с което на практика поставя началото на архитектурния модернизъм. Става дума за цяла група архитектурни стилове, възникнали в началото на ХХ в. върху основата на новите строителни технологии и наложили се като водещи след Първата световна война. Най-важното при модернистичната архитектура е нейният функционализъм, т. е. премахването на излишно украшателство, на всеки излишен елемент в сградата, извън задължителните от инженерна и практична гледна точка.

Напълно в духа на междувоенната епоха, функционализмът проповядва революция и социална хармония чрез еднакви жилища за всички граждани и постигане на визуално единство на градската среда посредством употребата на прости геометрични обеми, динамичност, единство на вътрешното и външното пространство, антиисторичност и антимоументалност. Основните принципи на модернистичната архитектура са формуирани от швейцарско-френския архитект Льо Корбюзие в неговите прословути пет принципа. Първият принцип са колоните, т. е. разделянето на носещите елементи на сградата от неносещите и свеждането на масивната конструкция до скелет от стоманобетонни стълбове. Вторият принцип са плоските покриви, използвани като допълнителен етаж или като градина. Третият принцип е свободната планировка, постигната чрез използването на система от носещи колони вместо носещи стени. Четвъртият принцип е широкото остъкляване, а последният, пети принцип – свободното изграждане на фасадата, която след като не представлява носеща стена, може да се направи много по-лека и отворена, включително да се изработи от стъкло⁶.

През междувоенния период София, а и другите по-големи български градове, изненадващо бързо започват да увеличават своето население, най-вече благодарение на бежанците от Македония и Тракия, но също и заради развитието на индустриалното производство и необходимостта от нова работна ръка. В резултат на това в града се появяват практични нови сгради – т. нар. кооперации, в които живеят едновременно много семейства.

⁶ J. Tietz. *The Story of Architecture of the 20th century*. Konemann, 1999.

Синагога, София, 2019

The Synagogue, Sofia, 2019

Сн.: Лиляна Караджова / Ph.: Lilyana Karadjova

Queen Eleonora as patrons of the Church, both in full Byzantine regalia. The roof of the throne is topped with the Bulgarian royal crown.

However, every fairy tale must come to an end. The age of Ferdinand ended abruptly in the disaster of the First World War, when the coalition of the Central Empires, with the participation of Bulgaria, collapsed, heralding in a completely new age of progress and history that would be driven not by kings and emperors but by the people. The time of ornate aristocratic architecture was over.

Form follows function

In 1896 the American architect Louis Sullivan coined the phrase 'Form follows function'. With these three words he marked the beginning of architectural modernism, a term used to denote a whole range of styles that would emerge in the early years of the 20th century, taking advantage of the newly emerging construction technologies, until they became preeminent after the end of the First World War. The most important thing about modernist architecture is its functionality, i.e. branding as unnecessary embellishment and thus getting rid of all that is not absolutely necessary from a purely practical and engineering perspective for a building to serve its intended purpose.

Fully in the spirit of the interwar years, functionalism preached revolution and social harmony through the building of identical dwellings for all and thus achieving a visual unity of the urban environment through the use of simple geometric shapes, through dynamism and unity of the exterior and interior space, anti-historicity and anti-monumentality. The basic principles of modernist

За много кратко време въпросните здания с опростените си форми и липса на орнаменти започват да доминират в градския пейзаж на столицата. Поради навлизането на стоманобетона става възможно и многоетажното строителство, което води до варварското унищожаване на една голяма част от Фердинандова София, чиито еднофамилни къщи с високи тавани и гредоред не отговарят на новите обществени потребности. Дори когато оцеляват, старите къщи остават в сянката на новите много по-високи сгради, съдба, която не подминава и Царския дворец, зад който е построена висока жилищна сграда и централата на „Байер“ и застрахователните дружества „Витоша“ и „Аскурационни Дженерали“.

Точно, както и при сецесиона обаче, много скоро българският архитектурен модернизъм успява да развие свой собствен стил и школа и столицата се превръща в един от неговите най-представителни градове. Сред емблематичните постижения на българския модернизъм задължително трябва да се посочи сградата на Министерството на вътрешните работи – построена на мястото на разрушения Малък дворец на княз Батенберг, но преди всичко сградата на Централното управление на Народната банка, построена през 1935-1939 г. по проект на видните архитекти Иван Васильов и Димитър Цолов. И двете респектиращи постройки са издигнати на принципа на абсолютната достатъчност, както във външното, така и във вътрешното си оформление.

Модерната функционална архитектура от 20-те и 30-те години на ХХ в. отразява напълно забързания и изнервен дух на времето, което в българската политическа действителност се характеризира и със серия от преврати, граждански войни, класово противопоставяне и поява на масовите идеологии. В крайна сметка, функционалният стил се оказва само преход към това, което идва тогава, когато прогресистките идеологии успеят да достигнат своя предел⁷.

Сталинският „барок“

Терминът „Сталински барок“, макар и добил висока степен на популярност, е погрешен. Всъщ-

architecture were formulated by the Swiss-French architect Le Corbusier in his famous Five Points. The first point was the distinction made between the supporting elements in a building and the non-load bearing ones and thus reducing the rigid structure to a grid of reinforced concrete columns. The second point are the flat roofs, used either as an extra floor or a roof-top garden. The third point is the free designing of the ground plan through the use of a system of columns instead of supporting walls. The fourth point is the liberal glazing, with the facade being interrupted by huge windows, and the fifth point is the free design of the facade - it no longer serves as a supporting wall, it become a lot lighter and open, made entirely of glass⁶.

In the interwar period the population of Sofia, like that of other major Bulgarian cities, swelled surprisingly fast, chiefly due to the influx of refugees from Macedonia and Thrace, but also owing to the increase in industrial production and the need for fresh labor force. As a result of that, practical new buildings (the so-called co-ops) began to appear in the cities, serving as homes to numerous families. Within a brief period of time, such buildings, characterized by their simple shapes and com lack of any ornamentation, began to dominate the urban landscape of the capital. The increasingly wide use of reinforced concrete made it possible to build multi-story structures, which caused large swathes of Ferdinand-era Sofia to be barbarically bulldozed. The single-family homes there, with high ceilings and wooden-beam floors, did not meet the new public needs. The old houses were dwarfed by the new, much larger multi-story structures; even the Royal Palace was not spared as a huge apartment building rose right behind it, together with another cube housing the Bulgarian offices of Bayer and the Vitosha and Assicurazioni Generali insurance companies.

However, just like the case of Art Nouveau, Bulgaria's architectural modernism developed soon a style and a school of its own, making the capital city one of its most representative urban centers. Among the iconic achievements of Bulgarian modernism one should point out the building of the Ministry of Interior (built on the site of the destroyed Lesser Palace of Prince Alexander Battenberg), and above all, the Central Office of the Bulgarian National Bank, built in 1935-39 to the designs of the eminent architects Ivan Vasilyov and Dimitar Tzolov. Both are awe-inspiring structures, built on the principle of abso-

⁶ J. Tietz. *The Story of Architecture of the 20th century*. Konemann, 1999.

ност комплексът от три монументални сгради, оформили през 50-те години новия политически център на България са типични представители на т.нар. тоталитарен неокласицизъм или неоампир, характерен едновременно за Хитлерова Германия и Сталинска Русия и повлиял силно върху зависимите от двата режима държави в Централна и Източна Европа⁸.

Удивително е, колко еднакво протича развитието на общия архитектурен стил в двете политически и впоследствие военно противоборстващи империи. И в Германия, и в Съветския съюз през 20-те години модерната архитектура достига абсолютен връх. През 30-те обаче, нещата рязко се променят и двете тоталитарни държави забраняват модерното изкуство и започват да търсят други архитектурни форми. В Съветския съюз официалната архитектура е насочена предимно към проектирането на монументални класически ансамбли в големите градски центрове – подходящ декор за политическата хореография на властта. По същия начин, основното архитектурно направление в Берлин е насочено към изграждането на партийни и държавни сгради, символизиращи силата и величието на Третия райх. Родството между двете архитектурни школи изпъква видимо през 1937 г. на Световното изложение в Париж, тъй като техните павилиони са разположени един срещу друг и приликата не може да бъде прикрита. След разгрома на Хитлер през 1945 г. съветският неокласицизъм остава единственият тоталитарен архитектурен стил, който започва да се налага и в сателитните източноевропейски държави⁹.

Най-общите черти на този тип ново строителство са ансамбловото застрояване, стилизация в духа на класицизъм и ампир с почти задължително присъствие на колонади, високи каменни цокли, външни и вътрешни шукатури, използване на мрамор и бронз в интериора. В България най-амбициозният реализиран проект на новата комунистическа власт е построяването на напълно нов социалистически град. Той е завършен напълно в рамките само на три години от 1947 до 1950 г. с доброволния труд на 50 хиляди бригадири от цяла

⁸ *Nazi architecture*. – In: *Oxford Dictionary of Architecture and Landscape Architecture*, 2006, p. 518.

⁹ Д.С. Хмельницкий. *Архитектура Сталина: Психология и стиль*. Изд., Москва, 2007.

lute sufficiency in both their exterior and interior design and appearance.

The modern functional architecture of the 1920s and 30s fully reflected the hectic, neurotic spirit of the epoch, which will be remembered in Bulgarian politics with a series of coups d'etat, civil wars, class antagonism and the emergence of mass ideologies. Ultimately the functional style turned out to be but a transitory phase between what had been and what was to follow, once the progressive ideologies reached their limit⁷.

The Stalinist 'Baroque'

The term 'Stalinist Baroque', though extremely popular, is completely wrong. In fact, the cluster of three monumental buildings that shaped the new center of power in Bulgaria in the 1950s are typical specimens of the so-called totalitarian Neo-Classicism or Neo-Empire, which was characteristic simultaneously of Nazi Germany and Stalinist Russia, and left a clear imprint on regime dependant states in Central and Eastern Europe⁸.

It was amazing to watch the identical course this common architectural style followed in two countries that were staunch political and subsequently military adversaries. In both Germany and the Soviet Union modern architecture had reached its absolute apex in the 1920s. In the 30s, however, things took an abrupt turn for the worse as both countries banned modern art simultaneously in favor of alternative forms of architecture. In the USSR, the official line called for designing megalomaniacal architectural ensembles in the central areas of the major cities as a suitable backdrop for the political choreography of the power of the state. Similarly, the main trend in Berlin architecture was to build monumental edifices for the party and state authorities, symbolizing the power and greatness of the Third Reich. That close kinship between the two schools in architecture became especially visible, at the Paris World Exhibition, in 1937, as the two countries' pavilions were facing each other and the similarity was obvious. After the defeat of Hitler in 1945, the Soviet neo-classicism remained the only totalitarian style in architecture that the Soviets began to impose upon their satellites in Eastern Europe⁹.

⁷ *Български архитектурен модернизъм. Образци от 1920-те, 1930-те и 1940-те*. Съст.: В. Макаринов, Т. Караколев. Изд. НБУ, С., 2017.

⁸ *Nazi architecture*. – In: *Oxford Dictionary of Architecture and Landscape Architecture*, 2006, p. 518.

⁹ Д.С. Хмельницкий. *Архитектура Сталина: Психология и стиль*. Москва, 2007.

България. В проекта за създаването на Димитровград се предвижда всичко да изглежда монументално – широки булеварди, обширни площадни пространства и внушителни сгради, изцяло издържани в стила на неокласицизма.

В София в същия стил са изградени множество сгради – Народната библиотека, Полиграфическият комбинат, Централата на БЗНС, мавзолеят на Георги Димитров и др. По правило новите сгради създават мощно монументално усещане, въпреки че са украсени с барелефи, балюстради, фронтони, корнизи и други декоративни елементи. Най-представителният проект обаче, е изграждането на нов градски център на столицата, който да включва дом на съветите, партийна централа на комунистическата партия, централен универсален магазин и представителен хотел¹⁰.

До средата на 50-те години три от четирите предвидени сгради са успешно завършени, но смъртта на Сталин спира строежа на най-грандиозната постройка – дома на съветите, който трябвало да затвори оформения огромен площад (т.нар. Ларго) от запад. Причината за преустановяването на строежите е, че наследниците на властта в Кремъл си дават сметка, че мегаломанските строежи изсмукват огромни публични ресурси на фона на хроничния недостиг на жилища във всяка от бързо урбанизиращите се социалистически страни. През следващите години финансовите потоци са пренасочени към решаването именно на този проблем като за целта се използва нискокачественото и изключително евтино панелно строителство.

Социалистическият модернизъм

След смъртта на Сталин комунистическите елити в Източна Европа са прочистени набързо и заменени с по-младо поколение комунисти. Това е вълна, която за дълго време поставя начело на властта в България Тодор Живков. Директивите от Москва по това време принуждават сателитните държави да се откажат, както от култа към личността на Сталин, така и от естетическите принципи на сталинската архитектура. Естествен резултат от това решение е постепенното връщане на архитектите към предвоенния прогресистки модернизъм. Много скоро се оказва, че плановата

Министерство на вътрешните работи, София, 2019

The Ministry of Interior, Sofia, 2019

Сн.: Лиляна Караджова / Ph.: Lilyana Karadjova

The determinant features of this new type of architecture involved the building of clusters of edifices arranged in thematic architectural ensembles, an aesthetic in the spirit of Classicism and Empire, the almost ubiquitous presence of colonnades with tall stone pediments, interior and exterior moldings and the wide use of marble and bronze in the interior design. In Bulgaria, the most ambitious completed development project of the new Communist authorities was the building from scratch of an entire socialist city. It took just three years and the volunteer labor of 50,000 people from all over Bulgaria to complete. In the blueprints for the creation of Dimitrograd, everything was meant to be monumental: the wide avenues, the spacious plazas and the imposing buildings in the neo-classical style.

In Sofia, many buildings dating from that same period bear identical architectural features: the National Library, the State Printing House, the headquarters of the Bulgarian Agrarian Party, the mausoleum of Georgi Dimitrov, etc. As a rule, those new buildings were supposed to convey a strong feeling of monumental grandeur, despite being adorned with bas reliefs, balustrades, gables, cornices and other decorative elements. The most ambitious project, however, was the complete re-development of the city center to comprise a House of the Soviets, the Communist Party HQ, a central department store and a luxury hotel.¹⁰

¹⁰ Труфешев, Н. Монументалните изкуства и архитектурата в България. Изд. Техника, С., 1968.

Баня Башу гжамия, София, 2019

The Vanya Bashi mosque, Sofia, 2019

Сн.: Лиляна Караджова / Ph.: Lilyana Karadjova

икономика на социалистическата държава е изключително благоприятна за развитието на идеите на архитектурния модернизъм, според които ролята на архитекта е авторитарно да моделира вкусовете и предпочитанията на обществото.

В това отношение България не прави никакво изключение от другите социалистически държави. Политическата идеология на социализма и архитектурната идеология на модернизма се сливат. Дори при най-бегъл поглед върху архитектурното наследство от този период могат да се проследят по-значимите етапи в развитието на следвоенния западноевропейски модернизъм. От всички модернистични архитектурни течения обаче, най-любим на социалистическите вождове се оказва възникналият през 50-те години в Англия брутализиъм, естетическите принципи на който изискват функционалност, смели и сложни градоустройствени решения, естествено на строителните материали...

Навлизането на архитектурния авангард става още по-осезаемо през 70-те и 80-те години на миналия век, когато Людмила Живкова – дъщерята на Тодор Живков, поема ролята на покровител на културата и изкуствата в страната. В навечерието на 1981 г., през която властта се готви да

By the mid-50s, three of the four planned buildings were successfully completed, but the death of Stalin caused the city to scrap its plans for the fourth building – the House of Soviets – that was to face the huge plaza (the Largo) from the west. The reason for nixing the rest of the works was that Stalin's successors in the Kremlin realized that such megalomaniacal projects sucked in gigantic public resources in a situation of chronic housing shortages in each of the rapidly industrializing socialist countries. Thus, in the years to come the cash flow would be channeled into resolving the housing problem by using a poor quality and extremely cheap method of having housing complexes made up of pre-fab apartment buildings.

Socialist modernism

After the death of Stalin, the Communist elites in Eastern Europe hastily rid themselves of the old Stalinist guard and replaced it with a younger generation of party cadres the wave of purges installed Todor Zhivkov at the helm for many years to come. Together with the Stalin's cult of personality, the directives coming from Moscow instructed the puppet states to abandon the aesthetic principles of Stalinist architecture. The natural result of that decision was that local architects gradually reverted to the pre-war progressive modernism. It soon turned out that the planned economy of the socialist state was extremely favorable for the evolution of the ideas of architectural modernism, which gave the architect the authoritarian role to recreate the tastes and preferences of society in a desired shape.

In that respect, Bulgaria was no exception from the rest of the socialist states. The political ideology and the architectural ideology of modernism converged and even a most perfunctory glance at our architectural heritage of that period is bound to identify the important stages of the post-war Western European modernism. Of all the modernist architectural trends, however, the one that was closest to the hearts of the socialist chieftains was the brutalism that emerged in England during the 1950s, whose aesthetic principles postulated functionality, bold and complex urban planning solutions and the use of natural building materials.

Bulgaria's venture into architecture's avant-garde became even more visible in the 1970s and 80s, when Todor Zhivkov's daughter Lyudmila assumed the role of patron of culture and the arts in this country. On the eve of 1981, the year when the authorities were preparing to celebrate with nation-wide pomp and circumstance the 1300th an-

¹⁰ Труфешев, Н. Монументалните изкуства и архитектурата в България. Изд. Техника, С., 1968.

отбележи с Всенародни празненства 1300-годишнината от създаването на българската държава, тя успява да иницира създаването на голям културен център в София, наречен Дворец на културата. Предвидено е огромната по обем сграда да се разположи сред обширен парк, отдалечена от околните сгради, които трябва да се превърнат в рамка на сградата-монумент.

В крайна сметка постигнатото въздействие е внушително и НДК се превръща в един от най-известните световни примери за архитектурата на брутализма. Постапен на пиедестал и ограден с няколко реда подпорни стени, дворецът държи външния наблюдател на разстояние. Въздействието става още по-силно от уелото подчертаване на главния вход на сградата, посредством мащабна надлъжна композиционна ос от фонтови по протежение на парка. В края на въпросната ос е издигнат и гигантският паметник „1300 години България“, представляващ три преплитащи се вертикални структури, символизиращи миналото, настоящето и бъдещето на българската държава. Още при своето откриване обаче, паметникът е посрещнат със силно недоволство от софиянци, наричан с обидни имена и в крайна сметка в годините след падането на Берлинската стена е оставен да се руши, за да бъде окончателно демонтиран през 2017 г.

С това приключва прегледът ни на превратностите и различните периоди на българската политическа история през последния век и половина, през призмата на доминиращите архитектурни стилове. Периодът на Прехода, стартирал през 1989 г. е твърде близо до нас във времето, за да могат да се открият видими тенденции, освен може би еkleктичността и пълният хаос в избора на един или друг архитектурен стил. Всъщност, може би именно това е най-подходящата оценка за политическата действителност, в която живеем днес – едновременно гарантираща плурализма и свободата на избора, но отнела сигурността и подредеността на живота. В очакване на поредната промяна.

niversary of the founding of the Bulgarian State, Lyudmila Zhivkova managed to initiate the realization of her pet project: a huge cultural center in Sofia, to be called the National Palace of Culture. The enormous edifice was to be located within a spacious park, at a respectable distance from the surrounding buildings, which serve as a frame for the entire monumental complex.

Ultimately, the effect is very impressive, earning NPC the status of one of the most famous examples of brutalist architecture in the world. Placed on a pedestal and surrounded by several concentric rings of supporting walls, the Palace keeps the casual observer at an arm's length. The imposing effect is strengthened even further by skillfully aligning the main entrance with a series of cascade pond fountains arranged in a longitudinal axis that points straight to the main entrance. At the other end of the axis stood the gigantic monument '1300 Years Bulgaria', comprised of three intertwined vertical structures symbolizing the past, present and future of the Bulgarian state. Since its very inauguration, however, the monument was met with fierce resentment the Sofia residents, called an assortment of obscene names and ultimately, following the fall of the Berlin Wall, left to rot under the elements, until it was finally dismantled in 2017.

This concludes our review of the vicissitudes of the different periods in Bulgaria's political history in the past century and a half, seen through the lens of the dominant architectural styles. The period of Transition, which started in 1989, is too close to the present to allow the viewer to discern any pronounced trends with the exception of the eclecticism and total chaos in the choice of one architectural style over the other. But perhaps this is the most befitting reflection of the political reality we live in today, a reality that simultaneously guarantees pluralism and freedom of choice, and erodes the sense of security and order in our lives while expecting the next big change.

„Насърчавам всички да опознават, обичат, опазват и ценят националната култура“

Евгения Калантарян, заместник-директор по научните въпроси на Центъра за народно творчество „Ованес Шарамбеян“

I would like to encourage everyone to acknowledge, love, preserve and value our national culture

Evgenia Kalantaryan, the Deputy Director of Science at "Hovhannes Sharambeyan Centre of Popular Creation"

Интервю на Гарик Аветисян, Армения / Interviewer Garik Avetisyan, Armenia

Тази година Центърът за народно творчество „Ованес Шарамбеян“ отбелязва своята 40-годишнина. Това е място, където младите поколения са получавали, получават и ще получават и за в бъдеще своето образование, разширявайки познанията си по етнология, занаяти, култура и история. От много време насам Центърът е средище, където си дават среща любителите на изкуството, представители на света на науката, както и предпочитано място за организиране на различни научни конференции, дискусии и сбирки. И така, научавайки за поредицата от събития, посветени на 40-та годишнина на музея, реших да взема интервю от заместник-директора по научните въпроси на Центъра за народно творчество „Ованес Шарамбеян“, Евгения Калантарян, доктор по изкуствознание.

– Най-напред приеете моите поздравления по този чудесен повод и предайте на музея най-добрите ми пожелания за трайни успехи. Бихте ли ми разказали за музея и какво символизира той?

– Центърът за народно творчество „Ованес Шарамбеян“ е уникално огнище на нашата народна култура, посветен на мисията да опазва и популяризира както материалното, така и нематериалното културно наследство, осигурявайки устойчивост на процесите.

Центърът осъществява различни образователни и културни проекти, като организира курсове по приложни занаяти и други събития.

– Кога е основан центърът и от кого? Какво предвижда политиката за достъп на туристи в музея?

– Центърът е основан през 2011 г. при сливането на Музея на народното изкуство „Ованес Шарамбеян“ и Центъра на народни художествени занаяти. В осно-

This year "Hovhannes Sharambeyan Centre of Popular Creation" is celebrating its 40th anniversary. The Centre is a place, where younger generations have been educated in ethnography, craft making, culture and history, where art lovers and representatives of the world of science meet, and where various scientific conferences and discussions take place.

Having heard about the set of events dedicated to the celebration of the 40th anniversary of the Museum, I decided to take an interview from the Deputy Director of Science at "Hovhannes Sharambeyan Centre of Popular Creation" Evgenia Kalantaryan, who also holds a Ph.D. in Art Science.

– First of all, please accept my congratulations on this wonderful occasion and extend my best wishes to the Museum for its sustainable success! Could you please tell us more about its significant role?

The Folk Arts Center "Hovhannes Sharambeyan" is like a warm, brightly burning hearth of national culture. Its activities are dedicated to the mission of preserving, promoting and popularizing both tangible and intangible cultural heritage through plenty of educational and cultural projects, folk crafts training courses and events.

– When was the Museum founded and by whom? And what is the tourist admission policy?

The Centre was founded in 2011 when the Folk Arts Museum and the Centre of People's Art and Crafts merged. The basis for the foundation of the Folk Arts Museums in the cities of Yerevan and Dilijan were the exhibits of the Popular House founded in 1930s by the efforts of an ethnographer and folklorist Habetnak Babayan. Tourists visit the museum either individually or in groups, subject to prior arrangement. They are offered translation in Armenian, English, Russian and French.

Вата на музеите на народното изкуство в градовете Ереван и Дилижан стои постоянната експозиция на Народния дом, основан през 1930 г. с усилията на етнографа Хабетнак Бабяян. Туристите могат да посещават музея индивидуално или с предварителна заявка в групи, които се придружават от екскурзоводи с арменски, английски, руски или френски език.

– Бихте ли представили накратко колекцията от експонати на музея?

– Музейната колекция от близо 10,000 експоната включва предмети, изработени от камък, метал и дърво, бродерии и плетива, произведения на килимарството и гърнчарството, както и платна на самоуки художници. Особено място в колекцията заемат експонатите, получени в дар от арменската диаспора.

Произведенията на майсторите на народни занаяти са с особена художествена стойност, представителна за изкуството и етапите на развитие на почти всички етнокултурни региони на Армения. Експонати от колекцията на Центъра са показвани в Русия, Франция, Италия, Португалия, Гърция, Австрия, Китай, Иран, Сирия и други държави.

– Кои са основните дарители на музея, получавате ли подкрепа от Института по етнография?

– От 2008 г. насам музеят получава финансова подкрепа от френско-арменския филантроп Едгар Хамалян. Друга финансова подкрепа не получаваме.

– Колко често организирате събития и какви са те по вид? Учасствате ли в Нощта на музеите и какви дейности провеждате по линия на това събитие?

– Музеят често организира събития и временни изложби. Всяка година се провеждат около 40 изложби и 30 други събития. Организираме и международни изложби, като „Японско декоративно-приложно изкуство“ (2017), „Изкуството на австралийските аборигени“ (2017), международни конференции, посветени на арменското килимарство – такова събитие се проведе за пръв път в Армения през 2013 г.). В продължение на много години участваме в събития по линия на Международния ден на музеите и Нощта на музеите. През 2018 г. дадохме идеята за организиране на изложба на декоративно приложно изкуство под наслов „Дохристиянски символизъм – дракони, талисмани, нагръдни накити“.

– How about the Museum collection?

It is of almost 10,000 exhibits and includes items of art processed stone, metal and wood, embroidery and knitting, carpet weaving and pottery, as well as paintings of self-taught artists. Donations by the Armenian Diaspora take a very special place in the collection.

Works of the folk craftsmen are of unique cultural value. They represent art of almost all ethnographical regions of Armenia. Items of the exclusive collection of the Centre have been exhibited in Russia, France, Belgium, Italy, Portugal, Greece, Austria, China, Iran, Syria and some other countries.

– Who are the main donors of the Museum and are you supported by the Institute of Ethnography?

Since 2008 the museum has been receiving financial support from the French-Armenian philanthropist Edgar Hamalyan. No other financial support has been received.

– How often do you organize events and what are they like? Do you participate in the Museums Night events?

The Museum organizes lots of events and temporary exhibitions. Around 40 exhibitions and 30 events are being organized every year. We also organize international exhibitions such as the Japanese Decorative Art (2017), Australian Aboriginal Art (2017), international conferences on Armenian carpet weaving (Intangible Cultural Heritage, by the way, took place for the first time in Armenia in 2013). We have been participating in the International Museums Day and Museums Night for many years now. In 2018 we have initiated the “Pre-Christian Symbolism – dragons, mascot-embles, pendants” - exhibition of decoratively applied art.

– What do the Museum master classes involve?

Master classes take place throughout the year. They are focused on specific areas of national culture including embroidery, lace-making, knitting, rug and carpet weaving. The Museum has initiated new projects as well.

Master class:

“Museum employee for a day” – a children’s program starting in the second quarter of the year

Thematic guided tours:

“The history of an exhibit” – an interactive class-tour for children

“Rugs and carpets” – an interactive class-tour for children

– Is there an extraordinary special exhibit in the Museum?

This is the altar carpet, which was woven according to a 18th century carpet fragment found in St. James Cathedral

– Колко често организирате майсторски класове в музея и какво включват?

– Майсторски класове се организират в течение на цялата година. Те засягат конкретни области на националната култура и нейните специфики, включително изработването на бродерии и дантели, на плетива, черги и килими. Музеят е иницирал и нови проекти. Например, майсторският клас „Музеен работник за един ден“ – програма за деца, стартирала от второто тримесечие на годината. Тематични посещения с екскурзовод с теми „История на експоната“ – интерактивен урок-обиколка за деца, „Черги и килими“ – интерактивен урок-обиколка за деца.

– Можете ли да ни разкажете за някой интересен експонат?

Музеят притежава олтарна постилка, изтъкана по фрагмент от килим от XVIII в., открит в арменската катедрала Св. Яков в Йерусалим. Пресъздаден е от художничката Милета Варданян специално за нашия музей през 1979 г.

– Страгате ли от липса на посетители?

– Имаме неразрешен проблем с паркирането – нещо, което наистина затруднява посетителите ни. В близост до музея няма налични паркоместа, а услугата с екскурзовод обикновено трае около час – 30 минути лекция и още 40 минути свободно обикаляне из музея, така че туристическите автобуси, спрени пред входа на сградата, определено затрудняват уличното движение. А поради факта, че издаваме ученически билети, в момента не липсват посетители.

– Какви са предпоставките за развитие на културата в Армения?

Нуждаем се от талантливи, активни и творчески личности, както и от възможности за свободна изява на индивида, вместо порочния механизъм от връзкачество и непотизъм

Както във всяка друга област, и тук са нужни професионалисти, които да бъдат компетентни и да намерят подходящите за себе си места. Необходими са значителни финансови инвестиции. Нужен ни е достъп до международна платформа.

– Кои са основните лица, които административат и подкрепят проектите ви?

– Управата и служителите на музея.

in Jerusalem. The carpet was recreated by the artist Mileta Vardanian in 1979.

– Do you have a lot of visitors?

We have an unsettled issue concerning the parking area, which is a hinderance for our visitors. There is no available parking space near the Museum and as the guided tours usually last for more than an hour, the tourist buses at the entrance usually hinder the traffic. We provide school tickets and we are happy to have plenty of visitors .

– What does the development of Armenian culture need?

Talented, active and creative individuals, and an environment encouraging opportunities for free expression we need competent professionals, significant financial investment and access to the international platform.

– Who are the main administrators and supporters of your projects?

The management and the staff of the Museum.

– Are contemporary artists and ethnographers valued and encouraged by the state?

Солница във форма на женско тяло, глина, XX век.

Womanshaped sail-cellar, XXth century, clay.

Сн.: Хачик Каспарян / Ph.: Gagik Gasparyan

– Съвременните художници и етнографи ценят ли се и насърчават ли се от държавата?

– За жалост, не.

– Какво е мястото на занаятчията и етнографа в съвременното общество?

– Занаятчията създава културни ценности и, в известен смисъл, би трябвало да е лицето на страната.

Исторически, в Античната епоха, Средновековието и Ренесанса хората на изкуството са били естествени водачи в общността. За жалост, в получилата наскоро независимост Армения – както и в останалите страни от постсъветското пространство, художниците съставляват най-уязвимата и незащитена обществена прослойка (наред с децата и старите хора).

– Какъв съвет бихте дали на начинаещите занаятчии, етнографи и изобщо на младите хора?

Насърчавам ги да опознават, обичат, опазват и ценят националната култура. Ако младите не познават своята култура и се оставят да бъдат подведени от модни повърхностни зрелища – между другото, обикновено те не са достатъчно образовани, за да разпознават стойностните неща, ще бъдат като лист, носен от есенния вятър, без корени и без надеждна основа. Без корени и без устои, такива хора се смесват в една безлична маса от невъзпитани самотници, лишени от способност да мислят и творят.

Гарик Аветисян, Армения

Амулет срещу уроки, букво дърво, XX в., Ереван, Армения, 2018 г.

Amulet- against evil eye, beech, XXth century, Yerevan, Armenia, 2018

Сн.: Хачук Каспарян / Ph.: Gagik Gasparyan

Unfortunately, they are not.

– *What is the role and the position of the craftsman and the ethnographer in our modern society?*

They create cultural values and, in many ways, represent the country. Artists in the Ancient World, the Middle Ages and the Renaissance had the role of society leaders. Unfortunately, in the newly independent Armenia (just like in other post-Soviet countries) artists represent the most vulnerable and unprotected layer of the society (just like children and elderly people).

– *What is your advice to beginner craftsmen, ethnographers and all young people?*

I would like to encourage everyone to acknowledge, love, preserve and value our national culture. If young people do not keep and cherish their culture, and if they are influenced by fashionable superficial events – in many cases just because they are not educated enough to make the necessary assessment of true cultural values, – they will be like falling leaves with no roots and no reliable background.

Garik Avetisyan, Armenia

За езика, гостоприемството и груги традиции

София Ялпачик, Украйна

About Language, Hospitality and Other Traditions

Sofia Yalpachyk, Ukraine

Интервю на Валентина Демян, Олександр Буценко, Украйна

Interviewer Valentyna Demian, Oleksandr Butsenko, Ukraine

София Ялпачик – една от старейшините на общността Караим в град Мелитопол – е превърнала опазването и съживяването на местната история и култура в цел и смисъл на живота си, продължавайки делото на своя баща, Хелий Ялпачик – един от основателите на Дружеството на Караимите (направление в юдаизма – б.пр.) „Джамаат“ и директор на Неделното училище на Караимите. Като опитен и талантлив педагог с над 30 години професионален опит, тя е разработила своя собствена методика за преподаване на математика, езика Караим и местна история, като е автор на публикациите „21 урока по Караим“ (2001, 2004 г.г.), „Кратко етнографско есе за Кримските Караим“ (2013 г.), и учебника „Нека звучат майчините езици“ (2018 г.).

Първоначално настоящото интервю бе замислено като възможност да поговорим за учебника, но в хода на разговора се отклонихме далеч извън очертаната тема, включваща представители на общността на Караимите – Олена Арабаджи и Наталия Вислохузова-Атар, така че сега може накратко да се опише като размисли за езика, гостоприемството и груги традиции.

Валентина Демян (В.Д.): Г-жо София, какво означаваше за Вас работата върху учебника „Нека звучат майчините езици“?

София Ялпачик: За мен това е смисълът на живота ми. Аз продължих делото на баща си, Хелий Ялпачик, който познаваше перфектно историята, културата и традициите на народа Караим. Той създаде първия езиков учебник за неделните училища на Караимите, като допринесе много за предаване на културата и езика на моя народ. Като педагог по образование, реших да подготвя учебник за деца, желаещи да изучават родния език в неделно училище.

Но аз исках и нещо повече от това: да предам на децата не само думите на езика, ами и самата култура

Sofia Yalpachyk, one of the elders of the Karaite community of the city of Melitopol, has made the safeguarding and renovation of local history and culture the meaning of her life continuing the good work of her father Heliy Yalpachyk, one of founders of the Karaite Society *Djamaat* and the head of the Karaite Sunday school. As the experienced and talented pedagogue with more than 30-years practice, she has developed her own methodology in mathematics, Karaite language and local history and published *21 lessons of Karaite language* (2001, 2004), *Brief ethnographic essay about Crimean Karaites* (2013), the textbook *Let's native language sound* (2018).

First, this interview was planned as a talk about the textbook, but our conversation went out the outlined topic involving representatives of Karaite community, Olena Arabadji and Natalia Vislohuzova-Attar, and could be named as considerations about language, hospitality and other traditions.

Valentyna Demian (V.D.): Mrs Sofia, what has the work for the textbook *Let's native language sound* meant for you?

Sofia Yalpachyk: As for me, it is the sense of my life. I continue the work initiated by me father, Heliy Yalpachyk who knew perfectly history, culture and traditions of Karaite nation. He created the first language textbook for Karaite Sunday schools and made much for transferring culture and language of my nation. As a pedagogue by training, I decided to prepare a book for children wishing to study native language in Sunday school. At the same time, I wanted more: to transfer to children not only words but the Karaite culture itself. The Sunday school means that only interested children come there. That is why we try to do everything in the interactive form, children not only learn words but ask and retell about our traditions. It's like a laboratory where you can get knowledge about the living culture.

V.D.: In other words, research has become an important part of your work?

на народа Караим. Негелно училище означава, че там ходят само деца със специални интереси. Ето защо ние се опитваме да правим всичко в интерактивен формат, така че децата не само да научават гуми, ами и да питат и разказват за нашите традиции. Това е нещо като лаборатория, където човек получава знания за живата култура.

В.Д.: С други гуми, научните изследвания са станали важна част от вашата работа?

С.Я.: Определено. Като член на Караимското дружество „Джамаат“, заедно с Олена Арабаджи, Наталия Вислохузова-Атар и други наши членове, участвах в подготовката на елемента „Традицията на приготвяне на ет аяклак (баница с месо). Опитът на Караимите от Мелитопол“ за включване в Регионалния списък и, впоследствие, в Националния регистър на нематериалното културно наследство на Украйна. Често си мисля за това и си спомням как беше, какво е останало, какво е живо и продължава да се развива. Знаете ли, нашата култура на хранене, нашето гостоприемство е живата традиция, която се предава от поколение на поколение. И макар не всички да ползват майчиния си език, те приготвят ястия, опазват определени традиции, и както отбелязах, това е част от живота им, от живота на техните семейства.

Караимската кухня винаги е била известна със своите специалитети. Домакините се стараят да гощават гостите си с вкусни ястия, тъй като това се смята, че носи щастие. Затова не е изненада, че в близост до етнографския музей се намира това бистро на име „Чир-Чир“, предлагащо автентична Караимска национална кухня. Това е мястото, където разговаряме – в това заведение, украсено с мотиви от Караимския фолклор. Моля, обърнете внимание на тази картина, върху която е написана поговорката „Всичко за скъпия гост“. Караимите са пренесли през вековете своята национална кухня, заедно с древните си традиции, които ги следват навсякъде. Те винаги са оценявали вкусната храна и са гощавали с нея гостите си. В историческата им родина – на Кримския полуостров, местното население познава отдавна прочутите Караимски кюфтета, известни в Литва като кибинаи, както и други ястия. Днес знаем повече за кухнята на Караимите, отколкото за самия народ като такъв.

В.Д.: Какво е за Вас гостоприемството?

С.Я.: Сложен въпрос. Макар да израснах в трудни времена, за мен гостоприемството означава цялото

S.Y. Absolutely. As a member of Karaite society *Djamaat*, I together with Olena Arabadji, Natalia Vislohuzova-Attar and other members took part in preparing *Tradition of preparation of et aiaklak (Karaite patty with meat). Experience of Karaites of Melitopol* as the ICH element for including into the Regional list and, later, into the National Register of ICH of Ukraine. I think much and remember how it was, what is remained, what is alive and continues developing. You know, our food culture, hospitality is the living tradition which transfers from generation to generation. And though not all use native language, they prepare meals, safeguard certain traditions, and as I have noted, it has become a part of their life, the life of their families.

The Karaite cuisine has always been known for its specialties as one of national features. Karaite hostesses tried to regale each guest with tasty meals as it was considered bringing happiness. Thus, it's not strange that a café of national Karaite cuisine *Chir-Chir* is located close to the ethnographic museum. We are talking here, in this café decorated with motives of Karaite folklore. Please, look at this picture with inscribed proverb "All for a dear guest". Karaites brought through centuries the national cuisine with its ancient traditions fairly following them. They liked and appreciated delicious food and could treat it. On their historic area, in Crimea, local population well knew from long ago the famous Karaite patties, known in Lithuania as *kibinai*, as well as other meals. Today, we know more about the national Karaite cuisine than about the proper nation.

V.D.: What does hospitality mean for you?

S.Y.: Oh, it's a complicated question. Although I have grown in hard times, the hospitality for me means a large family at the table, traditional dishes, good treat. From my childhood I remember a rule: refreshments should be always ready so that a hostess couldn't be caught suddenly and could regale guests. The refreshments couldn't be obligatory rich, the principal thing is the respect to guests.

(Representatives of Karaite Society Djamaat, researchers of living Karaite culture, Olena Arabadji and Natalia Vislohuzova-Attar have joined our conversation).

Olena Arabadji: Mrs Sofia, I remember how my family has followed Karaite traditions, how they have baked Karaite patties, prepared other dishes. My child memories were: my grandmother said: "Just five minutes, and everything would be ready", and it was, really. I can't understand till now how she could do it. After five minutes, chebureks appeared on the table, my grandmother said that it was the easiest thing

голямо семейство, събрано около масата, отрупана с традиционни блюда, на една хубава гощавка. От детството си съм запомнила едно правило: винаги трябва да има приготвени лакомства, за да може домакинята да не бъде сварена неподготвена, ако внезапно дойдат гости, и да има с какво да ги почерпни. Не е задължително храната да е богата, уважението е важно.

(Към разговора ни се присъединяват представителките на Караимското дружество „Джамаат“ – изследователките на живата Караимска култура Олена Арабаджи и Наталия Вислохузова-Атар.)

Олена Арабаджи: Г-жо София, спомням си как моето семейство спазваше Караимските традиции, как печеха Караимски кюфтета, готвеха и други традиционни блюда. От детството си съм запомнила как баба ми казваше: „До пет минути всичко ще е готово.“ Както и ставаше. До ден днешен не разбирам как го правеше. След пет минути на масата се появяваха чебуреки, баба казваше, че те били най-лесни за приготвяне. Ако ли пък ѝ оставехме на разположение половин час, идваха и кюфтетата, а през лятото, към тях се добавяха националните блюда с патладжан – селкме и мелбеди. Сякаш масата беше застлана с вълшебна покривка. В днешния свят е редно първо да се обадиш, преди да идеш някому на гости. Баба ми не разбираше това, тъй като в Караимската култура е залегнало схващането, че гостите са винаги добре дошли и трябва да си готов да ги нагостиш. А аз съм много щастлива, че нашите баби са ни научили на тези неща.

Наталия Вислохузова-Атар: Аз си спомням колко сплотени бяхме като семейство! Традиционно се събирахме всяка неделя за семеен обяд. Разбира се, тогава бяхме малки и не възприемахме всичко правилно. Но всички присъствахме и беше голяма радост. На масата винаги имаше някакви лакомства. Спомням си едно ястие, което много ми харесваше, казваше се катлама, палачинки от тесто за чебуреки, намазани с конфитюр от рози. Никога не съм опитвала по-вкусно нещо.

С.Я.: Да, гостоприемството, приготвянето на храната, това най-добре се е запазило от нашата култура, ние сме го изживели и можем да го представяме по право. На моите уроци и майсторски класове обяснявам важноста на културата на готвене, на гостоприемството и, нека да го кажем, на езика, понеже ние се научаваме да го говорим правилно, произнасяйки названията на ястия, на техните съставки. Каня посетителите в нашия музей „Кале“ след оби-

to do. And if we gave her half an hour, then patties appeared, and if it was summer, national eggplant dishes, *selkme* and *melbedi*, were added. It was like a magic tablecloth. In today world, we should call first before visiting. My grandmother couldn't understand it, since it's an integral part of Karaite culture that they are glad to guests and are always ready to treat them. When guests came to our house my grandmother said: "Please, drink a tea, everything will be in a second". And it was. I am very glad that our grandmothers have taught us such things.

Natalia Vislohuzova-Attar: Well, I remember how it was friendly, like family things. Traditionally, we gathered each Sunday for family dinner. Certainly, we were little then and didn't understand and perceive all properly. Nevertheless, we all came, and it was a lot of joy. There were always some delicious things on the table. I remember a dish which I like much, it's called *katlama*, pancakes from cheburek dough, treated with rose jam. I never tasted something more delicious.

S.Y.: Yes, the hospitality, the cooking, that is remained in our culture best of all, we have lived with this and can present it by right. At my lessons and master classes, I explain the importance of cooking culture, hospitality and, say, language, because we learn speaking correctly by using names of meals, their components. I invite visitors of our Museum *Kale* after excursion to come to our café, to touch practically our culture and taste our meals. Such communication, on my opinion, will transfer better all I wanted to tell about our history and culture.

At master classes, I tell often about our celebrations, for

София Ялпачук на семинара „Езикът като носител на нематериалното културно наследство“, Година на автотонните езици, 2019 г.

Sofia Yalpachuk at the seminar Language as a vehicle of the intangible cultural heritage, Year of Indigenous Languages, 2019

Сн.: Валентина Демян / Ph.: Valentyna Demian

колката из музея да се отбият в нашето бистро, за да се докоснат на живо до нашата култура и опитат нашите блогове. Такова общуване, според мен, ще им предаде по-добре всичко, което съм искала да разкажа за нашата история и култура.

По време на майсторските класове, аз често разказвам за нашите празнични ястия, например за книш. През целия ден Караимските домакини приготвят и на следващия ден черният гостите си с курабийки с маково семе, наречени книш. Освен това жените приготвят сладкиши от бутер или квасно тесто с ядки, сушени сливи, мед и стафиди. Тази неформална атмосфера насърчава участниците да се учат, да опознават другия, да станат част от нашата култура.

В.Д.: Г-жо София, вие често се срещате с млади хора, посещаващи Етнокултурния център на Караимите „Кале“ и създадения към него музей. С какво се занимава Вашият център?

С.Я.: Да, наистина обичам тези срещи. Мога много да ви разправам за моя опит, но мисля, че Олена Арабаджи може по-добре да ви разкаже за нашия Център.

О.А.: По силата на Конвенцията на ЮНЕСКО от 2003 г., научните изследвания са важна част от дейността по опазването. Ето защо ние съсредоточаваме усилията си в тази посока. Един от елементите на нематериалното културно наследство, които сме изследвали, е нематериалното културно наследство на Караимите. Резултатът от нашите колективни усилия – имам предвид, на Караимската общност, на Етнокултурния център на Караимите „Кале“, на Караимското дружество „Джамаат“ в Мелитопол и други – е вписването на „Традицията на приготвяне на ет аяклак (баница с месо). Опитът на Караимите от Мелитопол“ в Регионалния и Националния регистри на нематериалното културно наследство на Украйна.

Понастоящем, съвместно с нашите партньори – Мелитополския държавен педагогически университет „Богдан Хмельницки“, Центъра за развитие „Демокрация чрез култура“, Регионалния методически център за култура и изкуство на Запорожието, и с подкрепата на Културния отдел на Градския съвет в Мелитопол – ние реализираме много събития, насочени към изучаване и популяризиране на нематериалното културно наследство, и то не само на Караимите. Това доказва, съответно, и неотдавнашният семинар по езиковите въпроси, на който много лектори разказаха за езика като носител на нематериалното културно наследство.

Детска илюстрация към книгата „Нека звучат майчините езици“, 2019 г.

Children illustration to the textbook *Let's native language sound*, Melitopol, Ukraine, 2019

Сн.: Валентина Демян / Ph.: Valentyna Demian

example, such one as *kynysh*. During a whole day, Karaite hostesses are made and the next day are treated with sweet poppy patties, called *kynysh*. Besides, Karaite women prepare pies of puff pastry or yeast dough, with nuts, prunes, honey, raisins.

This informal atmosphere encourages to learn, understand other, become a part of our culture.

V.D.: Mrs Sofia, you meet often with young people visiting the Ethnographic Karaite Center Kale and the museum established there. What does your Center do?

S.Y.: Yes, indeed, I like these meetings, I can tell about this experience much, but I think, it's Olena Arabadji who will tell better about our Center.

O.A.: According to the UNESCO Convention 2003, research is an important part of safeguarding work. Thus, we focus our efforts in this direction. One of ICH element we have researched, is the intangible cultural heritage of Karaites. The result of our common efforts – I mean, Karaite community, Karaite Ethnocultural Center *Kale*, Melitopol National and Cultural Karaite Society *Djamaat* and other – is the inscription

С.Я.: Между другото, аз също имах възможност да се изкажа на този семинар относно работата ми с децата, привлечени като млади изследователи и популяризатори на нематериалното културно наследство. С децата изучаваме езика, като се опитваме да поставим някоя приказка или легенда в драматизиран вид. Това е нещо наистина изумително. За мен беше истинско удоволствие, когато децата взеха участие в илюстриране на книгата ми „Нека звучат майчините езици“. Всички уроци бяха илюстрирани от чираци в художествения кръжок (с ръководител Тетяна Караулива) в Двореца на творческата младеж. Мисля, че е нещо положително децата да бъдат ангажирани по подобен начин в нашата култура.

Опитвам се да привличам деца за изследователска работа, като ги карам най-напред да запитат майките и бабите си за нещо интересно в тяхната култура, за празненства, традиции и семейни обичаи. Особено ми е приятно да чуя, например, че внучката на Елина харесва караимска супа с малки кнедли. Знам със сигурност, че това момиченце ще се научи не само да приготвя супата, ами ще чуе от баба си за всички съставки, които се използват за приготвянето ѝ. Всичко опира до размера на кнедлите. Трябва да са колкото е възможно по-малки, за да демонстрират майсторството на домакинята. Казват, че когато се съберат гости за годеж, младоженката трябва да ги нагости със супа, в която кнедлите да са с размера на венчалната ѝ халка. Разбира се, традицията на Караимите не е изцяло запазена, но е останала супата с кнедли, изискванията към размера им и народното поверие, като част от традицията на приготвяне на храна и гостоприемство. Виждате ли, животът е мъдър, запазва само онова, което ни е най-важно.

В.Д.: Благодаря Ви много за интервюто.

Интервюто е подготвено от Валентина Демян със съдействието на Олександр Буценко

of *Tradition of preparation of et aiaklak (Karaite patty with meat)*, *Experience of Karaites of Melitopol* to Regional and National ICH registers of Ukraine. Now, we jointly with our partners, Bogdan Khmelnytsky Melitopol State Pedagogical University, Development Centre “Democracy through Culture”, Zaporizhzhia Regional Methodological Center for Culture and Arts, with support of Culture Department of Melitopol City Council, carry out many events aimed at researching, promoting the intangible cultural heritage, not only of Karaites. It proves, respectively, the recent seminar dedicated to language issues at which many speakers have told about language as the ICH vehicle.

S.Y.: By the way, I also have the opportunity speaking there reporting about my work with children involved as young researchers or promoters. We learn with children language and try to present a legend or a tale in a dramatized form. It's, really, fascinating. It was my pleasure that children joined me in illustrating my book *Let's native language sound*. Students in the art club (headed by Tetiana Karailiva) at the Palace for creative children and youth illustrated all lessons. I think that is a good experience that children have been involved in such way to our culture.

I try attracting children to research work that they first ask their grandmothers, great grandmothers about something interesting in our culture, about celebrations, traditions, family customs. I am so glad hearing, for example, as Olena tells me that her granddaughter likes *Karaite soup* with small dumplings. I know exactly that this girl will not only train to prepare this dish but will learn from her grandmother about all ingredients. We have a story followed till now by all hostesses in preparing this soup. It deals with a size of dumplings. They should be as small as possible demonstrating the art of a scullery maid. It is said, that a bride should regale guests coming at engagement with Karaite soup with dumplings the size of her wedding ring. Of course, the tradition has not been kept as a whole, but *Karaite soup* with dumplings, their size and a legend which have become a part of welcome and cooking tradition, have remained. You see, the life is wiser, it preserves what is actually important for us.

V.D.: Dear Mrs Sofia, thank you very much for the interview and for all your activities.

Prepared by Valentyna Demian with support by Olexandr Butsenko

Костадин Илчев – гайдар, учител и майстор на каба-гайду

Kostadin Ilchev, Bagpiper, Music instructor and Maker of Kaba Bagpipes

Таня Марева, България / Tanya Mareva, Bulgaria

Костадин Илчев е вписан в Националната представителна листа „Живи човешки съкровища – България 2016“. Сред общо 30 елемента, засега присъстващи в системата, той е сред шестимата индивидуални носители на „нематериално културно наследство“ и единствен е вписан в две от утвърдените за страната сфери на нематериалното културно наследство – „Традиционно пеене и свирене“ и „Традиционни занаяти, домашни дейности и поминъци“. Кандидатурата „Костадин Илчев – самобитен продължител на рогопската гайдарска традиция“ е подготвена от Регионалния исторически музей „Стою Шишков“ и Народно читалище „Христо Ботев – 1871“ в град Смолян и е вписана в Регионалната листа на област Смолян на „живите човешки съкровища“ през 2014 г.

Заг тази кратка информация стоят десетилетията на смислен живот, отгладен на традицията да се правят каба-гайди, да се усъвършенства майсторството да се свири на гайда и да се предават тези умения на стотици млади и по-възрастни последователи, влюбени в мелодиката на инструментата символ на планината Рогопа – гайда с тон бурдон.

Костадин Илчев, бай Диньо, както днес уважително го наричат на много места в Рогопите и в България, е роден през 1948 г. в махала Гращица, с. Стойките, община Смолян. Както селото, така и семейството му, се славят с уважение към традициите и с известни гайдари и певци. Връщайки се назад в годините, Костадин Илчев си спомня, че в средата на ХХ в. в махалата има 30 гайдари, всяка къща – с гайдар, някъде и по двама. Най-свидни са спомените от именния ден на баща му, Стефановден. Гости са цялата махала, всички идват да честитят и да поздравят с песни и гайдарска свирня домакина. Така от люлката детството му преминава под

The art of Kostadin Ilchev has been inscribed in the National Representative List of 'Living Human Treasures – Bulgaria 2016' as one of 30 elements constituting the system thus far, and one of only six individual practitioners of 'intangible cultural heritage'. He is also the only individual ever to have been entered under two established Intangible Cultural Heritage criteria: 'Traditional singing and dancing' and 'Traditional crafts, home-based activities and livelihoods'. The nomination 'Kostadin Ilchev: and original propagator of the Rhodope bagpiping tradition' was proposed by the Stoyu Shishkov Regional History Museum and the People's Chitalishte (local cultural center) Hristo Botev 1871 in the town of Smolyan, it entered in the Regional List of 'Living Human Treasures' in Smolyan Municipality, in 2014.

Behind this brief bio sketch stand decades of a dedicated and meaningful life, devoted to the tradition of making kaba (indigenous low-pitch) bagpipes while perfecting the mastery of playing them and passing on the special skills to hundreds of followers, young and old, who love and admire the iconic bourdon-tone bagpipe of the Rhodope mountains.

Kostadin Ilchev, or Bai (Elder) Dinyo, as he is respectfully known and addressed throughout the Rhodopes and Bulgaria, was born in 1948 at Grashitsa hamlet, two kilometers from the village of Stoikite, Smolyan municipality. Both the village and the Ilchev clan are famed for their reverence for tradition and their eminent bagpipers and singers. Going back in time, Kostadin Ilchev recalls that towards the mid-20th century his hamlet was home to 30 bagpipers with one or two in every house. His fondest memories are from his father's name day, St. Stephen's Day, when the entire hamlet would pour into their home to greet the man of the house. Bai Dinyo shares that he was only 6 or 7 years, when an old relative made him interested in the art of bagpipe playing.

звучите на рогопската музика. Сам споделя, че интересът към гайдата е подтикнат от негов рогина, когато той е едва 6-7-годишен.

Най-ранното докосване е само до гайдуницата на чичо му Ради Кечев, прочут гайдар в Широколъшкия край. Скоро след това от дядо си Диньо (Костадин) получава гайдуница с пискун, за да изучава простички мелодии. Първите му изяви са забелязани когато е 13-годишен гайдар през 1961 г. Първият сполучлив опит да сътвори гайда по старинните технологии, прилагани в родното му село и на други места в централната част на Рогопите, е от 1972 г. През това време – дете, юноша или млад мъж, попива жадно всичко за каба-гайдата и за свиренето на този типичен за планината инструмент от прочути гайдари и майстори като първия му „учител“ Илия Ружинов, братовчед на баща му, Манол и Пейо Лалови, Ради Кечев и др.

За развитие на дарбата му допринася ранната среща с Апостол Кисъов, основател на оркестър „100 каба-гайди“. Формацията стартира на Събора за народното творчество на Рожен през 1961 г. от самоуки гайдари от Смолянско, Чепеларско, Широколъшко и Девинско, обединени под диригентската палка на Кисъов. Но преди това да се случи, през 50-те години на ХХ в. Апостол Кисъов създава детска школа по гайда, кавал и тамбура в читалището в родното си село Стойките. Един от възторжените му възпитаници е Костадин Илчев, тогава 12-годишен ученик в основното училище. Голямата обич към гайдата и умелото поощрение от наставника карат все още малкия Диньо да свири по пътя, докато се връща от училище, а останалите деца – да пеят и изграят хора.

От втория събор на Рожен през 1962 г. Костадин Илчев е част от „чудото“ на Рогопите – оркестъра „100 каба-гайди“, според изтъкнати български етномузиколози. Гайдата вече не слиза от ръцете му – станала е за него „живот и съдба“. След няколко години отбива войнишката служба на застава в Западните Рогопи и гайдата продължава да е с него. Тя го събира в семейство с Кина Мерджанова, самобитна рогопска певица. За дългия си път на гайдар Костадин Илчев споделя, че успехът е заложен в комбинация от музикална дарба, любов към инструмента, но и желание за усъвършенстване и упорита работа – стократно да повтаря една и съща мелодия, да опитва различни постановки на пръстите, „да краде“ майсторство от гайдарите,

His earliest contact with the instrument was by playing around with the chanter of his uncle Radi Kechev, a famed bagpiper from the Shiroka Laka area. Soon afterwards he would receive from his grandpa Kostadin (also called Dinyo) a beginner's bagpipe with a single tenor drone to practise simple tunes. His first important public appearances as a bagpiper were in 1961, at age 13. His first successful attempt to create a bagpipe using the old manufacturing methods date from 1972. As a child, an adolescent and a young man, he would absorb hungrily everything about the kaba bagpipe from famed players like his first teacher Iliya Ruzhinov, a cousin of his father's, the brothers Manol and Peyo Lalov, Radi Kechev, and others.

A major boost to the development of his talent was his encounter with Apostol Kisyov, a founding member of the

Костадин Илчев и оркестър „101 каба-гайди“, с. Стойките, обл. Смолян, 2018 г.

Kostadin Ilchev with his 101 Kaba Bagpipes Orchestra, Village of Stoikite, Smolyan municipality, 2018

Архив на РИМ – Смолян / Archive of the Regional History Museum, Smolyan

с които животът го среща.

Макар и самоук, без музикално образование, Илчев е поканен в Ансамбъл „Родопи“ през 1964 г., а от 1978 г. започва да обучава деца на гайда в пилотно създадения в Смолянски окръг детско-юношески фолклорен ансамбъл „Орфей“. Така попада в средата на най-добрите през 60-70-те години на ХХ в. родопски гайдари, всички до един наследили и усвоили уменията си в родните селища и придобили авторитет на изпълнители по сватби, събори и други празнични събития. Свири редом с Анастас Иванов, Дафо Трендафилов, Георги Мусорлиев, Георги Джигосhev, Михаил Калфов и др., които според него владеят инструмента така, че могат да бъдат наречени „народни професори по гайда“.

Съборите на Рожен и други мащабни фолклорни празници в Смолянския край го сближават със самобитните гайдари Стефан Захманов от Соколовци и Лазар Каневски от Момчиловци, Стоян Юруков от Девин, Марко Куштинаров и Стоян Райчев от Стойките. Особено близки и дълголетни са отношенията му с Анастас Иванов от Гела, който е и майстор на каба-гайди. От него научава най-големите тънкости в занаята за изработване на родопските гайди с нисък тон. Използват се само естествени материали: кожа, дърво, животински рог, памучни конци.

Увлекателният разказ на Костадин Илчев ни повежда през това предизвикателство: да вдъхнеш живец на един кози мях и с още няколко неща да сътвориш „родопската омайница-раздумница“. Спогледя, че като малък със страхопочитание гледа как майсторите Пеюо Лалов и Манол Ружинов правят гайди. В съзнанието му остава усещането за трудоемкост и голяма сложност на занаята.

„За обработката на дървените части – надуялка, гайдуница и ручило, се използва дървен станок /чарк/, за който е закрепена майката. Обработва се слък. Предпочитани дървета за тази цел са джанка /слива/ и дрян. Намира се здраво, право дърво. След отсичането материалът съхне поне една година. Надуялката се прави по мярка, зависи за кого е предназначена гайдата. Гайдуницата се изработва по-вече на ръка, защото при нея има кривка в долния край. Малко по-извита и по-дълга е при каба-гайдата, оттук идва по-плътният и по-мек звук, с пониска тоналност, в сравнение с джура-гайдата. Голямото майсторство се иска – ръката трябва да е много точна, прецизност до милиметри, за да не се изхаби дървото.

100 Kaba Bagpipes orchestra. The launch of this peculiar all-bagpipe ensemble was at the Rozhen Folk Art Festival in 1961. The line-up was entirely of self-taught bagpipe players from the areas of Smolyan, Chepelare, Shiroka Laka and Devin, all united under Kisiov's baton. In the 1950s, ten years before the formation of the ensemble, Apostol Kisiov had actually established a children's music school at the chitalishte in his home village of Stoikite, teaching the local kids how to play the bagpipe, kaval (block flute) and tamboura. One of his most enthusiastic disciples was Kostadin Ilchev, then a 12 year-old student. The enormous love for the bagpipe was encouraged by his tutor at the chitalishte music school and it urged young Dinyo to play on his way back from school in the company of classmates who would sing and dance on the street.

At the second Rozhen Folk Festival in 1962, Kostadin Ilchev became part of what eminent Bulgarian ethno-musical scholars would call the 'miracle' of the Rhodopes: The 100 Kaba Bagpipes orchestra. By then, the bagpipe has become Kostadin's 'life and destiny'. A few years later, doing his army service at a border guard station in the Rhodopes, he still had his bagpipe by his side. It was that same bagpipe that helped him find his match and start a family with Kina Merdjanova, an original Rhodope folk singer.

Talking about his long career path as a bagpiper, Kostadin Ilchev says that his success was the product of a combination of a musical talent and love for his instrument, but also a willingness to seek perfection through hard work, by repeating the same tune a hundred times, each time with different fingering, while 'borrowing' from the mastery of the countless bagpipers he would encounter throughout his life.

Although self-taught and without any formal musical education, Ilchev was invited to join the Rhodopa ensemble in 1964, and in 1974 he began to tutor children in a pilot undertaking – the recently established Orpheus Children's and Adolescents' Folk Ensemble of Smolyan district. He joined the inner circle of the best Rhodope bagpipe players of the 1960s and 70s, all of whom had inherited and honed their skills in their home towns and villages, gaining popularity and prestige playing at weddings and other festive events. Over the years he would get an opportunity to play side by side with masters like Anastas Ivanov, Dafo Trendafilov, Georgi Musorliev, Mikhail Kalfov and others, who in his own words had such a perfect command of the instrument to absolutely deserve the moniker 'bagpipe professors'.

The Rozhen festivals and other major folklore events held periodically in the Smolyan area brought him togeth-

er with the authentic indigenous bagpipers Stefan Zahmanov of the village of Sokolovtsi and Lazar Kanevski of Momchilovci, Stoyan Yurukov of the town of Devin, Marko Kushtinarov and Stoyan Ralntangible Cultural Heritageev of Stoikite. His very special friend has always been the maker of kaba bagpipes Anastas Ivanov of the village of Gela. It was from that famed master that he learned the most intricate subtleties of the craft of manufacturing the Rhodope bagpipes with the characteristic low pitch from all-natural materials: goatskin, wood, horn, cotton thread. Kostadin Ilchev's engrossing story walks us through the challenges of breathing life into a humble goatskin bag and adding a few bits and pieces to create the 'Eloquent Rhodope Enchantress'. As a young boy he would watch in awe the masters Peyo Lalov and Manol Ruzhinov make their bagpipes. The enormity of their skill and craftsmanship has been imprinted in his mind ever since. 'For processing the wooden parts a blowstick, a chanter and a drone, they would use a wooden lathe. The wood was cut with a bowsaw. The preferred kind was a wild plum or a dogwood tree. You need to find a healthy, upright tree. Once you cut it down, you leave the timber to dry for at least a year. The blowstick is cut to measure, depending on whom the bagpipe is earmarked for. The chanter is mostly fashioned by hand, because it curves to the front at its lower end. It is a bit longer and more curved in the kaba bagpipe, leading to the effect of a lower pitch and the more mellow sound it produces compared with the djura bagpipe. It takes superior craftsmanship, lots of skill, and a steady hand to achieve such millimeter-tight precision, or the wood will go to waste. In the chanter you place the reed, made from elder, bur-reed or bamboo. The stem is cut in the autumn, when leaves have already been shed. For the reeds I am making now (2014), I use elder stems from the Red Wall (a biosphere reserve near Asenovgrad). I left them dry for a year before starting to process them. To make a good reed, you need to split the stem with great care for the air valve and again, millimeter-tight accuracy is required. At the lower end of the reed you wind a length of cotton thread into a bobbin. By moving the bobbin up and down, you open or close the valve of the reed, thus adjusting the pitch of the chanter. The drone of the kaba bagpipe is longer, made from three parts called ekleme. Another reed is fitted into the uppermost ekleme of the drone. The pitch is regulated by bringing the ekleme closer together or pulling them apart. The chanter and the drone must sound in tune with each other. The bag itself is made from goat or kidskin, as it is the

Мехът се прави от козя или ярешка кожа, тя е най-издръжлива. Тънкостта е в обработката – да не се прореже при стригането, да се накусне за една седмица в сол и стипца, да се опъне да засъхне, да се зачисти на няколко пъти. После се сглобява и завързва. Частите на гайдата се свързват с меха с

Костадин Илчев, Смолян, 2019 г.

Kostadin Ilchev, Smolyan, 2019

Архив на РИМ – Смолян / Archive of the Regional History Museum, Smolyan

главину. От говежди рог се прави главината на гайдуницата, тя е и най-голяма. Другите са от гърво, но за да не се спуска, отгоре се поставя рогов пръстен. Говеждите рога са варят на висока температура и продължително. Сега трудно се намират говежди рога, в Смолян няма кланица. Животът на гайдата зависи от поддръжката на меха и на пискуните. Дървените части изтрайват дълго.

Ако обичаш гайдата и всеки ден я разсвирваш, грижиш се за нея – дълго ще сте заедно. Първата гайда, която направих за себе си през 1972 г. ми служи 15 години... „

Костадин Илчев не помни броя на сътворените от него гайди, които сега изработва в работилница в дома му. Смята, че са стотици. Днес работи с помощта на наследниците, които усвояват майсторството. На неговите гайди свирят и в семейството – деца, племенници и внуци, както и повечето от учениците му, разпилели се из България – в София, Пловдив, Варна, Велико Търново, Свищов, в Европа и в Америка. Изпълнявал е поръчки за направа на гайди, които са отпътували за Англия, Русия, Гърция, Норвегия, Америка, Шотландия.

Преминал през оркестър „100 каба гайди“ от първите години на съществуването му, дългогодишен преподавател по гайда към Ансамбъл „Орфей“ – Смолян, днес той е ръководител на състав „101 каба гайди“, основан от него и близки съмишленици през 2004 г. Най-големият си успех вижда в това, че през неговите школи са преминали хиляди деца и младежи. Сега той продължава да се занимава с начинаещи гайдари от Смолян и от съседни селища. За порасналите гайдарчета днес е наставник в самостоятелния им път на гайдари – любители. Повечето от тях са обвързани трайно с гайдата, макар професионалните им пътища да са съвсем различни и разнопосочни – лекари, художници, юристи..., в страната и в чужбина. Обучавал е и децата на част от учениците си. Те са голямото семейство на Костадин Илчев.

Голяма част от времето на Костадин Илчев сега е отдадено на детския гайдарски състав „Апостол Кисъев“ към читалище „Христо Ботев – 1871“ в Смолян. През учебната 2018/2019 г. в този състав успешно преминават обучение 110 деца, от които най-малкият е на 6 години, а най-големите – ученици в последен гимназиален клас. Сред тях има и момичета, едно от тях е неговата внучка.

Най-новата идея на Костадин Илчев е сформира-

toughest and most durable. The trick is in the processing: you must take care not to puncture it in the scraping process, then you keep it soaked in a solution of salt and alum for a week, before you spread it out to dry and clean it a few times. Next you roll it into shape and sew it together. The wooden parts of the bagpipe are attached to the bag using hubs. The hub for the chanter, Intangible Cultural Heritage is the biggest, is fashioned from a bull's horn. The others are made of wood with horn rings to keep the bag from getting punctured. The horns must be boiled for a long time at high temperature. Nowadays they are quite hard to find, as Smolyan has no slaughterhouse. A bagpipe's lifespan depends on the proper maintenance of the bag and the reeds. The wooden parts last for a long time.

If you love your bagpipe and play it every day to keep it in shape, and if you take proper care of it, you two are bound to stay together for a long time. My first bagpipe, was self-made for myself in 1972 and stood me in good stead for 15 years.'

Kostadin Ilchev does not quite remember the exact number of bagpipes he has created at his home workshop, but figures they must be in the hundreds. Today he works with the help of his grandchildren, who are quick in absorbing his skills and mastery. His bagpipes can be heard being played by his close family of sons, nephews and grandsons, as well as by most of his disciples, scattered throughout Bulgaria: in Sofia, Plovdiv, Varna, Veliko Tarnovo, Svishtov, and in Europe and North America, too. He receives orders for custom-made bagpipes that depart for England, Russia, Greece, Norway, the US and Scotland.

Having been a member of the 100 Kaba Bagpipes ensemble since the early days of its existence, and following a long period as bagpipe tutor with the Orpheus ensemble, Kostadin Ilchev is the leader of the 101 Kaba Bagpipes band that he and a bunch of like-minded enthusiasts founded in 2004. He regards as his greatest achievement the fact that thousands of children and young people have studied at his schools. At present, Kostadin continues to work with beginners from Smolyan and the nearby villages. To his graduated disciples, he is a second to none music master and a very special mentor. For all the different careers they may pursue as doctors, artists or lawyers, whether in Bulgaria or abroad, they remain intrinsically linked to the bagpipe. Ilchev has also taught some of the children of his pupils. They are the ones that make up his extended family.

Currently Kostadin Ilchev spends a great deal of his time with the Apostol Kisyov Children's Bagpipe Band at the Hristo Botev 1871 Chitalishte in Smolyan. During the 2018-19 academic year, some 110 children received train-

не на женски гайдарски състав, част от оркестъра „101 каба-гайди“. Сред първите изяви на формацията е участието им в Европейската нощ на музеите в РИМ „Стою Шишков“ – Смолян (18.05.2019). То е включено в концерта „Фолклорни звезди в нощта на музеите“, където редом се изявяват рогонски певци, инструменталисти, танцьори и разказвачи.

За постиженията си като гайдар Костадин Илчев има своеобразна оценъчна скала. За важни стъпки смята срещата с Апостол Кисъев и включването му в ансамбъл „100 каба-гайди“. Участието му във всеки един от Роженските събори – от 1962 г. до 2019 г., той осмисля като изкачени планини, от които рукуват гайдите и заливат с божествените си звуци просторите – неповторимо преживяване и за изпълнители, и за публика. В личен план преломен за Костадин Илчев е съборът на Рожен през 1978 г., когато повежда на голямата сцена над сто гайдарчета, за да се сътвори „второто чудо

ing with the band. The youngest was a 6 year-old, and the oldest were a bunch of 12th-graders. Kostadin's granddaughter is among his girls trainees.

His latest idea was to put together an all-women's bagpipe ensemble as part of the 101 Kaba Bagpipes orchestra. Among the first public appearances of the new formation was its performance at the European Museum Night Gala held in the Stoyu Shishkov Regional Museum of History in Smolyan (May 18, 2019) as part of the Folklore Stars in the Museum Night concert with Rhodope singers, players, dancers and story tellers.

Kostadin Ilchev uses an original rating system of his own design to grade his accomplishments as a bagpipe player and maker. The most important steps in his life, according to that rating scale, were meeting Apostol Kisyov and joining the 100 Kaba Bagpipes band. He evaluates his annual performances at the Rozhen Folklore Festivals between 1962 and 2019 as a series of climbed mountain peaks echoing the divine sounds of countless bagpipes,

Костадин Илчев и гайдари от оркестър „101 каба-гайди“, Събор на Рожен, Смолян, 2019 г.

Kostadin Ilchev with players from the 101 Kaba Bagpipes Orchestra, The Rozhen Folklore Festival, Smolyan district, 2019

Архив на РИМ – Смолян / Archive of the Regional History Museum, Smolyan

pouring down the slopes, flooding the pristine infinity of the valleys in an incredible experience for both players and audiences. On a personal note, the turning point for Ilchev was the Rozhen Festival of 1978, when he brought onto the great stage over 100 young bagpipe players, thus

на Рожен” – гайдарско изпълнение на 330 каба-гайдари. Участията в чужбина са голямо предизвикателство според него – българската публика обича гайдата, но да изправиш на крака зали в Германия, Дагестан, Китай, САЩ, в Гърция – по време на Летните олимпийски игри, Полша, Франция, Португалия, Украйна, Македония, Албания, това е по-трудно за постигане признание.

В търсене на нови таланти и нови пространства за рогонското гайдарство, Костадин Илчев подкрепя инициативата и участва в провеждането на „Международно гайдарско надсвирване” в Гела. Това е своеобразен център на рогонското гайдарство, с най-много известни гайдари и с изкусни майстори на каба-гайди. Като ученик и последовател на делото на Апостол Кисюв презгръща идеята на читалището в родното село да се организира събор-надсвирване в памет на Апостол Кисюв в Стойките. Лично повежда десетките свирци от Рогоните, за да сътворят поредното „чудо” с автентичното свирене и майсторско владеене на каба-гайдата.

Макар през годините да постига успешен музикален съпровод на най-известни рогонски изпълнители, да има индивидуални изяви на престижни концерти в страната и чужбина, Костадин Илчев се чувства най-самоуверен в гайдарски състави. Вероятно това се дължи на таланта му да обучава и да сплотява около себе си гайдари, с които заедно да усъвършенстват уменията си и да покажат силата на рогонската музика. Така се стига до покана от фондация „Изкуството да живееш” за организиране на състав от стотици гайди за участие в рекорд на ГИНЕС, в опит да се подобри рекордът, поставен от 240 шотландски гайди.

Зад гърба му е стародавната традиция да свирят и отсвирват овчарските гайди на планината при заминаване и връщане на стадата от Беломорието (крайбрежието на Егейско море, Гърция), магията на десетките гайди, огласяли в синхрон големи летни събори като Роженския на Св. Пантелеймон или Илингенския край с. Гела. Мислено с него е първият му наставник Апостол Кисюв, повел през 1961 г. към Роженските поляни 103 гайдари, събрани отблизо и далече, сплотени като оркестър за два дни. На 16 май 2012 г. в зала 1 на НДК Костадин Илчев организира и мотивира да свирят в синхрон 333 гайдари, на възраст от 7 до 80 години, сред които и жени. Те покоряват и жури, и хилядната публика с

creating the ‘second Rozhen miracle’, a mega performance by a total of 330 bagpipers. His overseas appearances have also been a major challenge for him. Bulgarian audiences love the bagpipe, but getting standing ovations in concert halls in Germany, Dagestan, China, the United States, Greece (during the 2004 Summer Olympics), Poland, France, Portugal, Ukraine, Macedonia and Albania is an accomplishment of a different magnitude.

In his quest for fresh talent and new opportunities for the original Rhodope bagpiping, Kostadin Ilchev supported the initiative and took part in the International Bagpipe Play-Off in the village of Gela. The village is known as the unofficial capital of the Rhodope bagpipe, having produced the largest number of famous bagpipers and skilled kaba bagpipe makers. As a disciple and follower of Apostol Kisyov, he embraced the idea of holding a bagpipe playing contest and festival at Stoikite, Kisyov’s home village, and personally led scores of players from all over the Rhodope mountains for the latest ‘miracle’ of authentic playing and mastery of the kaba bagpipe.

Though over the years he has performed as a sought after accompanist for the most famous Rhodope singers, and has many individual appearances in Bulgaria and overseas, Ilchev feels most confident in an all-bagpipe band. This is perhaps owing to his ability to bring together and train bagpipers by showing them the magic power of the Rhodope music. This ability led to receiving an invitation from the Art of Living Foundation for organizing an ensemble of several hundred bagpipers in an attempt to break the Guinness Book world record set by 240 Scottish bagpipers. He has under his belt a recreation of the ancient tradition of shepherds’ bagpipes marking the departure and return of the huge flocks of sheep from winter grazing along the coasts of the Aegean, the magic of the scores of bagpipes playing together at the major summer festivals at Rozhen on the day of St. Panteleimon and at Gela in St. Slijah Day. In his thoughts, he is still with his first mentor Apostol Kisyov, who led to the Rozhen meadows 103 bagpipers from near and far to play as a coherent orchestra for two whole days in 1961. On May 16, 2012, Kostadin Ilchev organized 333 bagpipers aged 7 through 80, many of them girls and women, to play in synch at Hall No. 1 of the National Palace of Culture in Sofia, captivating the thousands-strong audience and the panel of judges with their rendition of 8 separate tunes. On June 19, 2012, he received his coveted Guinness Book certificate, which is now kept safe at his home.

His long-standing persistence and stamina, his thorough devotion to the safeguarding, conservation, pro-

изпълнението на осем различни мелодии. На 19 юни 2012 г. е получен сертификатът с признат рекорд от ГИНЕС, който се съхранява в семейството му.

Дългогодишната последователност и енергичност на К. Илчев в работата му, неговата всеотдайност за опазване, съхраняване, популяризиране и предаване на младото поколение на рогонската музикална традиция, както и неговата готовност с усмивка и широко сърце да гари публиката със своя и на възпитаниците си талант, са оценявани многократно. Той е удостоен с десетки престижни отличия и награди, сред които са високото отличие от системата на образованието – Почетното отличие „Неофит Рилски” (2000 г.), Златната значка от съюза на българските музикални и танцови дейци (1995 г.), званието „Почетен гражданин на град Смолян” (2013 г.) и вписването в Националната представителна листа „Живи човешки съкровища – България 2016”.

През 2018 г. смолянската общественост подобаващо отбеляза 70-годишнината на Костадин Илчев с редица културни събития, почит към неговите таланти и триумф на гайдарството в Рогоните. Регионалният исторически музей в Смолян представи изложбата „Костадин Илчев – гайдарят, учителят, майсторът”, със знака на Европейска година на културното наследство. Неин автор е етнологката Ваня Йорданова. Излезе и биографичната книга „Костадин Илчев. Думай, гайдо, думай и раздумвай!” на фолклористката Руска Главчева. Читалище „Христо Ботев – 1871” организира юбилеен концерт.

Днес Костадин Илчев намира живота си изпълнен със смисъл и продължава мисията си да популяризира рогонската каба-гайда. Това го крепи, както и благодарността в очите на стотиците деца, трайната признателност на учениците, останали влюбени в музиката на гайдата и готови при повик на учителя да сътворят отново и отново „чудото на Рогоната” – оркестър от 200-300-400 каба-гайди.

motion and transmission to the next generations of the Rhodope music tradition, as well as his readiness to devote his talent to the audiences and to his disciples, have been appreciated countless times. He is a laureate of scores of prestigious awards and distinctions: among which is the highest honor in the Bulgarian education system, the Neofit Rilski Honorary Diploma (2000), the Gold Badge of the Union of Bulgarian Musicians and Dancers (1995), the title of Honorary Citizen of Smolyan (2013) and his inscription in the National Representative List of ‘Living Human Treasures – Bulgaria 2016’.

In 2018, Smolyan marked befittingly Kostadin Ilchev’s 70th anniversary with a series of cultural events, paying a deserved tribute to his many talents and giving him credit for the triumph of the art of the Rhodope bagpipe. The Regional History Museum in Smolyan staged the exhibition ‘Kostadin Ilchev: The Bagpiper, The Teacher and The Master Craftsman’, bearing the logo of the European Year of Cultural Heritage. The exhibition was curated by the ethnologist Vanya Yordanova. Ilchev’s biography by the folklore scholar Ruska Glavcheva was published under the title ‘Kostadin Ilchev: Talk, O Bagpipe, Talk and Tell Me a Story’. The Hristo Botev 1871 Chitalishte organized a concert dedicated to his jubilee.

Today Kostadin Ilchev sees his life full of meaning and purpose by continuing to fulfil his mission of promoting the Rhodope kaba bagpipe. He sees the gratitude and the appreciation in the eyes of his disciples, who are ready to respond to their Master’s beck and form yet another ‘Rhodope miracle’ – an orchestra of 300, 400 or 500 kaba bagpipe players.

Двоен портрет на фона на нематериалното културно наследство в Украйна

A Double Portrait against the Background of the Intangible Cultural Heritage in Ukraine

Валентина Демян, Украйна / Valentyna Demian, Ukraine

Нямам никакви съмнения към кого да се обърна за откриването на „портретната галерия“ на украинците, отгали живота си на опазване на нематериалното културно наследство. На първо място бих желала да нарисувам един работен портрет на Йевхен Шевченко, председателя на Националното сдружение на майсторите на традиционни художествени занаяти в Украйна. Посещавайки различни събития, организирани от Сдружението, аз често съм се удивлявала на енергията, страстта и усърдието на този човек. След петминутен разговор с него, тази сила и страст, тази любов към традиционното народно изкуство и живата култура на Украйна се предават на събеседника. И внезапно човек разбира, че е лудо влюбен в народното изкуство, че е изумен от степената, до която този човек е посветил живота си, дарил цялото си време, умения и знания, на неговото изучаване. Явно той е пътувал до всички кътчета на Украйна, за да се запознае с всеки занаятчия, независимо мъж или жена, и може да разкаже много за тяхното творчество.

Шевченко бе един от основателите на Националното сдружение на майсторите на традиционни художествени занаяти през 1990 г. „Това беше много преди приемането на Конвенцията на ЮНЕСКО за нематериалното културно наследство – казва Йевхен Шевченко, – но ние искаме да обединим усилията си в изучаване, опазване и популяризиране на живата култура. И бяхме разбрали, че за да развиваме нашето фолклорно изкуство, трябва да привлечем различни организации, пряко или непряко свързани с кул-

I haven't got any second thoughts about my choice of an expert to be presented in the "Portrait Gallery" of the Ukrainian Intangible Cultural Heritage Safeguarding. Yevhen Shevchenko, the Head of the National Union of Folk Art Masters of Ukraine, is an epitome of energy, passion and diligence. His professional dedication to the living culture makes you fall in love in folk art in no time. Donating his time, skills and knowledge, Mr Shevchenko has traveled to all corners of Ukraine, and he is familiar with the achievements of all native artists.

As one of the founders of the National Union of Folk Art Masters of Ukraine, Yevhen Shevchenko states that, "We have to unite efforts in researching, safeguarding and promoting the living culture. The development of folk art needs different organizations, directly or indirectly related to the cultural heritage and its safeguarding. That is why the founders of the Union are the Ministry of Culture, the Ministry of Local Industries, the Ministry of Forestry, Ukrainian Trade Unions, Maxim Rylsky Institute of Art Studies, Folklore and Ethnology, the Artists' Union of Ukraine and the Ukrainian Society for Historical and Cultural Monuments Protection".

According to Oleksandr Fedoruk, Doctor of Fine Arts and Academician of the National Academy of Arts of Ukraine, one of Mr Shevchenko's extraordinary merits is his contribution to the magazine "Folk Art". It reflects the work of Intangible Cultural Heritage (living culture) bearers – masters and practitioners, – as well as the opinions of researchers, scientists and art critics in the communicative field of living culture and intangible cultural heritage. Mr Fedoruk adds that the Union of Folk Art Masters of Ukraine has become a place where "popular creative aestheticism" dominates, where masters, researchers and scientists work in an artistic atmosphere while exchanging professional ideas and advice.

Mr Shevchenko has always paid a special attention

турното наследство и неговото опазване. Ето защо основатели на Сдружението станаха Министерството на културата, Министерството на местните промишлености, Министерството на горското стопанство, Профсъюзите на Украйна, Институтът по изкуствоведчески науки, фолклор и етнология „Максим Рилски“, Съюзът на украинските художници, Украинското дружество за опазване на историческите и културни паметници.“

Както казва Олександр Федорук, доктор на изящните изкуства и член на Националната академия на изкуствата на Украйна, една от заслугите на Йевхен Шевченко като човек, осъзнал стойността на опазването на живата култура и търсещ начини за нейното популяризиране в различни кръгове, е дейността му в сп. „Фолклорно изкуство“. Това издание обединява носителите на нематериалното културно наследство (живата култура) – майстори и практикуващи специалисти: изследователи, учени, художествени критици – в една платформа, където темата на живата култура, на нематериалното културно наследство определя начина на общуване между тях.

Националното сдружение на майсторите на традиционни художествени занаяти в Украйна, оглавявано от Йевхен Шевченко, се е превърнало в място, където (по думите на Олександр Федорук), доминира „народната творческа естетика“, където майстори, изследователи и учени работят редом един с друг. Й. Шевченко е култивирал една творческа атмосфера и платформа, където всеки може да открие онава, което желае: съвети, дискусии по наболели и важни въпроси, творчески обмен, изложби, изследователски проекти и т.н.

Специално внимание Сдружението обръща на работата с децата. И тук, по мое мнение, най-пълно се проявява мъдростта на г-н Шевченко. Усещайки предизвикателствата на времето, разбирайки начина, по който днешното социално развитие се основава на нови технологии, осъзнавайки важността на тези технологии за привличане на младото поколение

to the work with children. Understanding the challenges of time and the importance of new technologies in promoting creativeness and self-realization among younger generations, he encouraged and contributed to the organization of special master classes of well-known artisans. The interest is high – children are eager to learn and take part in the folk art contests.

Y. Shevchenko considers the educational efforts of transferring knowledge and skills from master to apprentice as an important opportunity for learning and inspiration. Master classes and practical lessons show the essence of crafts and reveal the importance of knowledge. Two recent events, supported by the National Union of Folk-Art Masters of Ukraine, should be mentioned: the Master Class on Modeling the Child's Toy "Penny Whistle" in kindergarten #374 in Kyiv, and the exhibition "From Master to Apprentice" at the Union. The exhibition showed the creative work of the children at the Studio for Decorative Painting at the Kyiv Palace for Children and Youth. Olha Shynkarenko, a professional pedagogue and a member of the National Union of Folk Art Masters of Ukraine, has been successfully managing the studio for more than twenty years.. The exposition presented children's works using the technique "Decorative Painting" where sun, bright colors and joy dominate.

Yevhen Shevchenko's creativity reflected in his extensive research work. He goes often on expeditions all over the country. One of his recent trips was a journey to Zaporizka region and the island Khortytsia. As a result, he produced a remarkable collection of photo images capturing the miracle of native masters' work.

Йевхен Шевченко, председателя на Националното сдружение на майсторите на традиционни художествени занаяти в Украйна, изложба „От майстора до чирака“, Киев, 2019 г.

Yevhen Shevchenko, head of the National Union of Folk-Art Masters of Ukraine, exhibition "From Master to Apprentice", Kiev, 2019

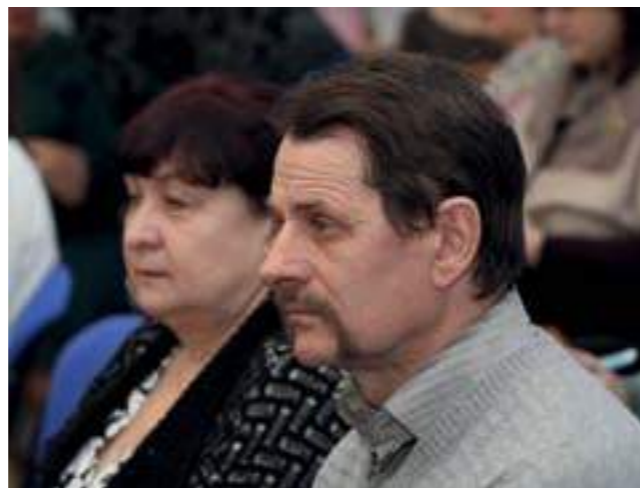
© Демокрация чрез култура / Democracy through Culture

с възможностите, които предлагат за творческа реализация, председателят на Сдружението прави всичко по силите си, за да направи майсторските класове на известни занаятчии подходящи и достъпни за децата чрез техните приложни подходи и средства. По правило, веднъж записали се в такива майсторски класове, участниците искат да се връщат отново и отново. Не по-малко интересни форми за реализация на младите творци са художествените състезания за деца, на които те изразяват с рисунки разбирането си за определени образци на фолклорното изкуство, или различните изследователски проекти, чрез които откриват живата култура в своите семейства и общностите, в които живеят.

Затова не е изненадващо, че една от основните цели на Сдружението, според Й. Шевченко, са образователните усилия, т.е. привличането на майсторите, които желаят, умеят и – което е най-важно – разбират важността на предаване на знанията и уменията от майстор на чирак. Това дава възможност на децата да осъзнаят важността на нематериалното културно наследство. Чрез майсторски класове и специални уроци в училищата, майсторите на традиционните художествени занаяти, вдъхновени от Йевхен Шевченко, демонстрират основни занаятчийски умения, като наред с това разкриват важността на познанието за околния свят.

Следва да бъдат споменати по-конкретно две неотдавнашни събития, организирани с подкрепата на Националното сдружение на майсторите на традиционни художествени занаяти: майсторския клас по изработване на детската играчка-музикален инструмент „пищялка“ в Детска градина № 374 в Киев и изложбата „От майстора до чирака“, организирана в салоните на Сдружението. Въпросната изложба е резултат от творческите усилия на курсистите от Ателието по приложна живопис към Двореца на децата и младежта в Киев. Вече над 20 години управител на Ателието е Олга Шинхаренко, професионален педагог и член на Националното сдружение на майсторите на традиционни худо-

Володимир Кравченко на международния семинар „Прилагане на Конвенцията на ЮНЕСКО от 2003 г. на национално равнище“, Днипро, 2018 г.

Volodymyr Kravchenko at the International workshop “Implementation of UNESCO Convention 2003 at the national level”, Dnipro, 2018

© Демокрация чрез култура / Democracy through Culture

It is perhaps the intangible Cultural Heritageest photo archive describing the creative life of modern folk art masters in Ukraine.

The activity of the Union is aimed at showing that it's impossible to hide life in a museum. The heritage is alive, breathing and constantly developing by changing colors and shapes. Undoubtedly, we all have the opportunity to acquire everyday knowledge and skills from our teachers and parents, and gratefully transfer them to the next generations.

Yevhen Shevchenko has based his activities on the following UNESCO Convention 2003 conception: “Communities, in particular indigenous communities, groups and in some cases individuals, play an important role in the production, safeguarding, maintenance and recreation of the intangible cultural heritage. They encourage and promote in their own way both cultural diversity and human creativity”. Therefore, his strategy of Union's activities aims at bringing together creative young people and masters of the older generations. Having this in mind, the Union of Folk Art Masters has launched a set of plein-air in different regions of Ukraine, as well as Symposiums of Folk Art on creating conditions for artistic development through focusing on personal work. These forums share information on masters' experience all over the country.

The second participant in our double portrait is Volodymyr Kravchenko, a bearer, active safeguard and en-

жествени занаяти в Украйна. Изложбата представя детски творби, изработени с техниката „декоративна живопис“, богати на слънце, колорит и радост.

Йевхен Шевченко е творческа личност, която извършва и широка изследователска работа, включваща множество теренни експедиции в Украйна. Едно негово неотдавнашно пътуване беше до остров Хортиця, Запорижска област. Ненадминат художник-фотограф, Шевченко е автор на сборник от фотоизображения, уловили чудото на творческия процес на майстора-занаятчия. Понастоящем това е може би най-богатият фотоархив, документиращ творчеството на съвременните майстори на традиционни художествени занаяти в Украйна. Да повишавам ролята на живото културно наследство – с тези думи Йевхен Шевченко описва своето творческо кредо. Ето защо дейността на Сдружението е насочена към това да демонстрира, че е невъзможно животът да бъде държан в музей, нематериалното културно наследство да бъде затворено между стените на изложбени-те зали. Наследството е живо, то бушува около нас, променя формите и цветовете си, развива се. То е пространството, в което можем да реализираме познанията, получени от нашите учители и родители, да ги опазим и предадем на следващите поколения.

Изхождайки от разбирането, че човекът е най-голямата ценност на този свят, Йевхен Шевченко основава своята дейност на концепцията, дефинирана в Конвенцията на ЮНЕСКО от 2003 г.: да „осъзнава, че обществото и по-специално коренните общности и групи, а в някои случаи и отделни лица, играят важна роля в процеса на създаване, опазване, съхраняване и пресъздаване на нематериалното културно наследство, като способстват за обогатяване на културното разнообразие и насърчават човешкото творчество“. Така стратегията, определяща дейността на Сдружението, е насочена към събиране на едно място на млади хора и майстори от старото и средното поколение. С оглед постигането на тази цел, Сдружението

thusiastic promoter of the Intangible Cultural Heritage element inscribed on the UNESCO List of Intangible Cultural Heritage in Need of Urgent Safeguarding in 2016. I had the opportunity to meet Mr Kravchenko during the five day training organized by the Regional Centre for the Safeguarding of Intangible Cultural Heritage in South-Eastern Europe under the auspices of UNESCO (Sofia) in collaboration with the Development Centre “Democracy through Culture” (Kyiv). He told me about his 1984 idea to bring together like-minded individuals for the amateur folk ensemble “Pershotsvit” (Primrose). Long before the inscription of Cossack songs on the National Intangible Cultural Heritage Register and on the UNESCO List, Mr Kravchenko was eager to study and preserve the unique local culture. Today, this cultural phenomenon unites representatives of living culture and inspires cultural workers, researchers, young people and art associations.

Mr Kravchenko participated in the international training for the Convention 2003 implementation in the city of Dnipro (former Dnipropetrovsk). According to him: “It was like a breath of fresh air and, at the same time, a very good indicator that I am moving in the right direction. It helped me run through my activity and carry out a self-evaluation”.

His long-term work with singing groups resulted in a folk songs collection with 200 samples of different genres of historic, Cossack, domestic and humorous songs. The amateur ensemble “Pershotsvit” joins together Intangible Cultural Heritage bearers from the village of Kocherezhky, a group of elderly people representing local culture. After the inscription of “Cossack songs” on the UNESCO List, the key objective of V. Kravchenko and the singing ensemble is not only to promote the culture of the village of Kocherezhky, but to inspire new researchers and young and creative people for developing and safeguarding the living tradition. Meetings with young researchers from the Laboratory for Folklore and Ethnography of Dnipropetrovsk Music Academy are held regularly along with educational expeditions to the village.

Mr Kravchenko and the ensemble “Pershotsvit” have strived for sharing knowledge through festivals, creative meetings, conferences, seminars and informal discussions with colleagues. The ensemble has taken part in the well-known performances in Kyiv, Dnipro, Rivne, Verkhniodniprovsk and in concerts and creative reports of the Dnipropetrovsk region within the frames of All-Ukrainian Reviews of Folk Art. The focus was on

на майсторите на традиционни художествени занаяти иницира провеждането на пленери в различни региони на Украйна, както и на Симпозиум по фолклорно изкуство, предназначени да създават условия за художествено развитие чрез фокусиране върху личното творчество. Тези колективни изяви са възможност за споделяне на информацията относно опита на майсторите от цяла Украйна.

Втората част от двойния портрет е историята на един носител, активен пазител и популяризатор на елемент на нематериалното културно наследство, включен през 2016 г. в Списъка на ЮНЕСКО на нематериалното културно наследство, нуждаещо се от спешна помощ за неговото опазване. Става дума за „Казашки песни от региона на Днепропетровск“ и за Володимир Кравченко – изследовател, организатор и изпълнител от село Кочережки, Днепропетровска област.

Имах възможност да общувам с г-н Кравченко по време на едно петдневно обучение, организирано от Регионалния център за опазване на нематериалното културно наследство в Югоизточна Европа под егидата на ЮНЕСКО (София) в сътрудничество с Центъра за развитие „Демокрация чрез култура“ (Киев). Той ми разказа как през 1984 г. събрал съмишленици и заедно създали любителския фолклорен ансамбъл „Першоцвит“ (Иглика). Така дълго преди казашките песни да бъдат включени в националния списък на нематериално културно наследство и този на ЮНЕСКО, той си е поставил за цел да изучи и съхрани уникалната култура на общността, където е живял и работил, събирайки за целта в групата си хора, на които това не било безразлично. Днес този културен проект обединява представители на живата култура, вдъхновява културни работници, изследователи, млади хора, изучаващи наследството, творчески съюзи.

В отговор на въпроса ми за сегашните му желания, той без колебание каза, че най-вече се стреми да развие този елемент на нематериално културно наследство, осигурявайки неговата

Cossack songs from Zaporizhzhia and Central Ukraine, popular Cossack songs in the villages of Kocherezhky, Zholobok and some neighboring ones (MezhyrIntangible Cultural Heritage, Viazivok, Bulakhivka and Vasylivka).

V. Kravchenko expressed his view on the important work with young people and their participation in festivals like “Cossack songs of Dnipropetrovsk region” (village of Bohuslav), “Pearl of Step” (settlement of Mezho-va), All – Ukrainian festival “Protection at Khortytsia” (city of Zaporizhzhia) and others: “Our work with young people is of special significance and I am very thankful to Anita Vaivade and Saša Srećković for their kind help at the international workshop. They answered all my questions in detail and explained the importance of formal and informal education”.

Besides active cooperation with schools, colleges, universities and music academies, Volodymyr Kravchenko carries out informal educational meetings with children, teenagers and young people at the communal culture establishment “People’s House of Kocherezhky”. It provides great opportunities for informally acquired knowledge and exchange of different aspects of the living culture .

Acknowledgement: Oleksandr Butsenko for the creative assistance, the Union of Folk Art Masters of Ukraine and Dnipropetrovsk Regional Council for the provided information.

Фолклорен ансамбъл „Першоцвит“, Днипро, 2017 г.

Folk ensemble “Pershotsvit”, Dnipro, 2017

© Отдел за културата, Областна администрация
Днипро / Department for Culture, Dnipropetrovsk Region State
Administration

та жизненост. Именно това е била и причината за участието му в международното обучение по прилагане на Конвенцията от 2003 г., проведено в град Днипро (бивш Днепронетровск): да научи повече за средствата, които могат да се използват. „За мен това беше като глътка свеж въздух – казва той, – а в същото време, и достатъчно добър знак, че се движа в правилната посока; така мога да си направя самооценка и да коригирам дейността си.“

Дългогодишната му работа с певческа група е довела до попълването на колекцията му от народни песни с 200 образци от различни жанрове: исторически, казашки, битови, сатирични. Любителският вокален ансамбъл „Першоцвит“ обединява носители на нематериално културно наследство от село Кочережки – група възрастни хора, свикнали да си пеят заедно и представляващи местната култура. След вписването на „Казашки песни“ в списъка на ЮНЕСКО, основна цел на В. Кравченко и певческия ансамбъл е не само да популяризират културата на село Кочережки, но и да вдъхновяват нови поколения изследователи и привличат млади хора с творчески способности за каузата на развитие и опазване на живата традиция. За тази цел, редовно се провеждат срещи с млади учени-изследователи от Катедрата по фолклор и етнография при Днепропетровската музикална академия, наред със студентски експедиции до селото и срещи с ансамбъл „Першоцвит“.

През годините, В. Кравченко и ансамбъл „Першовит“ са се стремили да споделят знания за живото наследство на общността чрез организиране на фестивали, творчески срещи, конференции, семинари, чрез неформално общуване с колеги. Ансамбълът придобива известност с участието си в представления в Киев, Днипро, Ривне, Верхниднiproвск, чрез концерти, както и от медийни публикации за участници от Днепропетровска област във Всеукраинските прегледи на фолклорното изкуство. Където и да се появят, певците пресъздават песни, наследени от техните създатели и оригинални изпълнители – казаците преселници от Запорожие и

Седмица на традиционните занаяти, РЕМ Пловдив, 2019 г.

Traditional crafts week, REM Plovdiv, 2019

© Регионален център под егидата на ЮНЕСКО - София /
Regional Centre under the Auspices of UNESCO - Sofia

Централна Украйна, песни от района около Кочережки, Жолобок и съседните села, както и такива с преобладаващо население от казашки произход: Межирич, Вязивок, Булахивка и Василивка.

Понякога се е случвало след някой семинар да запитам В. Кравченко дали работата му се е променила и как. Той ми отговаря, че продължават да работят с млади хора, популяризирайки културното наследство чрез участия във фестивали като „Казашки песни от Днепропетровска област“ (в село Бохуслав), „Бисерна стъпка“ (селище Межова), Всеукраинският фестивал „Света Закрилница на Хортиця“ (град Запорожие) и други.

„Работата с младите хора е най-важното направление понастоящем – казва Володимир Кравченко. – Ето защо аз съм много благодарен на Анита Вайваге и Саша Сречкович за особено внимание, което ми отделиха на международния семинар. Те отговориха на всичките ми въпроси и ми обясниха важността на формалното и неформално образование.“

Наред с активното сътрудничество с училци, колежи, университети и музикални академии, Володимир Кравченко провежда неформални образователни срещи с деца, юноши и млади хора в общинския културен център „Народен дом на Кочережки“. Това му дава възможност да прояви повече вътрешна свобода, привличайки младите хора за развитие на живата култура на селото.

Благодарности на: Олександр Буценко за творческото съдействие; Националното сдружение на майсторите на традиционни художествени занаяти в Украйна и Днепропетровския областен съвет за предоставената информация.

Седмица на традиционните занаяти, РЕМ Пловдив, 2019 г.

Traditional crafts week, REM Plovdiv, 2019

© Регионален център под егидата на ЮНЕСКО - София /
Regional Centre under the Auspices of UNESCO - Sofia

Да откриеш богатото нематериално културно наследство на Република Молдова

Discovering the Intangible Cultural Heritage of the Republic of Moldova

Андрей Прохин, Молдова / Andrei Prohin, Moldova

Заедно с много други държави от Югоизточна Европа, през 2006 г. Република Молдова ратифицира Конвенцията на ЮНЕСКО за опазване на нематериалното културно наследство. С тази стъпка ние отбелязахме нов важен етап в преосмислянето на културното ни наследство. Оттогава хората дискутират все по-често важността на съхранението на културното наследство, неговото значение за етническата и културната ни идентичност, нашия дълг да изучаваме и ценим ценностите, наследени от предците ни... Самата дума „опазване“ (*safeguarding*) е неологизъм в езика ни. Често тя се използва в значението „пазя, съхранявам“ културна ценност. В случая на елементите на нематериалното културно наследство, с термина „опазване“ се обозначават дейностите, предприети за осигуряване на жизнеността и активността в социалните практики на набора от познания, занаяти, фолклорни празници, обичаи и институции.

Един обобщен, макар и неизчерпателен образ на нашето живо културно наследство предлага *Националният регистър на нематериалното културно наследство в Република Молдова*, том А (Чишинау, 2012). Томът съдържа 510 елемента, разпределени в 9 тематични раздела, съответстващи на видовете нематериалното културно наследство по смисъла на Конвенцията от 2003 г.: „Традиции и изразни средства на устното творчество, при които езикът и словото са основно средство за културно изразяване“ (Глава I); „Традиции и изразни средства на музикалното изкуство и практика“ (Глава II); „Традиции и изразни средства на хореографското изкуство и практика“ (Глава III); „Традиционни музикални инструменти“ (Глава IV); „Празници, обреди и оби-

Along with a lot of other states from South-East Europe, the Republic of Moldova ratified the UNESCO Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage in 2006. This step marked a new and important stage in reconsidering our cultural heritage. People started to actively discuss the importance of preserving the living heritage, its significance for the ethnic and cultural identity, our duty to learn and cherish the values of our ancestors. *Safeguarding* is a neologism that entered the public discourse after the ratification of the 2003 Convention. The word is often used as a synonym to “keep and preserve a cultural property”. In the case of Intangible Cultural Heritage elements, *safeguarding* designates the actions undertaken to keep alive and active a whole range of knowledge, crafts, feasts, customs and institutions.

The National Inventory of the Intangible Cultural Heritage of the Republic of Moldova, vol. A (Chişinău, 2012) offers a general image of our living cultural heritage. The volume comprises 510 elements in 9 topic chapters, according to the varieties of Intangible Cultural Heritage in the 2003 Convention: “Traditions and expressions of verbal art, having language and word meaning as a main vehicle for cultural expression” (Chap. I), “Traditions and expressions of the musical art or practice” (Chap. II), “Traditions and expressions of the choreographic art or practice” (Chap. III), “Traditional musical instruments” (Chap. IV), “Celebrations, customs and rites” (Chap. V), “Knowledge, practices, representations and symbols about man, nature and cosmos” (Chap. VI), “Knowledge in traditional alimentation” (Chap. VII), “Techniques and skills concerning traditional crafts” (Chap. VIII), “Traditional institutions, kinship, forms of association” (Chap. IX). The adjective

чаи“ (Глава V); „Знания, практики, изразни средства и символи, свързани с човека, природата и космоса“ (Глава VI); „Знания, свързани с традиционното хранене“ (Глава VII); „Техники и умения, свързани с традиционните занаяти“ (Глава VIII); и „Традиционни институции, роднински връзки, форми на сдружаване“ (Глава IX).

Прилагателното „традиционен“ (*traditional*), което се среща в заглавието и в наименованията на няколко глави от Регистъра, предполага, че нематериалното културно наследство включва произведения на традиционната, селска общност, които се предават устно от поколение на поколение, за да поддържат жизнеността си до ден днешен. За да илюстрираме живите елементи на нематериалното културно наследство в Молдова, ще цитираме по един от всяка глава на Регистъра: „Репертоар от приказки (за животни, фантастични или повествователни), заедно с регионалните наименования, които им се дават“ (I.1); „Коледни песни, изпълнявани от деца на Бъдни вечер и Колега [...] Детски песни, изпълнявани при шествия с Колег-

traditional, encountered in the title of several chapters of the Inventory, suggests that the Intangible Cultural Heritage comprises creations of the traditional village society, that are orally transmitted from one generation to another, maintaining their viability up till now. In order to illustrate the living Intangible Cultural Heritage elements from Moldova, we shall cite one for each chapter of the Register: “Repertory of fairy tales (fantastic, novelistic or about animals) with the regional names attributed to them” (I.1), “Carols performed by children: on Christmas Eve or on Christmas day”, “Songs interpreted by children marching with a star” (II.1), the traditional dance “Fusul” (III.1), “Leaf” as a musical instrument (IV.1), “St. Andrew – Beginning of winter, with augural and premarital practices (guarding the garlic and similar ones)” (V.1, “Descvntatul (charms) as a complex of psycho-therapeutic methods, based on speech therapy with phyto-therapeutic, psycho-hypnotic (magic) and bioenergtical ways of healing” (VI.1), “Bread and bread recipes” (VII.1), “Knowledge of the properties of wood essence and its use, maintenance and preservation of wooden objects” (VIII.1), “Family together with

Изпълнители на коледни песни на Празника на коледарите — манастир Циганеци, Молдова, 2012 г.

Band of carollers at the Festival of Carols from the Țigănești Monastery, Moldova, 2012.

Сн.: Варвара Бузилъ / Ph.: Varvara Buzilă.

specific names for its members and the polite formulas used in communication” (IX.1). The Intangible Cultural Heritage elements from the first volume of the *Inven-*

на звезда“ (II.1); традиционният танц „Фусул“ (III.1); „Зеленият лист като музикален инструмент“ (IV.1); „Свети Андрей – начало на зимата, заедно с всичките гадателски и предбрачни практики, свързани с този ден (пазене на чесъна и др.)“ (V.1); „Баене против уроку (*Descvntatul*) – комплексна психотерапевтична форма, основана на речева терапия, която обединява в единна практика няколко метода на народната медицина: фитотерапевтичен, психо-хипнотичен (магия) и биоенергиен“ (VI.1); „Хляб и различни рецепти за приготвянето му, заедно със съответните пособия“ (VII.1); „Познания за свойствата на различните видове дървесина, тяхната употреба в изработването на предмети и дървени конструкции, както и поддръжката/съхранението на дървени предмети“ (VIII.1); „Семейството и различните наименования на роднински връзки, разглеждани в различните взаимоотношения помежду им, както и умалителните им форми, използвани при ежедневното общуване“ (IX.1).

Елементите на нематериалното културно наследство, включени в Първи том на Регистъра, са представителни за културата на румънската общност в Република Молдова. Вторият том (Б) ще включва елементи на останалите общности: украинци, руснаци, българи, гагаузи, евреи, цигани и пр.

До момента, в Представителния списък са включени три елемента от Република Молдова:

- *Мъжки групи коледари, ритуал* – съвместно досие, подадено от Румъния и Република Молдова. Ритуалът започва на Бъдни вечер, като групи момчета, младежи и мъже обикалят из селото и изпълняват коледни песни пред къщите на селяните, обявявайки Рождество Христово и пожелавайки на домакините здраве и благоденствие. Празникът може да трае от един до три дни, понякога и цели две седмици, до Богоявление.

Мъжкото групово пеене на коледни песни е най-богатата и сложна форма на обичая. Участвайки в него, момците от селото научават песенния репертоар и сценария за ритуала, като същевременно осмислят ценностите, предавани чрез него, поемат отговорности като членове на общността, а някои се подготвят и за женитба и семеен живот.

tory represent the culture of the Romanians from the Republic of Moldova. The second volume (B) of the edition includes elements belonging to other ethnic communities – Ukrainians, Russians, Bulgarians, Gagauz, Jews, Gypsies, etc.

Up till now, three elements from the Intangible Cultural Heritage of the Republic of Moldova have been inscribed in the *Representative List*:

- *Men’s Group Colindat, a Christmas Ritual*. It is a file submitted by Romania and the Republic of Moldova. On Christmas Eve children, youngsters and adults visit the houses of villagers and sing carols, announcing Our Lord’s Nativity and wishing the hosts good luck and welfare. The performance lasts one to three days, sometimes even two weeks until Epiphany. The group of young men sings the local repertoire of carols and performs a ritual scenario with Christmas customs. Assuming several traditions and responsibilities within the community, some of the lads prepare for their weddings and future family life.

- *Traditional Wall Carpet Craftsmanship in Romania*

Деца завръзват мартениците си в Националния етнографски и природонаучен музей, Кишинев, Молдова, 2019 г.

Children tie “mărțișor” to tree branches at the National Museum of Ethnography and Natural History, Chișinău, Moldova, 2019.

Сн.: Анатолий Василев / Ph.: Anatolii Vasiliev.

• *Изработване на традиционни стенни килими в Румъния и република Молдова* – досие, посветено на знанията и уменията за изработване на конкретен вид текстилен продукт, който заема централно място на стената в селския дом. В селското домакинство, изкуството на изработване на *scoarțe* (традиционен стенен килим) предполага няколко подготвителни етапа: изпирание и кардирание на вълната, предене, боядисване на преждата с растителни багрила, изтъкаване на килима върху стан. За всички тези операции се изискват дълбоки познания относно изходните материали (от растителен, животински и минерален произход), практически умения, способности за осмисляне на традициите, предавани от по-старите поколения, както и въображение и творчество. Експертите оценяват високо *scoarțe* като един от шедъврите на румънското фолклорно изкуство, отразяващо с мотивите на украсата си един митологично-поетичен мирозглед;

• *Културни практики, свързани с 1 март* – многонационална номинация, предложена от България, северна Македония, Република Молдова и Румъния. Елементът включва поверия и обредни практики, споделяни от няколко народа, населяващи Югоизточна Европа, свързани с идването на пролетта: почистване на дома и домакинството, запалване на обредни огньовете, изработване на амулети, които да пазят хората и животните по време на прехода от зима към лято, предсказване на времето и съдбата на човека за няколко месеца напред. Централно място в тази традиция заема амулетът, наречен мартеница (*mărțișor* на румънски). Изработва се от бял и червен конец, което символизира редуването на деня с нощта, на студено с топло, на старата с новата година. В представите на гревните хора, амулетът е притежавал магическа сила. Днес е по-скоро знак за групова идентичност, символизиращ солидарността на хиляди хора, запознати с обичая от детските си години.

Нематериалното културно наследство на Република Молдова включва също други живи елементи, играещи важна роля в предаването на знания и умения, наследени от миналите поколения, и в поддържане на социална сплотеност, които стимулират творческото начало и представляват по света

Великденски обреден хляб от село Минджур, Молдова, 2019 г.

Easter ritual bread from the village of Mingir, Moldova, 2019.

Сн.: Анатолий Василев / Ph.: Anatolii Vasiliev.

and the Republic of Moldova is dedicated to the knowledge and skills of making a specific kind of decorative fabric that occupies the central place on the wall in village houses. The art of making *scoarțe* (traditional wall carpets) includes washing and carding the wool, spinning, colouring the threads with natural dyes and weaving on loom. The craftsman needs a deep knowledge of the raw materials, lots of practical skills, the capacity to assimilate the traditions from older generations and individual creativity. Specialists highly appreciate *scoarțe* as one of the masterpieces of the Romanian folk art. Their ornamental motifs illustrate a mythopoeical worldview.

• *Cultural Practice Regarding 1st of March* is a multinational nomination file proposed by Bulgaria, Northern Macedonia, Republic of Moldova and Romania. The element comprises beliefs and practices shared by several peoples from South-East Europe, related to the coming of spring: cleaning the household, ritual fires, lucky charms for protecting people and animals, foretelling weather and luck. The central place in this tradition bears the amulet called *mărțișor* (in Romanian). It is made of a white and a red thread symbolizing day and night, cold and warmth, the old year and the

нашата културна идентичност. Регионални експерти и местни общности са на мнение, че в *Представителния списък* заслужават да бъдат включени и други живи елементи: техники на изработване на традиционни ризи с *altiță* (декоративни шевици на рамото), играта *oina*, обредните хлябове, хорото, традиционните сладкиши *plăcinte*.

Ратифицирането на Конвенцията от 2003 г. и глобалното признаване на опита на други държави в областта на опазване на тяхното нематериално културно наследство предизвикаха важна промяна във възгледите на експертите и обществото като цяло за важността на това наследство. Много човешки общности днес осъзнават по-добре своите културни особености и се научават да ги стопанисват в съответствие с международните стандарти. Процесът на съставяне на досиетата с номинации привлича експерти от различни институции, като ги ангажира в диалог с местните общности. Традиционната култура среща разбиране сред все повече хора като важен ресурс за всеобщото развитие на обществото.

Андрей Прохин, Национален етнографски и природонаучен музей, Чишинау, Република Молдова

new one. The amulet used to have a magical value and nowadays is an identity emblem for thousands of people familiar with the custom since childhood.

The Intangible Cultural Heritage of the Republic of Moldova comprises some other living elements that play an important role in the transmission of knowledge and abilities, in maintaining social cohesion, stimulating creativity and representing worldwide our cultural identity. Experts and local communities consider the following living elements as worthy of having a place in the *Representative List*: techniques of making a shirt with *altiță* (a stream of ornaments on the shoulder), the *oina* game, the ritual bread, the *hora* (a peasant dance), the *plăcinte* (traditional pies).

The ratification of the 2003 Convention and the gradual acknowledgment of the experience of other states in the field of safeguarding Intangible Cultural Heritage have brought an important shift in the attitudes towards cultural heritage. The local communities became really aware of their own cultural values and learned how to manage them according to the contemporary international standards. The process of drafting nomination files assembles experts from various institutions, engaging them in a dialogue with the communities. The traditional culture is understood and valued by more people as an important resource for the manifold development of society.

Андрей Прохин, Национален музей за етнография и естествена история, Чишинау, Република Молдова

„Куренти“ В сърцата: обичаят като част от нематериалното културно наследство

They Are True Kurenti Under Their Skin: as Part of the Intangible Cultural Heritage

Адела Пукл, Словения / Adela Pukl, Slovenia

Празничният обичай „Куренти обикалят от Врата на Врата“ бе един от първите елементи, включени в Националния регистър на нематериалното културно наследство от национално значение на Република Словения. В края на 2017 г. той бе вписан и в Представителния списък на ЮНЕСКО на нематериалното културно наследство на човечеството. По време на процедурите по вписването, участвалите професионалисти бяха изправени пред различни трудности и предизвикателства, пред капризите на политици и власти, и принудени да се преборят с един командно-административен подход „отгоре-надолу“, противоречащ на духа на Конвенцията от 2003 г. на ЮНЕСКО за опазване на нематериалното културно наследство, която поставя на първо място неговите носители – групи, общности и отделни лица, които опазват и предават това наследство от поколение на поколение.

Свързаният със Сирни Заговезни обичай „Куренти обикалят от Врата на Врата“ бе вписан в Националния регистър (наричан по-нататък за краткост „Регистъра“) на 26 април 2012 г. Като елемент на нематериалното културно наследство, той е описан накратко в Регистъра по следния начин: „Елементът „Куренти обикалят от Врата на Врата“ представлява обичай, изпълняван по Сирни Заговезни в околностите на градец Птуј на река Драва, както и в хълмистите области Халозе и Словенске Горице. Курентът е най-изявеният персонаж от ритуалите около Сирни Заговезни; според народното поверие, той прогонва зимата и възвестява настъпването на пролетта в страната.“ Независимо, че много куренти описват себе си като демони, прогонващи зимата и довеждащи пролетта, ние бяхме принудени под известен натиск да премахнем думата „демон“ от официалния текст, описващ обичая.

The Carnival custom “Door-to-door Rounds of Kurenti” was one of the first units inscribed in the national Register of the Intangible Cultural Heritage of Slovenia as intangible cultural heritage of national importance. At the end of 2017 it was inscribed on the UNESCO Representative List of Intangible Cultural Heritage of Humanity. The process faced some challenges and discussions on behalf of the authorities and the politicians, and a top down approach regarding the heritage bearers, which does not actually comply with the spirit of the UNESCO Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage.

Shrovetide custom Door-to-door Rounds of Kurenti, was inscribed in the national register (hereinafter Register) of the intangible cultural heritage on April 26, 2012. The element Door-to-door Rounds of Kurenti is shortly described in the Register as a Shrovetide custom on the Ptuj and Drava fields, in Haloze and Slovenske Gorice hills. According to popular beliefs, Kurenti chase the winter away and invite spring. Despite the fact that many Kurenti describe themselves as “demons chasing the winter away”, the word “demons” was skipped from the official text.

Texts submitted to the national Register have to follow certain structure related to the intangible cultural heritage in modern times. One of the conditions for a unit to be inscribed in the Register is its durability of presentation in a given community for the past 50 years. Initially, Kurenti was a part of a Shrovetide group of ploughmen. Some texts say that their individual door-to-door rounds probably started in the second half of the 19th century, or in some places only in the seventies of the last century.

According to a description from 1887, Kurenti from the Ptuj field looked as though “they had just escaped from the hell and made friends with Lucifer himself”. Aleš Gačnik explained in an interview that “Kurenti no

Текстовете на номинациите, представяни за вписване в Националния регистър, трябва да съблюдават определени структурни изисквания, задължени още с формирането на Регистъра, като основно ударение се поставя върху различните проявления на нематериалното културно наследство в модерната епоха. Един от критериите за вписване на елемент в Регистъра е продължителността на проявлението на въпросния елемент в дадена общност, и дали е присъствал непрекъснато или спорадично в течение на поне 50 години. Първоначално Курен-

longer compete in being ugly but in being beautiful”. The intangible heritage is subject to ever changing processes, and logically called living intangible heritage. In the case of Kurenti this finds expression in their appearance, in the participation of married men and children, of women who nowadays wear special attire, as well as in the performances outside the primary environment and during carnival season. Kurenti have been striving to look nicer – quite often resembling each other – since the sixties of the 20th century. They have been greatly influenced by Kurentovanje festival in Ptuj (called

Група празнично облечени орачи с курент, Мали Окич, 2012 г.

Group of carnival ploughmen with kurent, Mali Okič, 2012

Сн.: Муха Спичек, Архив на СЕМ / Ph.: Miha Špiček, SEM archive

тът е принадлежал към групата на орачите, излизали по Сирни Заговезни на работа в полето. Според някои източници, техните обиколки „от Врата на Врата“ по къщите на селото датират от втората половина на XIX в., а на някои места – едва от 70-те години на XX в.

За нас е важно в случая да проследим развитието на този свързан със Сирни Заговезни обичай, и по-специално на персонажа Курент, доколкото в началото той е изглеждал твърде различно. Според описание от 1887 г., „Курентът от околностите на Птуј е малък вид, сякаш току-що е избягал от Ада, след като се е съюзил лично с Луцифер“, а както обяснява в едно свое интервю Алеш Гачник: „Курентите вече не се състезават по грозота, а по красотата.“ Нематериалното наследство е продукт на непрестанно изменящи се процеси, откъдето носи и името си нематериално наследство. При курен-

International Shrovetide carnival) and by the artisanal production of Kurenti attires.

Besides Slovenian customs, the Register contains a special part dedicated to the bearers (groups, communities or individuals). As of June 14, 2019, the Register contains 21 Kurenti associations and 69 units of intangible cultural heritage. Eleven units are Shrovetide customs. All descriptions were prepared in collaboration with the bearers. Without their perception and understanding of heritage, experts, politicians and other interested parties would not be able to perceive and preserve the important meaning of the tradition.

A peculiar characteristic of the Slovenian safeguarding system of intangible cultural heritage is the separation of intangible cultural heritage importance to national and local one. The Order to declare the unit Door-to-door Rounds of Kurenti as intangible heritage of national importance was issued on December 23, 2015. The Coordinator¹ for the safeguarding of the in-

¹ The Coordinator for the safeguarding of the intangible cultural

тите това се отразява най-вече във външния им вид, във включването в ритуала на женени мъже, деца и жени, които вече имат право да се обличат в костюми на куренти, както и в изпълнението на ритуала извън естествената му среда и/или празничен сезон. От 60-те години на XX в. насам курентите се стараят да изглеждат по-добре, с което стават и по-еднакви, под влиянието на празника Курентование в Птуј (понастоящем прераснал в Международен карнавал за отбелязване на Сирни Заговезни) и на масовото занаятчийско производство на традиционните им костюми.

Наред с обичаите, практикувани в Словения, в Регистъра е отделено специално място за техните носители (групи, общности, отделни лица). Към 14 юни 2019 г. в Регистъра са вписани 21 сдружения на куренти, както и 69 елемента на нематериалното културно наследство, сред които 11 обичая, свързани със Сирни Заговезни. Всички описания на елементи са изготвени съвместно с техните носители, защото без тях, без техните възприятия и разбиране за това наследство, нито експертите, нито политиците и останалите заинтересовани лица биха имали шанс да го опазят.

Една особеност на словенската система за опазване на нематериалното културно наследство е разделянето му на такова с национално и местно значение. Заповедта за обявяване на елемента „Куренти обикалят от врата на врата“ за нематериално културно наследство с национално значение бе издадена на 23 декември 2015 г. Координаторът¹ за опазване на нематериалното културно наследство на Словения изготви становище за обявяването му по инициатива на неговите носители. Министерството на културата отначало подготви проект за заповедта, който подложи на обсъждане заедно с носителите на елемента. Този подход „отгоре надолу“ вместо „отдолу нагоре“ оказва силно влияние върху първата обществена дискусия, на която не присъстваше нито един Курент (носител), въпреки факта, че тя бе предназначена именно за носителите на това наследство, договорена предварително с тях и проведена на място, в естествената им среда.

На Втората обществена дискусия присъстваха

Група Куренти, Марковци, 1963 г.

Group of kurents Markovci, 1963

Сн.: Валенс Водушек, Архив на СЕМ / Ph.: Valens Vodusek, SEM archive

tangible cultural heritage in Slovenia prepared a proposition for declaration on the initiative of the heritage bearers. The Ministry of Culture made a draft of the Order and discussed it with the bearers. The top down instead of the bottom up approach had a strong impact at the first public discussion which was not attended by Kurenti bearers. It was very important that they agree with the safeguarding measures and guidelines stated in the Order and fortunately, the second public discussion was attended by lots of Kurenti bearers. The Ministry of Culture did not only make a draft of the Order, but also a proposition to establish a Federation of Kurenti Associations, which was accepted. Nonetheless, some bearers needed to express their difference of opinion and in February 2015, the Coordinator received an electronic mail from a group of Kurenti stating that, "We cannot quietly observe how our Shrovetide figure is about to succumb to all these commercialisation processes and pressures coming from certain individuals and companies, and recently from some associations."

In December 2017, Door-to-door Rounds of Kurenti was successfully inscribed on the Representative List as the second Slovenian element. The involved experts were obliged to take into account UNESCO guidelines

heritage in Slovenia is the Slovene Ethnographic Museum.

множество куренти, понеже е много важно носителите да приемат мерките и насоките за опазване на нематериалното културно наследство, посочени в заповедта. Министерството на културата бе подготвило не само проект за такава заповед, но също и предложение за сформирание на Федерация на сдруженията на куренти, което бе прието. Същевременно, по места възникнаха и противоречия, като носителите не бяха на едно мнение по много въпроси. Така например, през февруари 2015 г. Координаторът получи писмо по електронната поща от група куренти, в което се казваше: „... не мога повече да гледам безучастно как олицетворяващата Сирни Заговезни фигура на курента бива подлагана на процесите на комерсиализация и на натиск от отделни лица, фирми и асоциации.“

През декември 2017 г. елементът „Куренти обикалят от врата на врата“ бе успешно вписан в Представителния списък като втория елемент на нематериалното културно наследство от Словения. В подготовката на номинацията взеха участие много хора, като бяха длъжни да се съобразяват с насоките на ЮНЕСКО, за да доведат процедурата до успешен край. От самото начало на процеса по изготвяне на номинацията всички имахме чувството, че ще бъде изключително трудно да се намери общ език между носителите – куренти, политиците и експертите, при това, което беше най-важното – при стриктно спазване на всички насоки и изисквания на ЮНЕСКО.

Много скоро след успешното вписване на елемента настъпи самият празник, което бе съпроводено с известно объркване, несигурност и дори страх сред носителите, които се питаха: какво означава за тях присъствието на обичая в списъка на ЮНЕСКО – ограничения, предимства, контрол? Но настъпването на празничния сезон разпръсна всички тревоги и съмнения, а курентите, в съответствие с обичая, успешно прогониха зимата. И доказаха, че като носители на нематериалното наследство наистина са куренти в душите и сърцата си, и че опазването на наследството, предадено им от техните предци, е от първостепенно значение за тях.

Адела Пукл, координатор по опазване на нематериалното културно наследство, Словенски етнографски музей

Група Куренти, Марковци, 2016 г.

Group of kurents, Markovci, 2016

Сн.: Адела Пукл, Архив на СЕМ / Adela Pukl, SEM archive

in order to successfully conclude the procedure. However, since the beginning of the nomination, there has been an awkward feeling that finding common ground among the Kurenti bearers, the politicians, the experts and most importantly the UNESCO guidelines would be a challenge. There were some doubts among the bearers regarding their role and the inscription on the UNESCO List. The main question was what it really meant for them: certain limitations, advantages or control. As luck would have it, the carnival time dismissed most of the worries, and the Kurenti successfully chased the winter away proving that they are true Kurenti under their skin, and that the preservation of their ancestors' heritage is of utmost value and importance.

Adela Pukl, Coordinator for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage, Slovene Ethnographic Museum

¹ Словенският етнографски музей е координаторът за опазване на нематериалното културно наследство в Словения

Музей на нематериалното културно наследство – Анкара Ankara Intangible Cultural Heritage Museum

Очал Огюз, Турция / Öcal Oğuz, Turkey

Музеят на нематериалното културно наследство в Анкара е основан като част от Центъра за изследване и популяризиране на турския фолклор при университета „Хаджи Байрам Вели“ в Хамамьоню, Анкара. Музеят започна работа в рамките на проекта „Музей на нематериалното културно наследство“, осъществен в партньорство между Катедрата по турски фолклор към университета „Хаджи Байрам Вели“, Анкара, и Община Алтъндаг, и с финансовата подкрепа на Агенцията за развитие на Анкара. Музеят отвори врати на 28 май 2013 г. Координатор на проекта и основател на Музея е проф. д-р Очал Огюз¹, Председател на Националната комисия за ЮНЕСКО на Република Турция и Декан на Катедрата по турски фолклор към Литературния факултет на университета „Хаджи Байрам Вели“, Анкара.

В началото на проекта, екип от 20 студенти (от бакалавърските и магистърските програми на факултета) извършиха теренно изследване. По време на продължилото шест месеца изследване, започнало през март 2012 г., те събираха елементи на нематериалното културно наследство от много общини и села около Анкара. Така, въз основа на събраната при теренното изследване информация, бе създаден архивният фонд от документи, видео и аудио записи на музея. Наред с това бе изработен и каталог със заглавие „Нематериалното културно наследство на Анкара“, който излезе през 2012 г. като един от продуктите на теренното изследване. Каталогът бе актуализиран и преиздаден през 2017 г. под заглавие „Нематериалното културно наследство на Анкара по общини и райони“.

Музеят дължи името си на Конвенцията за опазване на нематериалното културно наследство (2003), към която Република Турция се присъедини през 2006 г. Целта на създаването му е да опази живо

Ankara Intangible Cultural Heritage Museum has been founded by Ankara Hacı Bayram Veli University, Turkish Folklore Research and Application Centre in Ankara, Hamamönü. The Museum started its work with the project “Ankara Intangible Cultural Heritage Museum” in cooperation with Ankara Hacı Bayram Veli University Department of Turkish Folklore and Municipality of Altındağ, and was supported financially by Ankara Development Agency. The Museum opened its doors to visitors on May 28, 2013. The project coordinator and the founder of the Museum is Prof. Öcal Oğuz¹, the President of Turkish National Commission for UNESCO and the Head of the Department of Turkish Folklore at Ankara Hacı Bayram Veli University. At the beginning of the project in March 2012, a team of twenty students (undergraduate and graduate levels) from the Department of Turkish Folklore started doing a six-month field research. Intangible cultural heritage of Ankara was collected from many districts and villages. A visual, audio and written archive has been established and the information has been transferred to the Museum with application models. Besides, the catalogue Intangible Cultural Heritage of Ankara was published in 2012 as one of the outputs of the field research. The catalogue was updated in 2017 and published as Intangible Cultural Heritage of Ankara with Regard to Districts.

The Museum is named after the Convention for the Safeguarding of Intangible Cultural Heritage (2003) Turkey became a state party in 2006. The purpose of the Museum activity is to help sustain living nature of the heritage, raise public awareness and support intergenerational transmission by helping the communication of culture-bearers, young people and children. In line with these aims, the Museum adopts a special community-based museology perspective and gives preference to an exhibition method that differs from display case museology. It offers live performances, workshops, educational programs and application models with a contextual presentation.

¹ I would like to thank Ahmet Erman Aral and Zeynep Safiye Baki Nalcioglu for their help in the translation and the information sharing.

това наследство, да повиши общественото внимание и разбиране към неговото съществуване и да способства за предаването му между поколенията, като подпомага неговите носители в установяване на контакти с младежи и деца. В съответствие с тези цели, музеят възприема една отворена към общността гледна точка и практика в музейното дело, различна от простото излагане на експонати във витрини. Залите на музея са сцена на живи представления, семинари, образователни програми, както и тематични презентации чрез „възкресяване“ и творческо прилагане на елементи на нематериалното културно наследство.

В съответствие с петте области на нематериалното културно наследство, дефинирани в Конвенцията, Музеят на нематериалното културно наследство в Анкара включва в себе си „Многоцелева работилница“, където се изработват, например, матрици за висок печат от липово дърво или се практикува художествената техника Ебру (турското изкуство на рисуване върху водна повърхност); „Работилница за сценични изкуства“, където се изнасят спектакли „Карагюз“ (театър на сенките) и куклени представления; „Традиционна кухня“ – за предаване на знания и практически умения в традиционната кулинария; „Мохабет одасъ“ (стая за разговори), в която се изнасят фолклорни сценки и се провеждат традиционни срещи-раздумки „Собхет“; „Булчинската стая“, в която се демонстрира ритуалът по подготовка на девојката за семеен живот; „Стая на приказките“ – за разказване на традиционни народни приказки и споделяне на опит от носителите на елементи на нематериалното културно наследство; и „Стая за игри“, където се възпроизвеждат традиционни детски игри от отминали времена. Така, въвличайки посетителите в съпреживяване на културни практики като преки участници, а не само като наблюдатели, Музеят на нематериалното културно наследство в Анкара съумява да привлече около 15 000 посетители годишно.

Музеят, който е пример за успешно сътрудничество между университет, местна власт и НПО, планира и осъществява дейността си съвместно с Центъра за изследване и популяризиране на фолклора при Катедрата по турски фолклор към университета „Хаджи Байрам Вели“, Анкара, Института за нематериално културно наследство (НПО, акредитирана от ЮНЕСКО), и Катедрата за формално и неформално образование по нематериално културно наследство

Ankara Intangible Cultural Heritage Museum, in harmony with the five domains of the Convention, offers a “Multi-Purpose Workshop” for a print technique made of linden tree Ebru (Turkish art of marbling), “Performance Arts Workshop” for Karagöz and puppet shows, “Traditional Kitchen” related to folk cuisine, oral culture “Muhabet Odası” (Conversation Room) hosting theatrical village plays and traditional Sohbet meetings, “Bride’s Room” showing traditional rites of passage, “Fairy Tale Room” where Turkish tales are told and tradition-bearers tell their tales, and “Game Room” for children games. Ankara Intangible Cultural Heritage Museum provides an environment for its 15 000 annual visitors for sharing experiences and taking part in the offered activities. It serves as a model for cooperation between universities, local authorities and NGOs, plans and conducts its activities with Ankara Hacı Bayram Veli University Turkish Folklore Research and Application Centre, Department of Turkish Folklore at the same University, Institute for Intangible Cultural Heritage (UNESCO accredited NGO), and the UNESCO Chair on Intangible Cultural Heritage in Formal and Informal Education at Ankara Hacı Bayram Veli University. Ankara Intangible Cultural Heritage Museum classifies its work as “daily and periodic activities”.

The Museum considers accessibility as a significant part of its function. In this context, Ankara Intangible Cultural Heritage Museum organizes events that bring people together to share stories, songs, tales, etc. As part of the mobile museum activities and with the aim of sustaining traditional children games, the Museum attended Ethnosport Cultural Festival (2016, 2017 and 2018) in Istanbul, the Harvest Festival (2017) and April 23 National Sover-

Учениците са информирани за кукленската традиция преди представлението в музея в Анкара

Students are being informed on the puppetry tradition before the performance at Ankara Museum

Сн.: Таркан Коркмаз / Ph.: Tarkan Korkmaz

под егидата на ЮНЕСКО към същия университет. Дейностите на Музея на нематериалното културно наследство в Анкара се категоризират като „всекидневни“ и „периодични“.

Музеят поставя ударение върху достъпността на съхраняваните в него елементи за широката публика. За тази цел той организира събития, които привличат хора от местната общност, създавайки една способстваща среда, в която те да споделят своите истории, песни, житейски разкази и пр., свързани с квартала и града, в който живеят – Анкара. Като част от изнесените дейности на музея и неговите усилия за съхраняване на традиционните детски изгри, той взе участие в Културния фестивал „Етноспорт“ в Истанбул (2016, 2017 и 2018 г.), Празника на жътвата (2017 г.) и в честването на 23 април – националния празник на Турция и на Деня на детето (2018 г.), организирани от Музея на открито „Амикой“ в Анкара.

Наред с това музеят взема присърце и нуждите на хора и групи в неравностойно положение. В този контекст той организира дейности като „Музеят на нематериалното културно наследство – Анкара в LÖSANTE (болница, основана от Фондацията за деца с левкемия)“ и „Да премахнем бариерите за деца със специални нужди“. В допълнение, събития като „От поет до менестрел“, „Полски менестрели срещат турски менестрели“ и „Летящата ракла: полски разказвачи в нашия музей“ допринасят за межкултурния диалог.

Сред останалите дейности на музея са „Подготовка за зимата“; „Изработване на играчки от рециклирани материали в чест на Световния ден на околната среда“ (устойчиво развитие); събития, свързани с вписаните в Представителния списък елементи като „Работилница по Ебру“, „Турското кафе“ и пр. От основаването си насам музеят участва в много проекти. Сред тях са „Поддържане на турската традиция на разказване на народни приказки с помощта на приложен фолклор“ (2012 г.), „Обучение за разказване на приказки. Приказки от съкровищницата на нематериалното културно наследство с Юдит Либерман“ (2015 г.) и „Проект за нематериално културно наследство в Чубук, Анкара“ (2016 г.).

Проф. д-р Очал Огюз, Председател на Националната комисия за ЮНЕСКО на Република Турция и Декан на Катедрата по турски фолклор към Литературния факултет на университета „Хаджи Байрам Вели“, Анкара.

Карагюз, вид театър на сенките, представен пред чуждестранни посетители на Музея в Анкара

Karagöz, a form of shadow theatre, performed at Ankara Museum for foreign visitors.

Сн.: Юмум Турхан / Ph.: Umit Turhan

eignty and Children's Day (2018) at the Open Air Musuem in Ankara. Besides, the Museum is also sensitive to the needs of disadvantaged groups. Within this scope, activities such as "Ankara Intangible Cultural Heritage Museum at LÖSANTE (The Hospital founded by the Foundation for Children with Leukemia)" and "Let's Remove the Barriers for Children with Special Needs" have been organized. In addition, there are events such as "From Akin to Minstrel", "Polish Minstrels Meet Turkish Minstrels" and "Flying Chest: Polish Storytellers at the Museum" which contribute to the intercultural dialogue. Other activities of the Museum are: "Preparations for Winter", "Toys Made of Recycled Materials on World Environment Day" (sustainable development), events related to the elements on the Representative List such as "Ebru Workshop", "Turkish Coffee", etc.

Other projects are: "Sustaining Turkish Fairy Tale Telling Tradition with the Help of Applied Folklore" (2012), "Training for Fairy Tale Telling – Fairy Tales from Treasury of Intangible Cultural Heritage with Judith Liberman" (2015) and "Intangible Cultural Heritage Project at Çubuk, Ankara" (2016).

Prof. Öcal Oğuz, President of Turkish National Commission for UNESCO and The Chairman of the Department of Turkish Folklore at Ankara Hacı Bayram Veli University, Faculty of Letters.

Събития в Република Молдова, посветени на нематериалното културно наследство

Events dedicated to the Intangible Cultural Heritage of the Republic of Moldova

Андрей Прохин, Молдова / Andrei Prohin, Moldova

Чишинау/Кишинев, 26 септември 2018 г. „Фолклорната традиция в музея – от нематериалното към материалното“. Събитието се провежда в Националния етнографски и природонаучен музей в рамките на Дните на европейското наследство. То е част от съвместния проект „Подкрепа за популяризирането на културното наследство в Република Молдова чрез неговото опазване и съхранение“, осъществяван от Министерството на образованието, културата и научните изследвания на Република Молдова в партньорство с Министерството на културното наследство и туризма на Република Италия. Участниците демонстрираха основните етапи и техники при изграждането на традиционна къща: клача (clacă – традиционна форма на екипна работа) за изработване на лампачи (lampaci – непечени тухли), семинари по обработка на дърво и камък като материали за бъдещия дом. Посетителите имаха възможност да научат традиционни техники при климарството и изработването на шевици. Тези традиционни умения бяха показани от преподаватели и ученици от Центъра по върхови постижения в строителството (Чишинау), традиционния майстор-занаятчия Димитру Костандаче – председател на Загругата на майсторите на художествени занаяти в Молдова, и Екатерина Попеску – от Занаятчийския комплекс „Селско изкуство“ в с. Кучоая Ноуь, окръг Орхей.

Чишинау/Кишинев, 8 ноември 2018 г. Научно-практически семинар „Да преоткроем техниките и декоративните мотиви на старите стенни килими“. Жени-занаятчици от няколко села участваха в семинара, предназначен за изучаване на традиционните мотиви, специфични за бесарабските килими. Експерти от Националния

September 26, 2018, Chişinău. "The Folk Tradition at the Museum: from Intangible to Tangible". The event took place at the National Museum of Ethnography and Natural History within the European Heritage Days. It was a part of the Twinning Project "Support to promote cultural heritage in the Republic of Moldova through its preservation and protection" and it was run by the Ministry of Education, Culture and Research of the Republic of Moldova in partnership with the Ministry of Cultural Heritage and Activities and Tourism of the Republic of Italy. The participants displayed main stages and techniques of building a traditional house: the clacă (a special kind of teamwork) for making lampaci (clay bricks) and workshops for processing wood and stone for the house. Visitors had also the opportunity to learn traditional techniques of carpet weaving and embroidery. The skills were presented by pupils and teachers from the Centre of Excellence in Building (Chişinău), the craftsman Dumitru Costandache (president of the Union of Folk Craftsmen from Moldova) and Ecaterina Popescu (Complex of Crafts "Rustic Art", village of Clîşova Nouă, district of Orhei).

November 8, 2018, Chişinău. The Scientific and Practical Seminar "Let Us Rediscover Techniques and Ornaments of Old Wall Carpets". Craftswomen from several villages participated in the seminar on the traditional motifs in the Bessarabian carpets. The experts from the National Museum of Ethnography and Natural History delivered presentations with data from field studies, museum items and scientific publications. The seminar was organized by the Museum "Parents' House" in the village of Palanca, district of Călăraşi within the supported by Estonia project "Developing Craftsmanship and Social Entrepreneurship among Women from the Călăraşi Region".

January 16 – February 28, 2019, Chişinău. The Exhi-

етнографски и природонаучен музей изнесоха презентация с данни, събрани при теренни изследвания, от музейни експонати и научни публикации. Семинарът бе организиран от музея „Родителски дом“ в село Паланка, окръг Кълъраш, в рамките на проекта „Развитие на занаяти и социално предприемачество сред жените от окръг Кълъраш“, осъществяван с подкрепата на Естония.

Чишинау / Кишинев, 16 януари – 28 февруари 2019 г. Изложба „100 бесарабски ризи, спасени от изгубване“, посветена на стогодишнината от Обединението на Румъния. Домакин на изложбата бе Националният етнографски и природонаучен музей; тя включваше ризи, изработени по проекти на членове на общността „Шезътоаре Бесарабия“, както и на други любители на това изкуство от Република Молдова и Румъния. Участниците си бяха поставили за цел да възпроизведат многообразието на традиционните селски ризи от Бесарабия, използвайки запазени образци и други източници (снимки, скици, повредени ризи, парчета плат от ризи). Специално внимание бе отделено на ризите с алтица (altiță – декоративна шевица на рамото), известни също като „румънска блуза“ и смятани за шедевър на румънското фолклорно изкуство. Понастоящем се разглежда идеята за съставяне на номинация за вписване на този вид риза в Представителния списък на ЮНЕСКО на нематериалното културно наследство на човечеството.

Чишинау/Кишинев, 14-15 февруари 2019 г. „Семинар, посветен на стратегиите за съставяне и актуализация на Индикативния списък на Република Молдова за Световното наследство на ЮНЕСКО“. Семинарът е част от по-голям проект, финансиран от Европейския съюз, наречен „Подкрепа за популяризирането на културното наследство в Република Молдова чрез неговото опазване и съхранение“. Участниците имаха възможността да се поучат от опита на няколко национални експерти – Георге Пощикъ, Сертиус Чокану, Сергиу Муцияцъ, и чуждестранни експерти – Мишел Ком – Франция, Русудан Мирзикашвили – Грузия, Ирина Ямандеску, Валериу Каврук – Румъния, относно съвременните подходи при опазването и оползотворяването на културното наследство. Дейностите в рамките на семинара имаха за цел да привлекат вниманието върху някои ценности от природното и културно наследство на

„Фолклорната традиция в музея – от нематериалното към материалното“; как се прави гървен покрив, Кишинев, 2018 г.

“The Folk Tradition at the Museum: from intangible to tangible”: how to make a wooden roof, Chișinău, 2018.

Сн.: Анатолий Василев / Ph.: Anatolii Vasiliev

hibition “100 Bessarabian Shirts Rescued from Loss”. The event was dedicated to the one hundred years anniversary of the Romanian national unity. The exhibition was hosted by the National Museum of Ethnography and Natural History. The shirts were designed by the members of the Community “Șezătoare Basarabia” and by other artisans from the Republic of Moldova and Romania. The exhibits presented a variety of traditional peasant shirts from Bessarabia, there were also old samples, photos, sketches and pieces of specific shirt fabrics. Special attention was paid to the shirt with altiță (stream of ornaments on the shoulder), also known as the “Romanian Blouse” as a masterpiece of the Romanian folk art. It is currently considered to be a candidate for inscription in the UNESCO Representative List of the Intangible Cultural Heritage of humanity.

February 14-15, 2019, Chișinău. “Workshop on the Strategies of Drafting and Updating the Indicative List of the Republic of Moldova for the UNESCO World Heritage”. The workshop was funded by EU project “Support to Promote Cultural Heritage in the Republic of Moldova through Preservation and Protection”. The participants had the opportunity to learn from the experience of several national experts (Gheorghe Postică,

Република Молдова, които биха могли да бъдат включени в Списъка на световното наследство: пещерата Емил Раковица, природният резерват „Плаюл Фагулуй“, обектите на културата Кукутени-Триполие, археологическият ландшафт с могили, средновековните крепости на брега на Днестър, и пр. Извън тези образци на материалното наследство бяха разгледани и живи съкровища, както и тяхната тясна взаимосвързаност с други форми на наследството. Събитието имаше за цел да събере експерти от различни институции – университети, музеи, научни институти, НПО, библиотеки, които да обединят усилията си в името на националното наследство.

Мадрид, Испания, 26 март – 17 май 2019 г. Изложба „Образът на света, изтъкан от вълна. Традиционни стенни килими и пособия на текстилната промишленост от колекциите на Националния етнографски и природонаучен музей“, организирана в помещенията на Кралската работилница за гоблени в Мадрид. Изложбата включваше традиционни текстилни произведения: scoarțe – черги, lăicere – килими, răretare – стенни килими,

Sergius Ciocanu, Sergiu Musteață) and experts from abroad (MIntangible Cultural Heritageel Cotte – France, Rusudan Mirzikashvili – Georgia and Irina Iamandescu, Valeriu Kavruk from Romania) about the contemporary approaches in preservation and use of cultural heritage. The activities of the workshop highlighted a series of values from the natural and cultural heritage of the Republic of Moldova that can be included in the World Heritage List – the Emil Racoviță cave, the Natural Reserve “Plaiul Fagului”, the sites of the Cucuteni-Tripolye Culture, the archaeological landscape with tumuli, the medieval fortresses on the bank of Nistru. Beneath these samples of tangible heritage, Intangible Cultural Heritage living values were considered along with their close connection with other forms of heritage. The event brought together experts from different institutions (universities, museums, institutes, NGOs, libraries) in order to join their efforts for the sake of the national heritage.

March 26 – May 17, 2019, Madrid, Spain. The Exhibition. “The Image of the World Woven in Wool. Traditional Wall Carpets and Textile Industry Implements from the Collections of the National Museum of Ethnog-

Традиционни народни костюми от изложбата „100 бесарабски ризи, спасени от изгубване“, Кишинев, 2019

Folk costumes from the Exhibition “100 Bessarabian shirts rescued from loss”, Chișinău, 2019

Сн.: Анатолий Василев / Ph.: Anatolii Vasiliev

Изложбата „Образът на света, изтъкан от вълна“, Мадрид, 2019
The Exhibition “The Image of the World woven in Wool”, Madrid, 2019
Сн.: Андрей Прохин. / Ph.: Andrei Prohin

и др. от Република Молдова, както и инструменти и пособия, използвани в преработването на вълна и в тъкаческия занаят. С помощта на музейни експонати и снимки посетителите имаха възможност да се запознаят с основните етапи от създаването на традиционните бесарабски килими. Изложбата бе средство за популяризиране на досието „Традиционното майсторство при изработването на стенни килими в Румъния и Република Молдова“ – елемент на нематериалното културно наследство, който вече е вписан в Представителната листа.

Андрей Прохин, Национален етнографски и природонаучен музей, Чишинау, Република Молдова

graphy and Natural History”, hosted by the Royal Tapestry Factory, Madrid. The exhibition comprised a range of traditional carpets (scoarțe, lăicere, păretare etc.) from the Republic of Moldova and tools for processing wool and weaving. Museum items and photos helped the visitors learn about the main stages of designing traditional Bessarabian carpets. The exhibition promoted the file Traditional Wall Carpet Craftsmanship in Romania and the Republic of Moldova, an already inscribed element in the Representative List.

Andrei Prohin, National Museum of Ethnography and Natural History, Chișinău, Republic of Moldova

Събития в Република Украйна Events in the Republic of Ukraine

Валентина Демян, Олександр Буценко, Украйна
Valentyna Demian, Oleksandr Butsenko, Ukraine

На **16 май 2019 г.** в гр. Мелитопол се проведе Кръгла маса под наслов „**Езикът като носител на нематериалното културно наследство**“, посветена на Европейската година на езиците; събитието бе организирано от Държавния педагогически университет „Богдан Хмельницки“ в Мелитопол, Центъра за развитие „Демокрация чрез култура“ в Киев, Националното сдружение на Караимите „Джамаат“ и Културния отдел към Градския съвет на Мелитопол. Темите, обсъждани на кръглата маса, бяха свързани с нематериалното културно наследство, по-конкретно с опазването и развитието на езиците.

На **24 април 2019 г.**, в сградата на Националното сдружение на майсторите на традиционни художествени занаяти в Украйна (Киев) се проведе Кръгла маса на тема „**Украинската писанка – традиция и изкуство**“, организирана от Националното сдружение на майсторите на традиционни художествени занаяти в Украйна, Националната академия на изкуствата и Центъра за развитие „Демокрация чрез култура“ в Киев. Изследователи, експерти и художници обсъдиха мястото и ролята на украинската традиция на изработване на „писанка“ (писаното великденско яйце) в днешната култура на украинския народ като съчетание на изкуството на изписване на яйца, народопсихологията и народните обичаи. Това е едно уникално явление в живата култура на Украйна, способно да обедини около себе си всички украински региони, както и живеещите в чужбина украинци, и допринася за укрепване на социалния мир и сплотеност.

На **8 юни 2019 г.** се проведе Третият **Регионален фестивал на казашката песен от региона на Днепропетровск**, организиран от Областното сдружение на органите на местната власт и Департамента за културата, националностите и вероизповеданията към Областната админи-

The Round Table *Language as a Vehicle of the Intangible Cultural Heritage* was dedicated to the Year of Indigenous Languages and was held on **May 16, 2019** in the city of Melitopol. It was organized by Bogdan Khmelnytsky Melitopol State Pedagogical University, the Development Centre “Democracy through Culture” (Kyiv), the Karait National Society Djamaat, and the Cultural Department of the Melitopol City Council. The issues discussed were related to the intangible cultural heritage based on the safeguarding and development of languages.

On **April 24, 2019**, the Round Table *Ukrainian Pysanka: Tradition and Art*, organized by the National Union of Folk Art Masters of Ukraine, the National Academy of Arts of Ukraine and the Development Centre “Democracy through Culture” was held in the National Union of Folk-Art Masters of Ukraine (Kyiv). Researchers, experts and artists discussed the role of Ukrainian pysanka tradition in modern culture through alloying high art of pysanka painting and national customs. It is an undoubtedly unique phenomenon of the living culture

Трети регионален фестивал на казашката песен - Днепропетровск
3rd Regional Festival Cossack's songs - Dnipropetrovsk
Сн.: Ирина Холовко / Ph.: Iryna Holovko

страция на Днепропетровск. В рамките на фестивала бе проведен практически семинар-рабочилница, на който местната общност от село Бохуслав разказа за своя опит в опазването и популяризирането на елемента от нематериалното културно наследство „Казашки песни от региона на Днепропетровск“, Включен в Списъка на ЮНЕСКО.

На 8-9 юни 2019 г. в гр. Запорожие се проведе **Откритият фестивал – конкурс на украинската култура „Витоки“ (Извори)**. Той бе организиран от Департамента за културата, туризма, националностите и вероизповеданията към Областната администрация на Запорижия и Областния методически съвет за култура и изкуство към Областния съвет на Запорожието. Целите на фестивала са да опазва и популяризира нематериалното културно наследство, украинските народни традиции, ритуали, фолклор и сценично изкуство; да осигури зачитането и повиши осведомеността за нематериалното културно наследство на обществото; да изучава и представява народното изкуство; да способства за творческата активност на младите хора, като събужда интереса им към фолклорната музика; да укрепва и развива културните връзки между творческите колективи.

През 2019 г. в Музея на тъкачеството в Кролевец бе дадено началото на двугодишен проект **„От семето до плата“**. Отворил врати през 2011 г., по време на Международния фестивал на литературата и изкуствата „Кролевецки пешкири“ в град Кролевец, област Суми, музеят е определил за своя основна дейност изучаването, опазването, популяризирането и възстановяването на местното изкуство на ръчното тъкане Кролевецки пешкири. Както казва една от участничките в проекта – главната уредничка на Кролевецкия музей на тъкачеството Ирина Пуреха – „целта на проекта е да покаже ръчната изработка на ленена тъкан в цялата ѝ сложност, по един екологосъобразен начин, при спазване на древните занаятчийски техники, за да привлече млади хора към процеса.“

Изготвено от: Валентина Демян, Олександр Буценко

Олена Арабаджи, заместник-ректор на Държавния педагогически университет „Богдан Хмельницки“ в Мелитопол - Година на автохтонните езици.

Olena Arabadji, vice-rector of the Bogdan Khmelnytsky Melitopol State Pedagogical University - Year of Indigenous Languages

Сн.: Валентина Демян / Ph.: Valentyna Demian

of Ukraine, which unites all regions of the country and the Ukrainians living abroad, as well as a contribution to peace and social cohesion.

The **3rd Regional Festival Cossack songs of Dnipropetrovsk Region** was held on **June 8, 2019**. It was organized by the Regional Association of Local Self-Governments and Department of Culture, Nationalities and Religions of Dnipropetrovsk Region State Administration. At the practical workshop the local community from the village of Bohuslav shared their experience

Плакат на Третия регионален фестивал на казашката песен от региона на Днепропетровск.

Poster of the 3rd Regional Festival Cossack's songs of Dnipropetrovsk region.

Сн.: Ирина Холовко / Ph.: Iryna Holovko

Фестивала „Витоки“.

Vytoky Festival

Сн.: Серхий Лавров / Ph. Serhiy Lavrov

Цъфнал лен, Кролевец, 2019

Blooming flax, Krolevets, 2019

Сн.: Ирина Пуреха / Ph.: Iryna Puryha

of safeguarding the “Cossack Songs of Dnipropetrovsk Region”, a heritage on the UNESCO List.

The **Open Festival Contest of the Ukrainian culture Vytoky (Origins)** was held on **June 8-9, 2019** in the city of Zaporizhzhia. It was organized by the Department of Culture, Tourism, Nationalities and Religions of Zaporizhzhia Oblast (Regional) State Administration and the communal entity “Oblast Methodological Center for Culture and Arts” of Zaporizhzhia Oblast Council.

The festival objectives are to safeguard and promote the intangible cultural heritage, the Ukrainian popular traditions, rituals, folklore and performing art, to provide respect and raise awareness of the intangible cultural heritage, to research and represent folk art, to enhance the creative activity of young people and awake their interest in folk music, to strengthen and develop cultural relations between creative teams.

The two-year project **From Seed to Cloth** started in Krolevets Weaving Museum in 2019. Opened in 2011, at the annual International Literature and Art Festival “Krolevets Towels” in the city of Krolevets (Sumy region), the museum does research, safeguards, promotes and restores the Krolevets hand-made weaving and the Krolevets woven towels. As a project participant and the Head Curator of the Krolevets Weaving Museum, Iryna Puryha said, “The aim of the project is attracting young people to the traditional art of manual and ecologically safe production of the fine linen material.”

Written by Valentyna Demian, Oleksandr Butsenko

12-годишна среща на експертната мрежа по нематериално културно наследство от Югоизточна Европа – Любляна, Словения

12th Annual Meeting of the South-East European Experts Network on Intangible Cultural Heritage in Ljubljana, Slovenia,

Аня Йерин, Словения / Anja Jerin, Slovenia

На 25-26 октомври 2018 г. в Любляна, Словения, се проведе 12-та Годишна среща на Мрежата от експерти по нематериалното културно наследство от Югоизточна Европа, организирана от Регионалното бюро на ЮНЕСКО за наука и култура в Европа, Регионалният център за опазване на нематериалното културно наследство в Югоизточна Европа под егидата на ЮНЕСКО, Националната комисия за ЮНЕСКО на Словения, Министерството на културата на Република Словения и Словенския етнографски музей в качеството му на Координатор по опазване на нематериалното културно наследство. Тема на срещата беше „Ролята на музеите в опазване на нематериалното културно наследство“. Тези годишни срещи, които се провеждат от 2007 г. насам, за да спомогат за прилагането на Конвенцията на ЮНЕСКО от 2003 г. за опазване на нематериалното културно наследство, насърчават разбирането и осмислянето му като обща ценност, способствайки за качествения обмен на добри практики в опазването на културното наследство на един регион, отличава със своето изключително културно многообразие.

В срещата, която се провежда всяка година в различна държава-членка на мрежата от експерти по нематериалното културно наследство в Югоизточна Европа, взеха участие 36 представители на 15 държави (Австрия, Албания, Босна и Херцеговина, България, Гърция, Италия, Кипър, Република Молдова, Румъния, Северна Македония, Словения, Сърбия, Турция, Хърватия, Черна гора), представителят на ЮНЕСКО Тимоти Къртис, представителят на Регионалното бюро на ЮНЕСКО за наука и култура в Европа със седалище във Венеция Матео Росати, представителят на Регионалният център за опаз-

The 12th Annual Meeting of the South-East European Experts Network on Intangible Cultural Heritage on *The Role of Museums in Safeguarding Intangible Cultural Heritage* took place in Ljubljana, Slovenia on October 25 and 26, 2018. It was organised by the UNESCO Regional Bureau for Science and Culture in Europe, the Regional Centre for the Safeguarding of Intangible Cultural Heritage in South-East Europe under the auspices of UNESCO, the Slovenian National Commission for UNESCO, the Ministry of Culture of the Republic of Slovenia and the Slovene Ethnographic Museum as the Coordinator for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage. Annual meetings have been taking place since 2007 with the aim of offering support in the implementation of the UNESCO Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage (2003), of encouraging understanding and recognition of the intangible cultural heritage and facilitating the high-quality exchange of good practices in safeguarding the cultural heritage in the region, which is blessed by exceptional cultural diversity. The meeting was attended by 36 representatives from fifteen countries (Albania, Austria, Bosnia and Herzegovina, Bulgaria, Croatia, Cyprus, Greece, Italy, Montenegro, Republic of Moldova, Serbia, Romania, North Macedonia, Turkey and Slovenia), the representative of UNESCO Timothy Curtis, the representative of UNESCO Regional Bureau for Science and Culture in Europe from Venice Matteo Rosati, the representative of Regional Centre for the Safeguarding of Intangible Cultural Heritage in South-East Europe under the auspices of UNESCO from Bulgaria Nadya Ilieva, and Panayiota Andrianopoulou, member of the UNESCO Network of Facilitators for im-

Изложба „Там, където пчелите се чувстват у дома си“ в Словенския етнографски музей, 2018 г.

Exhibition "Where Bees Are at Home" at the Slovene Ethnographic Museum, 2018

Сн.: Ана Йерин / Ph.: Anja Jerin

ване на нематериалното културно наследство в Югоизточна Европа под егидата на ЮНЕСКО със седалище в София, България, Надя Илиева, и Панайота Андрианопулу, член на Мрежата от фасилитатори на ЮНЕСКО по стратегията за изграждане на капацитет за опазване на нематериалното културно наследство.

Участниците пристигнаха в Любляна на 24 октомври, като програмата на срещата започна същата вечер с прием в изложбената сграда на Словенския етнографски музей. Присъстващите бяха приветствани от Таня Роженбергар, директор на музея, Марјутка Хафнер, директор на Представителството на ЮНЕСКО и Генерален секретар на Словенската национална комисия за ЮНЕСКО, и Ксения Ковачец-Наглич, тогавашния директор на Дирекция „Културно наследство“ към Министерството на културата на Република Словения. След приветствените речи последва кратка културна програма, след което гостите бяха придружени за разглеждане на изложбата „Там, където пчелите се чувстват у дома си“ от уредничките на изложбата Барбара Сосич и Бояна Розель Шкафар.

Първият ден от работната среща на 25 октомври в Министерството на културата на Република Словения в Любляна, започна с регистрация на участниците. По време на срещата във фоайето на Министерството участниците можеха да ви-

plementation of the intangible cultural heritage capacity-building strategy.

The participants arrived in Ljubljana on October 24. The programme began in the exhibition building of the Slovene Ethnographic Museum, where a reception was held. The participants were welcomed by Tanja Roženbergar, Director of the Slovene Ethnographic Museum, Marjutka Hafner, Director of the UNESCO Office and Secretary General of the Slovene National Commission for UNESCO and Ksenija Kovačec Naglič, the then Director of the Cultural Heritage Directorate at the Ministry of Culture of the Republic of Slovenia. The introductory addresses were followed by a short cultural programme, which consisted of a performance of the group Sounds of Slovenia and a guided tour of the exhibition *Where Bees Are at Home*, led by its designers Barbara Sosič and Bojana Rogelj Škaфар.

The first day of the working meeting began on October 25, 2018 at the Ministry of Culture of the Republic of Slovenia in Ljubljana with the registration of the participants. During the meeting, the panel exhibition *Intangible Cultural Heritage in Slovenia in the Light of the UNESCO Convention*, designed by Nena Židov and Anja Jerin, and organised by the Slovene Ethnographic Museum in its role of the Coordinator for Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage in Slovenia, together with the Ministry of Culture and Ministry of Foreign Affairs, was on display in the lobby. The participants were welcomed by the then Minister of Culture, Dejan Prešiček, followed by a presentation of individual countries and their achievements in the

гят изложбата „Нематериалното културно наследство в Словения в светлината на Конвенцията на ЮНЕСКО“, с уредници Нена Жидов и Аня Йерин, организирана от Словенския етнографски музей в качеството му на Координатор по опазване на нематериалното културно наследство на Словения, съвместно с Министерството на културата и Министерството на външните работи. При откриването на срещата участниците бяха приветствани от Министъра на културата Деян Прешичек, след което имаше представяне на отделните държави и техните постижения в прилагането на Конвенцията от 2003 г. в периода юни 2017-октомври 2018 г.

Следобед на същия ден участниците отпътуваха за Шкофя Лока – градът, в който веднъж на всеки шест години се поставя спектакълът „Страстите Христови в Шкофя Лока“ – първият елемент от Словения, вписан през 2016 г. в Представителния списък на ЮНЕСКО на нематериалното културно наследство на човечеството. Там те посетиха Капуцинския манастир, където се съхранява факсимиле от първото издание на „Страстите Христови в Шкофя Лока“ заедно с малка постоянна изложба на тази тема. Това бе последвано от посещение в Музея на Шкофя Лока, където бе показана първата част от постоянната изложба на тема „Страстите

implementation of the UNESCO Convention during the period June 2017 till October 2018. In the afternoon, the participants went on a trip to Škofja Loka. Traditionally, the town stages every six years the scene of the Škofja Loka Passion Play. In 2016 it was the first element from Slovenia to be inscribed on the UNESCO Representative List of the Intangible Cultural Heritage of Humanity. The participants visited the Capuchin monastery, which keeps a facsimile of an edition of the Škofja Loka Passion Play and hosts a small permanent exhibition. There followed a visit to the Škofja Loka Museum, where the first part of the permanent exhibition on the Škofja Loka Passion Play could be seen. Since 2018 it has been presenting photographic and video materials, aiming at the better presentation of this important intangible cultural heritage. The second part of the exhibition will be available to the public upon the next staging of the Škofja Loka Passion Play in 2021. The participants visited the Petra Plestenjak, Arts and Crafts Centre downtown. They met the bearer of the cultural heritage element of making wooden samples for “small breads”. This item of intangible cultural heritage has been in the Register of the Intangible Cultural Heritage of Slovenia since 2018.

As usual, the last day of the meeting was dedicated

Участниците в Срещата в Любляна, Словенски етнографски музей, 2018

Attendants of the Meeting in Ljubljana, Slovene Ethnographic Museum, 2018

Сн.: Юре Рус / Ph.: Jure Rus

Христови в Шкофя Лока“, която от 2018 г. използва фотографски и видео материали, както и подбрани предмети, за да представи пред широката публика този важен елемент от нематериалното културно наследство на Словения. Втората част от изложбата ще бъде открита за посетители при следващото поставяне на спектакъла „Страстите Христови в Шкофя Лока“ през 2021 г..

По-късно групата участници се отправиха към центъра на града, където разгледа Центъра за художествени занаяти. Там бяха посрещнати от Петра Плещеняк, носителката на елемента от културното наследство, вписан през 2018 г. в Регистъра на нематериалното културно наследство на Словения: изработване на дървени форми за изпичане на „малки хлебчета“, която им демонстрира на живо уменията си.

Всяка година, последният ден от срещата е посветен на дискусия по конкретна тема, която през октомври 2018 г. беше „Ролята на музеите при опазване на нематериалното културно наследство“. Изнесена бе презентация, отразяваща опита на отделните държави, последвана от обсъждане. Италианският представител отпрати покана към участниците следващата среща да бъде проведена в Италия.

Срещата на мрежата от експерти по нематериално културно наследство се проведе в Любляна в годината, когато Република Словения отбеляза 10-годишнината от ратифицирането на Конвенцията на ЮНЕСКО за опазване на нематериалното културно наследство, с което се положиха основите за нейното прилагане в страната.

Аня Йерин, Координатор по опазване на нематериалното културно наследство, Словенски етнографски музей

to a discussion on a specific topic. This time it was about the role of museums in the safeguarding of the intangible cultural heritage. Experiences were discussed and there followed an invitation on behalf of the Italian representative for the next year meeting to be held in Italy.

The meeting of the expert network for intangible cultural heritage took place in Ljubljana in the year when the Republic of Slovenia marked the 10th anniversary of its ratification of the UNESCO Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage, thus creating the foundations for its implementation in the country.

Anja Jerin, Coordinator for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage, Slovene Ethnographic Museum for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage

Пътуваща изложба „Нематериалното културно наследство на Словения в светлината на конвенцията на ЮНЕСКО“

Travelling Exhibition „Intangible Cultural Heritage in Slovenia in the Light of the UNESCO Convention“

Аня Йерин, Словения / Anja Jerin, Slovenia

През 2018 г. отбелязахме Европейската година на културното наследство. Тази година, посветена на хората, ангажирани в опазване на културното наследство, което оформя техния живот, бе отбелязана с множество разнообразни събития и проекти както в страната, така и в чужбина.

Министерството на културата на Република Словения, в партньорство със Словенския етнографски музей, който е и Национален координатор по опазване на нематериалното културно наследство на Словения¹ от 2011 г., и с Министерството на Външните работи на Република Словения, създадоха по проект на Нена Жидов и Аня Йерин, представители на Координатора, пътуващата изложба от фотографски пана, озаглавена „Нематериалното културно наследство на Словения в светлината на Конвенцията на ЮНЕСКО“.

Изложбата се състои от 24 пана с кратки описания на отделните елементи, включени в Регистъра на нематериалното културно наследство на Словения в периода от 2008 до края на 2017 г., обявени за нематериално културно наследство от национално значение или вписани в Представителния списък на ЮНЕСКО на нематериалното културно наследство на човечеството.

След въстъпителното фотопано идва друго, представящо два елемента, вписани до края на 2017 г. в Представителния списък на ЮНЕСКО на нематериалното културно наследство на човечеството: „Ритуалът „Страстите Христови“ от Шкофя Лока“ и „Куренти обикалят от врата на врата“; после на четири пана са изобразени елементи, обявени за

We celebrated the European Year of Cultural Heritage in 2018. The year was dedicated to the presentation of the cultural heritage and was marked by a multitude of diverse events and projects at home and abroad.

The Ministry of Culture of the Republic of Slovenia in cooperation with the Slovene Ethnographic Museum – the national Coordinator for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage in Slovenia¹ since 2011 – and the Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Slovenia organized a travelling display-panel exhibition *Intangible Cultural Heritage in Slovenia in the Light of the UNESCO Convention*. It was designed by Nena Židov and Anja Jerin, the representatives of the Coordinator.

The exhibition comprised twenty-four display-panels with short presentations of individual elements Intangible Cultural Heritage entered the Register of the Intangible Cultural Heritage of Slovenia from 2008 till the end of 2017 and were declared intangible cultural heritage of national importance, or listed on the UNESCO Representative List of the Intangible Cultural Heritage of Humanity. The introductory panel was followed by a panel about two elements inscribed were by the end of 2017 listed on the UNESCO Representative List of Intangible Cultural Heritage of Humanity: (Škofja Loka Passion Play and Door-to-door Rounds of the *kurenti*). There followed four more panels with presentations of the elements declared as intangible cultural heritage of national importance. The rest of the panels were dedicated to the presentation of elements that are part of the national Register of the Intangible Cultural Heritage of Slovenia. The exhibition included a panel dedicated to World Bee Day (May, 20), following a proposal from

¹ Повече информация за дейността на Координатора можете да намерите на: <http://www.nesovnadediscina.si>.

¹ More about the Coordinator's activities on: <http://www.nesovnadediscina.si>.

Пътуваща изложба „Нематериалното културно наследство на Словения в светлината на конвенцията на ЮНЕСКО“

Travelling Exhibition „Intangible Cultural Heritage in Slovenia in the Light of the UNESCO Convention“

Сн.: Аня Йерин / Ph.: Аня Йерин

нематериално културно наследство от национално значение. Останалите пана съдържат елементи, включени в Националния регистър на нематериалното културно наследство на Словения. Изложбата включва и пано, посветено на 20 май – Световния ден на пчелите, който бе обявен през 2017 г. по предложение на Словения и отбелязан официално за пръв път през 2018 г. На паното е отразено богатото наследство и ролята на пчеларството за Словения.

Освен изложбата, посетителите имаха възможност да видят и три видео филма със субтитри на английски за културното наследство на Словения: *Cerkljanska laufarija* („Сирни Заговезни в Черкно“)² и „Изработване на цветя от хартия“, продуцирани през 2016 г. от Координатора по опазване на нематериалното културно наследство, както и „Печене на *poprtniki* (обредни хлябове)³ от 2014 г., продуциран от културно-туристическата организация PARNAS във Велике Лашче.

Изложбата бе замислена по такъв начин, че в за-

² Видеофилмът *Cerkljanska laufarija* може да се види на: https://www.etno-muzej.si/files/videos/original/cerkljanska_laufarija.mp4

³ Видеофилмът *Приготвяне на poprtniki* (обредни хлябове) може да се види на: http://www.nesovnadediscina.si/sites/default/files/flv/prip_poprt.mp4

Slovenia, to be declared as such in 2017, and celebrated in 2018 for the first time. It presented the important role of beekeeping in Slovenia.

The three videos with English subtitles presented *Cerkljanska laufarija* (Shrovetide Custom in Cerkno)², *Making Paper Flowers*³, made in 2016 by the Coordinator for Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage, and the 2014 *Baking poprtniki*⁴ produced by the PARNAS cultural and tourist organisation in Velike Lašče.

The exhibition was designed in a flexible way, depending on the premises and the presentation preferences. The organisers could set it out either as twenty-five panels or reduce it to a specific number presenting individual intangible cultural elements. There was also an online version of the exhibition⁵ and a sample of an electronic invitation in Slovene, which could be updated with information about the locations and the dates of the guest appearances. In addition, the leaflet *Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage in the Republic of Slovenia* was available either online⁶ or in print.

² The video *Cerkljanska laufarija* can be accessed at: https://www.etno-muzej.si/files/videos/original/cerkljanska_laufarija.mp4

³ The video *Making paper flowers* can be accessed at: http://www.nesovnadediscina.si/sites/default/files/flv/prip_poprt.mp4

⁴ The video *Baking poprtniki* can be accessed at: http://www.nesovnadediscina.si/sites/default/files/flv/prip_poprt.mp4

⁵ The online version of the exhibition can be accessed at: https://www.etno-muzej.si/files/exhibitions/nesovna_kulturna_dediscina_slovenije_v_luci_unescove_konvencije.pdf

⁶ The online version of the leaflet *Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage in Slovenia* can be accessed at: https://www.etno-muzej.si/files/exhibitions/nesovna_kulturna_dediscina

висимост от наличните помещения и личните си предпочитания, организаторите да я представят или като 25 пана, или да намалят броя им до отделни елементи от нематериалното културно наследство, или да представят само паното за пчелите. Съществува и онлайн версия⁴ на изложбата, както и примерна електронна покана на словенски език, която може да се актуализира с конкретна информация за местата и датите на нейните гостувания. В допълнение има и брошура, озаглавена „Опазване на нематериалното културно наследство в Република Словения“, която също може да се види онлайн⁵ или в хартиен вариант.

Създадени бяха и няколко чуждоезикови версии на изложбата, които се предлагат в зависимост от мястото на уреждането ѝ. Първото откриване на изложбата (на словенски и английски) се състоя на 21 март 2018 г. във фоайето на Министерството на културата на Република Словения в Любляна, където тя можеше да бъде видяна до 3 април. Последва гостуване на изложбата в рамките на Годишния културен базар в Културния център „Цанкаръев дом“ в Любляна на 5 април 2018 г. В същия вид изложбата бе показана и в периода 24-26 октомври 2018 г. във фоайето на Министерството на културата на Република Словения, по време на 12-та годишна среща на мрежата от експерти по нематериалното културно наследство в Югоизточна Европа.

Версия на иврит на паното, посветено на Световния ден на пчелите, бе прибавена към информационните пана за словенската флора и фауна, изложени в парка, известен като „Словенската гора“ до Кибуц Ифат в Израел. Между 15 и 23 май 2018 г., в Културно-информационния център „Будо Томович“ в Подгорица, Черна гора, бе изложена версия на словенски и английски език на паното за Световния ден на пчелите.

От 5 юни 2018 г., по повод откриването на новото Консулство на Република Словения в Люблин, Полша, там можеше да се види версия на изложбата на полски и английски език. На 15 юни същата версия

⁴ Онлайн версията на пътуващата изложба може да се види на: https://www.etno-muzej.si/files/exhibitions/nesnovna_kulturna_dediscina_slovenije_v_luci_unescove_konvencije.pdf

⁵ Онлайн версията на листовката „Опазване на нематериалното културно наследство на Словения“ може да се види на: https://www.etno-muzej.si/files/exhibitions/nesnovna_kulturna_dediscina_slovenije_v_luci_unescove_konvencije-zlozenka.pdf

Откриването на изложбата, 2018

Opening of the exhibition, 2018.

Сн.: Юре Рус / Ph.: Jure Rus

A number of different language versions of the exhibition was created, depending on the location. The first exhibition opening (Slovene-English version) took place on March 21, 2018 in the lobby of the Ministry of Culture of the Republic of Slovenia in Ljubljana. There followed a guest appearance as part of the annual Cultural Bazaar at the Cankarjev dom Centre in Ljubljana on 5 April 2018. During the 12th Annual Meeting of the Expert Network of the Intangible Cultural Heritage of South-Eastern Europe in October 2018, the same version appeared in the lobby of the Ministry of Culture of the Republic of Slovenia. A Hebrew-English version of the panel on World Bee Day was added to the information panels about Slovenia and its fauna and flora, and displayed in the park known as the Slovenian Forest near Yifat Kibbutz in Israel. Between May 15 and May 23, 2018 at the Budo Tomović Cultural Information Centre in Podgorica, Montenegro, the exhibition was presented in a Slovene-English version with the panel on World Bee Day. Starting on June 5, 2018 and on the occasion of the opening of the new Consulate of the Republic of Slovenia, a Polish-English version of the whole exhibition was presented in Lublin, Poland. On June 15, it moved to the Polonia Palace Hotel in Warsaw, where the Embassy of the Republic of Slovenia celebrated State-

[slovenije_v_luci_unescove_konvencije-zlozenka.pdf](https://www.etno-muzej.si/files/exhibitions/nesnovna_kulturna_dediscina_slovenije_v_luci_unescove_konvencije-zlozenka.pdf)

бе преместена в хотел „Полония Палас“ във Варшава, по повод отбелязването от Посолството на Словения в Полша на 25 юни – Деня на гържавността. На 5 юни Денят на гържавността бе отбелязан и от Посолството на Словения в Тирана, Албания, с тържествено честване и откриване на изложбата във версия на албански и английски език.

Генералното консулство на Република Словения в Мюнхен взе участие в събитието „Дългата нощ на консултвата“ в Баварския консулски клуб. Версия на изложбата на немски и английски бе показана по същото време в сградата на Генералното консулство, която продължи до 31 октомври 2018 г. Между 20 и 30 ноември 2018 г., изложбата гостува в Литературния дом @Lettrütage в Берлин. Между 13 и 30 септември версия на босненски и немски език бе показана в Националния музей на Босна и Херцеговина в Сараево. Между 24 октомври и 11 ноември 2018 г., изложбата можеше да се види в Градския музей на Зеница, Босна и Херцеговина. От 15 до 16 ноември 2018 г. в Националната библиотека на Бразилия бе изложена нейна версия на английски и португалски. Между 20 и 27 ноември версия на изложбата на български и английски език, допълнена с нови снимки, бе показана в Градската сградина на София.

С изложбата „Нематериалното културно наследство на Словения в светлината на Конвенцията на ЮНЕСКО“, Република Словения представи през изтеклата година елементи от своето нематериално културно наследство в девет различни държави, където изложбата гостува между март и ноември. Високата посещаемост при откриването ѝ, както и през цялото ѝ времетраене, е свидетелство за нарастващия обществен интерес към този вид културно наследство, представляващо сърцевината на националната идентичност на всяка държава.

Аня Йерин, Координатор по опазване на нематериалното културно наследство, Словенски етнографски музей

hood Day (celebrated in Slovenia on June 25). On June 5, Statehood Day was also celebrated by the Embassy of the Republic of Slovenia in Tirana, Albania with the opening of an Albanian-English version of the exhibition. The General Consulate of the Republic of Slovenia in Munich took part at the event Long Night of the Consulates at the Bavarian Consulate Club. The German-English version of the exhibition has been presented at the General Consulate of the Republic of Slovenia until October 31, 2018. During the last ten days of November 2018 the exhibition made a guest appearance at the @Lettrütage house of literature in Berlin. From September 13 till September 30, a Bosnian-German version appeared at the National Museum of Bosnia and Herzegovina in Sarajevo, and it was displayed between October 24 and November 11, 2018 at the Zenica Town Museum in Bosnia and Herzegovina. From November 15 until November 26, 2018 a Portuguese-English version was presented at the National Library of Brazil. With the addition of some photographs, the Bulgarian-English version was presented in the City Park in Sofia at the end of November.

The 2018 exhibition *Intangible Cultural Heritage in Slovenia in the Light of the UNESCO Convention* presented individual elements of Slovenia's intangible cultural heritage in nine different countries, where the exhibition made guest appearances between March and November 2018. The high number of visitors attests to the increasing public interest in the cultural heritage as the core of identity of every nation.

Anja Jerin, Coordinator for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage, Slovene Ethnographic Museum for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage

Изложба „Шкороматия“ – празничната традиция в Хрушица

Exhibition Škoromatija – Carnival Tradition in Hrušica

Адела Пукл, Словения / Adela Pukl, Slovenia

Обичаите и обредите, свързани със Сирни Заговезни, имат дълга традиция в Словения, поддържана от техните носители, които ги предават от поколение на поколение. Един такъв обичай е „Шкороматия“ – ритуал, представен на едноименната изложба, организирана в Словенския етнографски музей в Любляна в периода на Сирни Заговезни (8 февруари – 10 март 2019 г.).

Преди девет години, в съботата преди Сирна неделя, за пръв път документирах провеждането на Шкороматия в Хрушица. Местните хора ме очароваха със своето гостоприемство, топлина, чувство за хумор и откритост. Оттогава често се връщам в Хрушица, докато през 2018 г. Словенският етнографски музей закупи пет карнавални костюма: на Шкоромат (със звънци), Шкопит, Пепелюхар, Поберин и Куняр, които бяха изложени в музея през периода на Сирни Заговезни. Словенският етнографски музей съхранява снимки и вещи, принадлежали на Шкоромати от 1962 г., когато уредникът Мария Макарович документира събраното в село Хрушица по време на карнавала. Към края на същата година, Словенският етнографски музей придоби маските и останалите реквизити, свързани с ритуала (маските на Шкопита и Шкоромата със звънци, роклята на Булката, кошницата на Поберина и реквизитите на Куняра).

Всичките девет костюма са изложени в музея. Едва когато подредихме и деветте персонажа, си дадох сметка, че старите и новите си приличат извънредно много, че не са се променили никак през годините, което означаваше, че традицията се поддържа и предава от поколение на поколение, въпреки някои неминуеми изменения. Но най-важно за мен е, че цялата общност живее с това наследство, защото ако селяните затворят вратите на домовете си и не очакват с радост идването на шкороматите, тези карнавални фигури ще от-

Shrovetide customs have a long tradition in Slovenia. It is maintained by numerous bearers who pass on their customs to the younger generations. Škoromatija was presented during the Shrovetide period (8 February-10 March 2019) at the Slovene Ethnographic Museum in Ljubljana.

Nine years ago, on Shrove Saturday, I documented for the first time the Hrušica škoromati. The local people delighted me with their hospitality, warmth, good humour and openness. I often returned to Hrušica and in 2018 the Slovene Ethnographic Museum bought 5 carnival costumes (škoromat with bells, škopit, *pepeljuhar*, *poberin* and *cunjar*), which were then exhibited during the Shrovetide period. The Slovene Ethnographic Museum keeps photographs and objects belonging to the škoromati from 1962, when the curator Marija Makarovič documented all that was collected in the village of Hrušica during the carnival. At the end of the same year, the Slovene Ethnographic Museum bought the masks and other requisites belonging to škoromati (the škopit and the škoromat with bells, the bride's dress, the *poberin's* basket and the *cunjar's* requisites).

All nine costumes were put on display and noticed that the old and the new ones resembled each other which meant that the tradition was being maintained and passed on to the younger generations in spite of some inevitable changes. But what is most important is that the whole community lives with this heritage, for if the villagers closed their doors and did not look forward to a visit by the škoromati, then these carnival figures would disappear. Through our field work and research, we connect with various bearers of the intangible cultural heritage, including the Hrušica škoromati. This year's exhibition is the result of successful field work by the SEM curators and the activities of the Coordinator for Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage.

Škoromati carnival masks can be seen on the southern edge of the Brkini and in the Podgrajsko-

мрат и изчезнат. Чрез нашата работа на терен и научни изследвания успяхме да се свържем с различни носители на нематериалното културно наследство, включително Шкоромати от Хрушица. Тазгодишната изложба, следователно, е резултат от успешната теренна работа на уредниците от СЕМ и дейността на Координатора по опазване на нематериалното културно наследство.

Карнавалните маски на шкоромати могат да се срещнат в южното подножие на възвишенията Бркини и в Матарско-Подграйската долина, където се намират селата Хрушица, Градишче, Ритомеч, Обров, Яворье, Мале Лоче, Подград, Подбеже и Рашице. В Хрушица някои карнавални фигури носят маски, в други села боядисват лицата си. Карнавалните костюми са изработени от самите младежи, които ги носят, с помощта на майките и приятелките им. От 2012 г. насам празничният ритуал Шкороматия е включен в Регистъра на нематериалното културно наследство на Република Словения.

На Стефановден (26 декември) мъже и момчета се събират, ролите се разпределят и се договаря организацията на провеждане на Шкороматия. Смислът на този ритуал е в обиколката по домовете на селяните: в събота преди Сирна Неделя участниците се събират в центъра на селото и тръгват от къща на къща, докато ги обхождат всичките. От основната група се отделят Поберините (събирачите) и Шкороматите с техните звънчета и чукач на портите, после влизат в къщите гологлави и без маски, за да се знае кой е гошъл, и питат домакините дали имат нещо за тях, след което благодарят за даровете, пожелават на домакинството здраве и късмет през настъпващата година и си тръгват. През това време останалата група също обикаля селото, но за да весели местните хора с песни, шеги и закачки, вдигайки шум, танцувайки по улиците, често с някоя от местните жени, и гощавайки се с лакомства и напитки, приготвени от домакините. В Пепеляна Сряда на края на селото се извършва ритуално изгаряне на бутфорния карнавален персонаж Пуст.

Най-ранното споменаване на обичай, подобен на Шкороматия, е от 1340 г. и се намира в архивите на градеца Чивигале дел Фриули, недалеч от Удине (Италия), където по онова време е било забранено да се носи костюм на scaramatte по Сирни Заговезни. Смята се, че думата scaramatte, или sgaravatte, произхожда от немското Scharwächter, което озна-

Шкопит, село Хрушица, 1962

Škopit, village Hrušica, 1962

Сн.: Мария Макарович / Ph.: Marija Makarovič

Matarsko podolje area in the villages of Hrušica, Gradišče, Ritomeče, Obrov, Javorje, Male Loče, Podgrad, Podbeže and Račice. In Hrušica some carnival figures wear face masks, in other villages they paint their faces. Carnival outfits are made by the young men themselves, with the help of mothers and girlfriends. Since 2012 the Škoromatija has been included in the Register of Intangible Cultural Heritage of Slovenia, as a carnival custom.

On St Stephen's Day (26 December) men and boys gather, roles are distributed and the organisation of the Škoromatija is agreed. The main event takes place on carnival Saturday: all gather in the middle of the village and set off on their tour. The *Poberin* (collectors) and the *Škoromat* (with bells) separate from the main group and go from house to house collecting gifts. They enter the houses uncovered, so that the householders know who has come. The *Škoromati* thank for the presents and wish everybody the best of luck. Meanwhile, the main group goes through the village acting the fool, stopping at houses, making merry, dancing and eating and drinking what the villagers have prepared for them. On Ash Wednesday the carnival figure of *Pust* is taken to the edge of the village and burned.

The first mention of Škoromati is in the archive records of Cividale and Udine in Friuli (Italy), where in 1340 it was forbidden to appear in a *scaramatte* outfit at Shrovetide. The source of the word *scaramatte*, *sgaravatte*, is thought to derive from the German word *Scharwächter*, which means 'company guard'. The most

чава „ромен часови“. Най-пряко типологическите особености на *scaramatte* са запазени в карнавалния персонаж *Клешичар* (*kleščar*). Събирателното наименование *Шкоромати* е запазено за участниците в карнавала в района на Бркини. Най-ранното писмено свидетелство за *Шкоромати* и ритуала *Шкороматия* е от 1952 г.

Сред главните герои на карнавала е *Шкороматът*, препасан с колан със звънци, на главата с висока пъстра шапка, обкичена с хартиени рози и панделки. Различията в оформянето на шапките помагат да се разпознават участниците от отделните села.

Друг основен герой на ритуала *Шкороматия* е *Клешичарят*, облечен като нощен пазач, с черна роба и лице, покрито със сажди. На главата си има широкопола шапка, а в ръката си държи дървени щипци (*kleščice*), с които улавя момичета, жени и деца, докато *Шкороматите* намазват лицата им със сажди. Единственият *Шкоромат* с празничен костюм е *Поберинът* (събирачът), който посещава всяка къща от селото, за да събира дарове.

Според местните жители, един от най-старите и важни персонажи в карнавала е *Пепелюхарът* – облечен в дълги черни дрипи, той носи просяшка торба или кошница, пълна с пепел, примесена с остатъци от сено, и на вид прилича на старец или старица. Пепелта се разпръсква по дворовете и праговете на къщите, с което *пепелюхарът* пожелава на домакините здраве и добра реколта.

Костюмът на *Куняра* (дрипльото) е изработен от множество парченца плат, зашити едно за друго, за да образуват сако и панталон. Костюмът включва също така и шапка с разноцветни ленти. Дрипльото изобразява нещо като зомби и символизира разложените трупове на предците ни, които се връщат за земен живот.

Други персонажи от карнавала са *Турчинът*, *Булката* и *Младоженецът*, *мечката Марко* и *Стопанинът ѝ*, *Дебелакът*, *Циганинът* и *Циганката*, *Зеленте*, *Музикантите*, *Дяволът*, *Калайджията*, *Ловецът*, *Орачът*, *Умрелият*, *носещ Живия*, *Коминочистачът*, *Сеячът*, *Дървосекачът*.

През цялото време се извършват промени в състава и начина на осъществяване на ритуала, затова е важно експертите да документират случващото се, като по този начин допринасят за опазване на материалното и нематериалното наследство, неразривно свързани помежду си. Из-

direct typological characteristics of the *scaramatte* are preserved in the carnival figure *Kleščar*. The collective name *Škoromati* was preserved for carnival figures in the Brkini area. The first known record of *Škoromati* and the *Škoromatija* is from 1952.

Among the most important figures is the *Škoromat* with bells, who wears a tall colourful hat with paper roses and ribbons, and has bells round his waist. The differences between the hats help distinguish the figures from different villages.

One of the central carnival figures of the *Škoromatija* is the *Kleščar*, who represents a night guard. He is dressed in a black robe and has soot smeared on his face. He wears a wide hat and holds wooden pincers (*kleščice*), to catch girls, women and children, so that the *Škoromati* can rub soot on their faces.

The only festively dressed *Škoromat* is the *Poberin* or Collector, who visits every house in the village to collect gifts.

According to locals the *Pepeljuhar* is one of the oldest and most important carnival figures. He is dressed in long, shabby black clothes, and carries a beggar's bag or basket with and hay. He may appear like an old man or woman. The *Pepeljuhar* scatters ashes in yards or on doorsteps, with wishes for good harvest and good health.

The *Cunjar* or Ragman costume is made of many small pieces of cloth. The hat is with ribbons of different colours. The Ragman represents the decaying corpses of predecessors who come back to visit us.

Other carnival figures are: Turk, the bride and Groom, Marko the Bear and the Master, the Fat one, Gypsy man and woman, the Green ones, the Musicians, the Devil, the Tinker, the Hunter, the Dead one carrying the Liv-

Изложбата, 2019 г.

The Exhibition, 2019

Сн.: Муха Шпичек / Ph.: Miha Špiček

Откриването на изложбата, 2019 г.

Opening of the exhibition, 2019

Сн.: Аня Йерин / Ph.: Anja Jerin

ложби като тази са от изключителна важност, както за музеите, така и за самите носители на това наследство.

Адела Пукл, Координатор по опазване на нематериалното културно наследство, Словенски етнографски музей

ing one, the Chimney Sweep, the Sower, the Forester.

Changes in the field happen all the time. It is important for experts to document what is happening and to contribute to the protection of the intangible and tangible cultural heritage. These kinds of exhibitions are of exceptional importance for both museums and heritage bearers.

Adela Pukl, Coordinator for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage, Slovene Ethnographic Museum

Седмица на традиционните занаяти, РЕМ Пловдив, 2019 г.

Traditional crafts week, REM Plovdiv, 2019

© Регионален център под егидата на ЮНЕСКО - София / Regional Centre under the Auspices of UNESCO - Sofia

Седмица на традиционните занаяти, РЕМ Пловдив, 2019 г.

Traditional crafts week, REM Plovdiv, 2019

© Регионален център под егидата на ЮНЕСКО - София / Regional Centre under the Auspices of UNESCO - Sofia

Седмица на традиционните занаяти, REM Пловдив, 2019 г.

Traditional crafts week, REM Plovdiv, 2019

© Регионален център по егидата на ЮНЕСКО - София / Regional Centre under the Auspices of UNESCO - Sofia

Седмица на традиционните занаяти, REM Пловдив, 2019 г.

Traditional crafts week, REM Plovdiv, 2019

© Регионален център по егидата на ЮНЕСКО - София / Regional Centre under the Auspices of UNESCO - Sofia

©Всички права запазени

Това издание или отделни негови части не могат да бъдат размножавани, публикувани и/или предавани по електронен, механичен или фотокопирен или друг начин, както и въвеждани в информационни системи, включително компютърни, без изричното писмено съгласие от авторите и издателите.

©All rights reserved

No part of this publication may be reproduced or published and/or transmitted in any form or by any means, electronic or mechanical, including photocopying or otherwise, or by any information storage and retrieval system, including a computerized one, without permission in writing from its authors and publishers.

Публикуваните текстове и снимки изразяват единствено вижданията на авторите и по никакъв начин не изразяват вижданията на Регионалния център. Регионалният център не носи отговорност за използването на информацията, която се съдържа в тях. Границите на картите не предполагат официално одобрение или приемане от страна на Регионалния център на съответните държави и територии.

Articles express the opinions of the authors and do not necessarily represent the opinions of Regional Centre Sofia. The Centre bears no responsibility for the use of any of the published articles. Boundaries on maps do not imply official endorsement or acceptance by the Regional Centre Sofia of the countries and territories concerned.

Научните статии се публикуват след анонимно рецензиране от двама рецензенти

The articles are published after anonymous peer review by two reviewers

София, 2019
Sofia, 2019

Списание “Живи наследства” е издание на Регионалния център за опазване на нематериалното културно наследство в Югоизточна Европа под егидата на ЮНЕСКО, София. То е посветено на изследването, изучаването, опазването, съхранението и популяризирането на живите наследства в страните членки на Регионалния център. Неговата цел е да съдейства за разпространение на международни и национални политики, на знания и добри практики в сферата на нематериалното наследство, да подкрепя опознаването, споделянето и разпространението на живи наследства.

Списание то излиза на български и на английски език.

'Living Heritage' magazine is a publication of the Regional Centre for the Safeguarding of Intangible Cultural Heritage in South-Eastern Europe under the auspices of UNESCO based in Sofia. The covered themes in the magazine are dedicated to the research findings, analyses, safeguarding, preservation and popularization of intangible cultural heritage in the Member States of the Regional Centre Sofia. Its purpose is to contribute to the diffusion of international and national policies, expertise and good practices in the field of intangible cultural heritage, to support the recognition, sharing and dissemination of living heritage.

The magazine is in Bulgarian and English.